VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
ARCHITEKTŪROS KATEDRA

Gabrielė Černiavskaja

ATMINTIES ĮPRASMINIMAS ARCHITEKTŪROJE: ŽYDŲ KULTŪROS MUZIEJUS BUVUSIOJE ŽYDŲ KVARTALO TERITORIJOJE VILNIAUS SENAMIESTYJE

MEMORY IMPLEMENTATION IN ARCHITECTURE: MUSEUM OF JEWISH CULTURE IN A FORMER TERITORY OF JEWISH QUARTER IN OLD TOWN OF VILNIUS

Baigiamasis magistro darbas

Architektūros studijų programa, valstybinis kodas 621K11001
Statinių architektūros specializacija
Architektūros studijų kryptis

Vilnius, 2020

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Architektūros fakultetas
Architektūros katedra

ISBN ISSN
Egz. sk. .....
Data .....-.....-.....

Antrosios pakopos studijų **Architektūros** programos magistro baigiamasis darbas

Pavadinimas	**Atminties įprasminimas architektūroje: Žydų kultūros muziejus buvusioje žydų kvartalo teritorijoje Vilniaus senamiestyje**
Autorius	**Gabrielė Černiavskaja**
Vadovas	**Rolandas Palekas**

Kalba: lietuvių

Anotacija

Baigiamajame magistro darbe nagrinėjama atminties įprasminimo architektūroje tema. Išnagrinėti įprasminimo principai, kuriais remiantis yra projektuojamas eksperimentinis projektas – Žydų kultūros muziejus buvusioje Žydų kvartalo teritorijoje. Baigiamojo darbo tikslas yra įprasminti atmintį architektūros forma konkrečioje situacijoje. Sprendžiant atminties įprasminimo konkrečioje vietoje problematiką, būtina atsižvelgti ne tik į buvusius, bet ir esamus tos vietovės materialius ir nematerialius sluoksnius, bei išnaudojant jų privalumus ir trūkumus, sukurti atmintį įprasminantį naratyvą, kuris veiktų išvien su esamais sluoksniais.

Darbo tekstinę dalį sudaro: įvadas, tiriamoji dalis, projektinė dalis, išvados ir apibendrinimai, literatūros ir paveikslų sąrašas, kiti priedai. Prie darbo atskirai pridedami priedai, grafinė medžiagos kompozicija.

Prasminiai žodžiai: atminties įprasminimas architektūroje, atmintis, įprasminimas, memorialas, muziejus, Vilniaus senamiestis, žydų kultūra, žydų kvartalas

Vilnius Gediminas Technical University
Faculty of Architecture
Department of Architecture

ISBN ISSN
Copies No. .....
Date .....-.....-.....

Master Degree Studies **Architecture** study programme Master GraduationThesis

Title **Memory Implementation in Architecture: Museum of Jewish Culture in a former Teritory of Jewish Quarter in Old Town of Vilnius**

Author **Gabrielė Černiavskaja**

Academic supervisor **Rolandas Palekas**

Thesis language: Lithuanian

Annotation

The final master's thesis deals with the topic of memory implementation in architecture. After through out analysis of principles of memory implementation in architecture an experimental project "Museum of Jewish culture in a former territory of the Jewish quarter in Old town of Vilnius" is being designed. The aim of the master's thesis is to implement a specific collective memory in a specific area. By implementing memory in a form of architecture it is crucial to take into account not only previous but also present material and immaterial layers of space and by using them to create a memory implementing narrative that would enhance those layers.

The text part of the thesis consists of: introduction, research part, project part, conclusions and generalizations, list of literature and figures, other annexes. Supplements to the master thesis, graphic information are included.

Keywords: memory implementation in architecture, memory, implementation, memorial, museum, Vilnius Old Town, Jewish culture, the Jewish quarter

Turinys

1. Įvadas 5
1.1 Temos aktualumas: atminties įprasminimo problema 6
2. Analitinė dalis 8
2.1. Atminties įprasminimo metodologija 8
2.1.1. Nematerialaus paveldo samprata ir išsaugojimo metodai 8
2.1.2. Atminties vietos 9
2.1.3. Atminties įprasminimo koncepcija 10
2.1.4. Atminties įprasminimas architektūroje 10
2.1.5. Atminties įprasminimas ir psichologija 11
2.2. Memorialinės architektūros raida nuo XIX a. iki šių laikų 13
2.2.1. Iki Pirmojo pasaulinio karo 14
2.2.2. Tarpukaris 16
2.2.3. Po Antrojo pasaulinio karo 18
2.2.4. Po 1980 m. 20
2.3. Įprasminimo objektas 23
2.3.1. Istorinis-socialinis tyrimas: žydų kultūra Lietuvoje: 23
2.3.1.1. Žydų kultūra Lietuvoje iki XX a. 23
2.3.1.2. Žydų kultūra Lietuvoje XX a. pirmoje pusėje 24
2.3.1.3. Žydų kultūra Lietuvoje XX a. antroje pusėje - XXI a. 25
2.4. Analogų studija 26
2.4.1. Jewish museum / Studio Libeskind / Berlynas, Vokietija 26
2.4.2. POLIN / Lahdelma & Mahlamäki / Varšuva, Lenkija 33
2.4.3. Katyn massacre museum / BBGK / Varšuva, Lenkija 41
2.4.4. Rivesaltes memorial museum / Ricciotti, Passelac & Roques /Prancūzija 47
2.4.5. Yad vashem / Safdie Architects / Jeruzalė, Izraelis 53
2.4.5. Papildomi analogai 59
2.5. Analitinės dalies išvados 61
3. Projektinė dalis 62
3.1. Vietos pasirinkimo motyvacija 62
3.2 Žydų getų (kvartalų) tyrimas miestų urbanistinėje struktūroje 63
3.2.1. Geto kaip architektūrinės ir urbanistinės struktūros ir sistemos samprata 63
3.2.2. Geto struktūros elementai 64
3.2.3. Getas kaip heterotopinė struktūra 64
3.2.4. Analogiškų teritorijų studija 65
3.3. Vilniaus žydų getai 75
3.3.1. Vilniaus žydų getų aplinkos konteksto analizė: senamiesčio raida 78
3.3.2. Infrastruktūros lyginamoji analizė (gatvių, takų sistemos, space syntax) 80
3.3.3. Viešųjų erdvių sistemos lyginamoji analizė 84

3.3.4. Erdvinio kanalo lyginamoji analizė 86
3.3.5. Urbanistinių mazgų analizė 88
3.3.6. Dominančių analizė 89
3.3.7. Žaliųjų jungčių analizė 90
3.3.8. Erdvinės struktūros lyginamoji analizė 91
3.4. Žydų kvartalo (Mažasis getas) istorinė-kultūrinė analizė 93
3.4.1. Materialusis paveldas 93
3.4.2. Žydų kvartalo senų fotofiksacijų studija 99
3.4.3. Nematerialusis paveldas 102
3.5. Variantinis projektavimas 104
3.6. Objektui siūlomo medžiagiškumo studija 106
3.7. Projektinės dalies išvados 112
4. Aiškinamasis raštas 113
4.1. Meninė koncepcija 113
4.2. Urbanistinė ir architektūrinė koncepcija 121
4.3. Viešųjų erdvių planavimas ir teritorijos sutvarkymo sprendiniai 122
4.4. Tūrinė - erdvinė kompozicija 123
4.5. Funkcinis-erdvių zonavimas 124
4.6. Programa 130
4.7. Fasadų sprendimas ir medžiagiškumas 132
4.9. Konstrukcinis sprendimas 133
4.10. Inžineriniai sprendimai 133
4.11. Pritaikymas ŽN 134
4.12. Bendrieji statinio rodikliai 134
5. Išvados ir siūlymai 135
6. Bibliografinių nuorodų sąrašas 136
7. Iliustracijų sąrašas 137
8. Antros pakopos studijų metu savarankiškai atliktų darbų sąrašas 139

TEMA

Atminties įprasminimas architektūroje: žydų kultūros muziejus buvusioje Žydų kvartalo teritorijoje Vilniaus senamiestyje

TYRIMO OBJEKTAS

Kolektyvinės ir individualios atminties įprasminimo būdai architektūroje.

PROBLEMA IR JOS AKTUALUMAS

XXI a. esantys socialiniai, kultūriniai, technologiniai pokyčiai skatina šiuolaikinio žmogaus vertybių skalės kitimą. Dažnu atveju šie pokyčiai lemia žmogaus palaipsnį atsiskyrimą nuo praeities ir tam tikrų senųjų vertybių pamiršimą. Esminiai vykstantys atminties suvokimo ir vertinimo pokyčiai daro šiandienos atminties įprasminimo klausimą itin aktualų. Kylančios diskusijos, konfliktai dėl atminties įprasminčių objektų, jų tinkamumas kelia klausimą: kokį atminties įprasminimo būdą XXI a. žmogui gali pasiūlyti architektūra?

TIKSLAI

- Apibrėžti atminties įprasminimo architektūroje formas;
- Kritiškai apžvelgti į tokių priemonių svarbą ir jų įtaką visuomenei;
- Peržiūrėti ir išanalizuoti memorialinės architektūros kitimą laiko atžvilgiu bei įvertinti jos galimas kryptis ateityje;
- Išanalizuoti atmintį įprasminančius objektus architektūros ir kitų menų atžvilgiu.

UŽDAVINIAI:

1. Nusakyti atminties architektūroje sampratą;
2. Apžvelgti atminties įprasminimo architektūroje būdus;
3. Aprašyti atminties įprasminimo formas
4. Kritiškai įvertinti bei lyginti analogiškus su atminties įprasminimu susijusius objektus.

DARBO STRUKTŪRA

Analitinėje dalyje, temos teoriniame pagrindime nagrinėjama bendra atminties įprasminimo sąvoka, atminties įprasminimo architektūroje formos, nagrinėjama memorialinės architektūros raida, yra įvardyjamas konkrečios kolektyvinės atminties atvejis ir jo įprasminimo poreikis. Analogų studijoje nagrinėjami atminties įprasminimo architektūroje pavyzdžiai.

Projektinėje dalyje yra apibrėžiama konkrečios atminties įprasminimo objekto vieta - buvusi žydų kvartalo teritorija. Komentuojama konkrečios teritorijos pasirinkimo motyvacija, yra daromas šios ir gimiringų teritorijų lyginamasis tyrimas urbanistinėse miestų struktūrose, yra įvardyjami tokių teritorijų struktūriniai elementai. Yra daroma Vilniaus senamiesčio buvusio žydų kvartalo teritorijos daugiasluoksnė analizė. Projektinės dalies pabaigoje siūlomos eskizinės eksperimentinio projektavimo versijos.

1. Įvadas

Kodėl memorialinė architektūra yra aktuali išlikusiems šiandien, ypač kolektyvios trauminės patirties atvejais? Koks yra architektų ir architektūrinės erdvės vaidmuo memorializuojant tragiškus įvykius ir sudėtingus istorijos etapus? Kaip keitėsi memorialinės architektūros forma laiko atžvilgiu iki šių dienų?

Šio baigiamojo darbo tikslas yra atsakyti į šiuos klausimus ir rasti tinkamiausią atsakymą į tai, kaip turėtų būti įkūnijama konkreti kolektyvinė ir individuali atmintis architektūros formoje. Kaip panaudojant pagrindinius architekto įrankius sukurti pasakojimą, naratyvą apie prarastą kultūrą ir įskiepyti visuomenei norą priimti, suvokti klaidas ir iš jų mokytis.

1.1. Temos aktualumas: atminties įprasminimo problema

Atmintis

Atsirandantys socialiniai, kultūriniai, technologiniai pokyčiai skatina šiuolaikinio žmogaus vertybių skalės kitimą. Dažnu atveju šie pokyčiai lemia žmogaus palaipsnį atsiskyrimą nuo praeities. tam tikrų senųjų vertybių pamiršimą. Esminiai vykstantys atminties suvokimo ir vertinimo pokyčiai daro šiandienos atminties įprasminimo klausimą itin aktualų.

Atminties rūšys

Pasak XX a. prancūzų kilmės filosofo, sociologo, tyrėjo Maurice'o Halbwacho, atmintis yra skirstoma į kolektyvinę ir kultūrinę. Pagal tyrėją, kolektyvinė atmintis yra priklausoma nuo nuorodų ir kiekvienos tikslinės grupės tarpusavio socialinio tinklo (Halbwach, 1992).

Maurice Halbwach rašo, jog kolektyvinė atmintis yra atsiminimų tinklas, apimantis tam tikrą tikslinę grupę asmenų. Čia kiekvienas asmuo yra atsiminimų tinklo grandis, su kuria galiausiai susijungiama į kolektyvinę grupinę atmintį (Halbwach, 1992). Taip pat yra individuali kiekvienos tokios grandies atmintis, kuri egzistuoja už kolektyvinės atminties ribų. Ji papildo ir stiprina kolektyvinę atmintį ir turi stiprų ryšį su tikslinės grupės sąmone. Tačiau individuali atmintis yra pažeidžiama, nesavarankiška, jai stipriai daro įtaką ir formuoja sociokultūriniai rėmai, kuriuose ji egzistuoja tam tikru etapu. Ji nėra atspari laikui ir yra palaikoma tik per jos dalijimąsi.

Kolektyvinė atmintis taip pat gali būti klasifikuojama į komunikacinę, kultūrinę ir politinę. Pirma, pasak Halbwacho, atmintis yra formuojama komunikacijos procesų (Halbwach, 1992). Kolektyvinė atmintis yra palaikoma būtent socialiniu aspektu, t. y. žmonės tarpusavy dalijasi savo individualia atmintimi, prisiminimais, potyriais, tokiu būdu nuolat pildydami ir stiprindami konkrečią kolektyvinę atmintį. Vadovaujantis šiuo teiginiu, galima sakyti, jog kolektyvinė atmintis palaipsniui išnyktų, jeigu nebūtų veikiama komunikacijos procesų.

Antra, kolektyvinė atmintis yra formuojama kultūrinėmis vertybėmis. Jos taip pat yra siejamos su individualia atmintimi ir atminties tinklu, tačiau jos yra išreiškiamos nebe pasakojimais ir patirtimis, bet realiais materialiais objektais – tekstais, atvaizdavimu, papročiais, tradicijomis ir atminties objektais.

Trečia, kolektyvinės atmintis gali būti politinė. Ji yra formuojama valdančiųjų institucijų ir eksploatuojama norint aktualizuoti tam tikrus įvykius ir stimuliuoti aktualijas konkrečiu laikotarpiu. Šiame darbe yra nagrinėjamos tik pirmosios dvi – komunikacinė ir kultūrinė – atminties formos, teigiant, jog atminties įprasminimas visų pirma yra sukoncentruotras į žmogų ir turi būti apolitiškas.

Įprasminimo poreikis

Atminties ženklinimo ir išlaikymo svarba yra neabejotina. Tiek asmeninė, tiek kolektyvinė atmintys yra vertybės, kurias reikia puoselėti, kritiškai vertinti ir interpretuoti dabartyje ir ateity-

je. Atminties išsaugojimas stiprina sociokultūrinius procesus, turi savybę stiprinti bei telkti bendruomenę.

Objekto, kuriame yra įprasminama atmintis, tikslas yra naratyviai aiškinti šiuolaikiniam žmogui istoriją, išmokyti žmogų klausyti bei dalintis, stimuliuoti žmogaus kritinį mąstymą, giluminį atminties naratyvų supratimą.

Atminties erozija

Atminties įprasminimo objektai dažniausiai yra sudaiktinami ir kuria nuolatinį vaizdų srautą. Dėl tokios sparčios informacijos ir vaizdų kaitos atminties įprasminimas silpnėja ir greičiau veda link atminties užmaršties. Atmintis yra įprasminama fragmentiškai, nesiejama į visumą, į chronologinę seką, todėl vartotojas ją suvokia nepilnai, nuotrupomis, kurios greitai yra pamirštamos. Toks atminties įprasminimo objektų kratinys nėra tinkamai įsisavinamas, o tik suvartojamas. Atskiri atminties fragmentai yra greitai pasisavinami ir neskatina kritinio mąstymo, o tai ilgainiui veda link užmaršties.

2. Analitinė dalis

2.1. Atminties įprasminimo metodologija

2.1.1. Nematerialaus paveldo samprata ir išsaugojimo metodai

Pasak D. Munjeri, kultūros paveldas mums kalba per vertes, kurias žmonės jam suteikia, todėl nėra kito būdo kaip tik tai, kas materialu, suvokti ir interpretuoti per tai, kas nematerialu (Munieri, 2004) . Būtent todėl paveldo nematerialumas visų pirma yra pačių žmonių paveldui priskirtų verčių reiškinys, kuris gali būti ginčyjamas, t.y. patvirtinamas arba paneigiamas.

Nematerialaus paveldo sąvoka apima žodinę tradiciją, atsiminimus, kalbą, tradicinius menus ir ritualus, žinių sistemas, vertybes ir visą patirtį, kurią norime išsaugoti ir perduoti būsimosioms kartoms. Tai nusistovėjusi veikla, išraiškos formos, žinios, įgūdžiai, taip pat priemonės, objektai, žmogaus veiklos produktai ir su jais susijusios kultūros erdvės, kurias bendruomenės, grupės ir kai kuriais atvejais pavieniai individai pripažįsta savo kultūros paveldo dalimi. Nematerialiu paveldu gali būti laikoma dvasinė, religinė tradicija ir su ja susiję elementai. Toks paveldas dažnai turi labai stiprų emocinį krūvį. Toks nematerialus paveldas, perduodamas kitai kartai, suteikia bendruomenei ar grupei tapatumo ir tęstinumo pojūtį, o ne bendruomenės nariams skatina pagarbą kultūrų įvairovei.

XX a. nematerialaus paveldo sąvokos atradimą lėmė daug veiksnių. Iki tol materialusis ir nematerialusis paveldas buvo atskirti, pastarasis net buvo laikomas daug menkesniu ir ne tokiu vertingu. Tačiau didėjant XX a. modernizacijai, vertinant globalizacijos įtaką pradėta ieškoti vietinių nematerialių identitetų, tapatumų ir tik pastaruoju dešimtmečiu europietiška paveldosaugos tradicija pradėjo atsigręžti į rytietišką nematerialaus paveldo saugojimo tradiciją. Tik amžiaus pabaigoje Vakaruose buvo susirūpinta svetimų kultūrų nematerialaus paveldo integravimu, jo išlaikymu ir populiarinimu.

Apie nematerialiojo paveldo integravimą pradėta diskutuoti 2004 m. UNESCO surengtame tarptautiniame simpoziume „Conference on the Safeguarding of Tangible and Intangible Cultural Heritage: Towards an Integrated Approach“ Naroje, Japonijoje. 2001 m. pradėtas sudaryti Žmonijos nematerialaus kultūros paveldo reprezentacinis sąrašas (angl. *„The Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity“*), į kurį yra įtraukti europietiškai kultūrai būdinga “žemoji” kultūra - folkloras, liaudies muzika, o rytų kultūrai būdingi “aukštosios kultūros” - teatras, opera, tradicinė statyba, amatai ir kiti. Klajojančiose tautose, pavyzdžiui, samių tautoje nematerialiu paveldu tapo jų gyvenimo būdas, žvejyba, medžioklė, tradicinė gyvensena. Tačiau į sąrašą iki šiol nėra įtrauktas žydų tautos nematerialus paveldas.

Nematerialaus paveldo formos laikui bėgant kinta. Dėl šio efemeriškumo, dalis tokio paveldo sunyksta, o kartais, priešingai, sustiprėja. Nematerialus paveldas paprastai neturi pastovios fizinės formos, tačiau kartais būna su ja glaudžiai susijęs. Pačiu veiksmingiausiu tokio paveldo išlaikymo būdu yra laikomas vietinio kultūrinio aktyvumo skatinimas, kadangi nematerialusis paveldas savo esmę išsaugo ir yra perduodamas tik per veiksmą.

Vakarietiškojo paveldo suvokimo tradicija yra siejama labiau su saugomo konkretaus objekto materialiniu, fiziniu autentiško būvio saugojimu, nematerialumą laikant antraeiliu elementu. Tuo

tarpu kitoms kultūroms paveldo materialinės ir nematerialinės vertės gali būti vienodai svarbios, o kartais nematerialinė vertė net yra labiau pabrėžiama. Pavyzdžiui, japonų kultūroje nematerialus paveldas yra kur kas svarbesnis. Užuot saugojant objekto fizinį būvį, reiktų gilintis į paties objekto sukūrimo tradiciją.

Tiriant japonų nematerialaus paveldo saugojimą pastebima, jog čia paveldo saugojimas remiasi ryšiu tarp tradicijos perdavėjo ir perėmėjo. Būtent Japonijoje paveldo objektu tampa ne daiktas, bet tam tikro amato "nešėjas". Čia materialusis ir nematerialusis paveldas yra suvokiamas kaip nedalomas vienis. Ir būtent tai padėjo išsaugoti stiprų autentiškumą modernėjančioje visuomenėje.

Nematerialiajam paveldui grėsmę kelia masinė migracija, naujosios technologijos ir politika. Yra globalizacijos problema, kadangi nyksta lokaliniai skirtumai tarp skirtingų vietovių, jie yra sumaišomi tarpusavyje, dėl to nyksta autentiškumas. Taip pat grėsmę nematerialumui kelia spartėjanti modernizacija, žmonės praranda tradicinius jų bendruomenei būdingus gebėjimus, pradedant žemdirbyste, žvejyba, baigiant amatais. Taip pat grėsmę nematerialiam paveldui kelia ir valstybių rūpinimasis daugiau muziejų ekspozicijomis nei kultūros politika, o nematerialusis paveldas saugoti yra paliekamas vietos bendruomenėms, kurios dažnu atveju turi per mažai ekonominės, politinės galios apsaugoti savo nematerialųjį paveldą ir yra remiamos tik nevyriausybinėmis organizacijomis.

Nematerialusis paveldas teikia prasmę materialiajam. Pavyzdžiui, tradicinis atlikimo būdas suteikia prasmę muzikos instrumentui, apeigos suteikia prasmę religiniams objektams, religinei architektūrai. Žiūrint iš šios perspektyvos galima teigti, jog materialus paveldas net yra antrinis produktas, kuris negali būti suvoktas be nematerialaus paveldo pagrindimo. Šiuo atveju materialusis paveldas tampa tarsi tam tikrų žinių įtvirtinimu ir pabrėžimu.

Ne visada nematerialaus paveldo „įmaterialinimas" užtikrina nematerialiojo paveldo apsaugą. „Įmaterialinimu" galėtų būti pavadinti archyvavimai, pavyzdžiui, muziejuose eksponuojami dokumentai, meno kūriniai, vaizdo įrašai, nuotraukos, garso įrašai. Skatinti „įmaterialinimą" nėra visai naudinga, kadangi nematerialumas, pasak A.Assmann yra geriausiai yra įsavinamas per aktyvų jo panaudojimą arba pojūtį (Asmann, 2012).

Nematerialus paveldas gali būti glaudžiai susijęs ne tik su objektu, bet ir su konkrečia vietove. Pavyzdžiui, Australijoje paveldu yra laikomos tam tikros aborigenų šventosios vietos, kuriose buvo atliekami religiniai ritualai. Į Pasaulio paveldo sąrašą vietovės, susijusios su nematerialiuoju paveldu gali būti įtrauktos į 4 kategorijas: keliai - maršrutai, kultūriniai kraštovaizdžiai, asociatyvios vietos, memorialinės vietos.

2.1.2. Atminties vietos

Pasak P. Nora, atminties vietomis vadinami materialūs ar nematerialūs objektai, kurie turi simbolinę reikšmę bendruomenei - tikslinei asmenų grupei (Nora, 1989). Šiuo atveju yra referuojama į bet kokią geografinę vietą, objektą ar koncepciją, turinčius istorinę ar kultūrinę svarbą kolektyvinei atminčiai, pavyzdžiui, monumentą, memorialą, muziejų, biblioteką, archyvą, renginį. Pats tokių objektų besaikis kūrimas negarantuoja kolektyvinės ir kultūrinės atminties stiprinimo. Čia reikėtų vertinti tų objektų kuriamą galimybę atsirasti komunikaciniams ir emociniams ryšiams bendruomenėje. Kaip minėta anksčiau, tokiais ryšiais yra įvardijamas dalijimasis prisiminimais, patir-

timi, istoriniais pasakojimais, bei tų prisiminimų, patirčių ir pasakojimų suvokimas.

Atminties puoselėjimas yra įgyvendinamas ją įprasminant, įženklinant ne tik istoriniais dokumentais ir kitais šaltiniais, bet ir naudojant tam tikras meno formas: literatūrą, kiną, teatrą, šokį, muziką, dailę ir architektūrą. Įvertinant architektūros tarpdisciplinišKumą, galima teigti, jog ji, kaip atminties įprasminimo medija, turi bene didžiausią potencialą saviraiškai ir įvairiapusiam atminties ženklinimui.

Palyginimui galima paminėti, jog kita populiari atminties įprasminimo monumentali forma – paminklai – yra daug siauresnio veikimo lauko. Mums įprasti paminklai, skirti atminties įprasminimui, konceptualiai ir tikslingai įamžina atmintį būdami pavieniais objektais, tačiau jie neskatina komunikacijos, kritiškumo, kadangi parodo atminties fragmentus selektyviai: vienus skatindami, kitus – slopindami. Būtent dėl pastarųjų kriterijų šiuolaikiniai paminklai gauna daug kritikos, kadangi, būdami tik fragmentiniais vienetais, nesudaro pilno pasakojimo visumos. Šiuo atžvilgiu architektūra yra daug įvairiapusiškesnė medija, ne tik tikslingam atminties įamžinimui, bet ir kurianti erdvę, kurioje apie atmintį būtų komunikuojama.

Pasirinkto tyrimo objekto – atminties įprasminimo – rezultatai nuolat kritikuojami dėl savo idėjinio sumanymo, išraiškos, tiesmukiškumo arba perdėto konceptualizavimo ar kitų kriterijų.

2.1.3. Atminties įprasminimo koncepcija

XX a. išryškėjus konceptualumo tendencijoms, visuomenėje vaizdinis žmogaus mąstymas tapo daug svarbesnis už verbalinį, kadangi jis reikalauja ne tik suvartojimo, bet ir suvokimo ir asmeninės žmogaus interpretacijos. H. Bergsonas iškėlė atminties, kaip vaizdo, koncepciją, pastebėjęs, jog žmogaus prisiminimai yra tiesiogiai suvokiami kaip iškylantys vaizdiniai. Pasak filosofo, dėl šios priežasties žmogaus atmintis, potyriai yra remiami to žmogaus vaizduote, kuri per tam tikras medijas gali būti stimuliuojama (Bergson, 1896). Pavyzdžiui, kaip atminties įprasminimo mediją naudojant architektūrą, pagrindinis dėmesys turi būti kreipiamas į žmogaus potyrį būnant vienoje ar kitoje erdvėje ir analizuojant, kaip toji erdvė veikia žmogų, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kokius pojūčius ir asocijacijas ji kelia žmogui. Naudojantis tokiomis gairėmis galima tikslingai ir reikiamu metu stimuliuoti arba slopinti žmogaus pojūtį, skatinti ne tik vartoti, bet ir interpretuoti vienokius ar kitokius atminties fragmentus.

2.1.4. Atminties įprasminimas architektūroje

Atminties įprasminimo architektūroje esmė – naudojantis pagrindinėmis architektūros priemonėmis kurti konkretaus atminties fragmento naratyvą per architektūrines išraiškos formas, siekiant toje architektūroje dalyvaujančiam objektui – asmeniui – leisti savarankiškai interpretuoti vienokį ar kitokį atminties fragmentą ir skatinti objekto kritinį mąstymą.

Minėtas vaizdinis mąstymas yra veikiamas abstraktumo, netiesioginiais, alegoriniais vaizdais, metaforomis, kadangi šie leidžia žmogui suvokti tam tikrą vaizdą, šiuo atveju – atmintį, savarankiškai ir ją interpretuoti. Kūrėjas, norintis įprasminį atmintį ir paveikti žiūrovą turi tiksliai numatyti, kada ir kokiu būdu yra paveikiamas žiūrovas, kada yra stimuliuojami jo individualūs pri-

siminimai, kada vertėtų žmogų išlaisvinti, prislėgti, kuriuo momentu reikėtų skatinti jį susimąstyti, kritikuoti, ieškoti sąsajų.

Šie įrankiai nėra svetimi architektūros meno laukui. Šiuo atveju yra kalbama apie tinkamą dizaino parinkimą, simbolių kūrimą ir poveikį žiūrovui. Jau minėtos abstrakcijos, metaforos, veikiančios žiūrovą yra kuriamos ir formuojamos architektūrine kalba, paprastai tariant - grindimis, lubomis, sienomis. Visų pirma, atmintį įprasminantis kūrėjas turi gebėti perduoti informacija architektūrine erdve, tos erdvės sintakse, objekto formomis, tūriais, palaipsniui pereidamas iki smulkesnių architektūros elementų - medžiagos, tekstūros, spalvos. Taip pat jis turi tinkamai, tikslingai vartoti ir reaguoti į nematerialius architektūros elementus - akustiką, šviesą, mikroklimatą. Visų šių ir kitų nepaminėtų architektūros elementų visuma turi įgytį semantinę reikšmę, naratyvą, kuris savaime ir tampa atminties įprasminimu.

Kūrėjas naudodamasis savo amato įrankiais stimuliuoja stebėtoją atminties suvokimo link, tačiau išlieka objektyvus ir nediktuoja žmogaus suvokimo, leidžia jam susivokti ir interpretuoti savaip. Tokiu būdu kuriama architektūra tiesiogiai neimituoja, neatvaizduoja praeities, bet ją įkūnyja.

Apibendrinant, galima teigti, jog atmintis egzistuoja ne objektuose, bet žmonių tinkle. Architektūra nekuria atminties, bet geba ją įprasminti ir išsaugoti, tinkamai paveikdama savo žiūrovą.

2.1.5. Atminties įprasminimas ir psichologija

Dizaine objektuose įkūnyjamos semiotinės reikšmės glaudžiai siejamos su psichologija. Geštaltinės psichologijos atstovų yra teigiama, jog yra objekto formos ir turinio santykis. Geštaltpsichologija teigia, jog žmogus aplinką suvokia kaip vienį, visumą ir pasąmoningai sujungia visus visumą sudarančius elementus, savo vaizduote užpildydamas trūkstamus fragmentus. Žmogus suvokia pildydamas trūkstamus elementus, grupuodamas panašius elementus simetrijos, asimetrijos, mastelio ir kitais principais. Pavyzdžiui, elementarus architektūriniuose brėžiniuose sutinkamas punktyras yra suvokiamas kaip linija, o linijų tam tikras išdėstymas suvokiamas kaip forma. Taip pat yra nustatyta, jog objekto suvokimas tiesiogiai priklauso nuo suvokiančiojo žmogaus poreikių, t.y. žmogus suvokia objektą taip pat vadovaudamasis ir savo poreikiais.

Pagrindiniai psichologinio suvokimo tyrimų objektai: forma, figūra, fonas, konfigūracija, struktūra. Taip pat itin svarbūs yra sąryšiai tarp šių objektų - savybių sąryšis, detalės santykis su visuma, visumos ir jos fono santykis. Šių sąryšių visuma kuria architektūrinį konstruktą, kuris, papildytas erdvę formuojančiais elementais (proporcija, simetrija, asimetrija, spalva, šviesotamsa, garsu, tekstūra ir kt.) kuria jusliškai patiriamą ir suvokiamą naratyvą.

Šiuo atveju pagrindiniai uždaviniai architektūros meno lauke - atskleisti objekto ryšį su jo kontekstu, bei tirti kaip formos įgyja reikšmes. Pirmieji, šiuo aspektus tyrę architektai - P. Behrensas, V. Gropijus. Šie architektai siekė formuoti objektus erdvės, tūrių kontrastavimo, mastelio, harmonijos bei visumos principais.

Šiuolaikinėje architektūros praktikoje jusliškai suvokiamas erdves ir erdvės įtaką žmogui savo kūrybinėje praktikoje nagrinėja tokie architektai kaip P. Zumthoras, D. Libeskindas, T. Ando, teorijoje šiuos būdus apžvelgia J. Pallasmaa, R. Kolchasas ir kt. Taip pat į šiuos principus gilinasi

tarpdisciplininiai kūrėjai ir šiuolaikinio meno kūrėjai: B. Naumanas, M. Kadishmanas ir kt. Kai kurie šių kūrėjų darbai yra apžvelgiami vėlesniuose baigiamojo darbo skyriuose.

2.2. Memorialinės architektūros raida nuo XIX a. iki šių laikų

Šiame skyriuje yra apžvelgiama memorialinių objektų raida nuo XIX a. iki šių dienų., yra nagrinėjami atskiri memorialinės architektūros pavyzdžiai, atitinkamai parinkti kiekvienai analizuojamai laiko atkarpai: iki Pirmojo pasaulinio karo,tarpukario, po Antrojo pasaulinio karo, po 1980m.

Prieš analizuojant memorialinės architektūros raidą, būtina suvokti šios sąvokos reikšmę. Memorialas – (lot. *memoria* – atmintis) architektūros paminklas: ansamblis arba kompleksas, skirtas įsimintinam įvykiui ar žuvusiam asmeniui atminti. Memorialinis – skirtas kieno nors atminimui; pvz., muziejus. Monumentas – (lot. *monumentum* – paminklas) – obeliskas, statula kokiam nors įvykiui ar nusipelniusiam asmeniui atminti.

2.2.1. Iki Pirmojo pasaulinio karo

Architektūriniai ir skulptūros projektai buvo suvokiami kaip objektai, demonstruojantys galią ir progresą. Kai kurių tokių objektų atsiradimas savo svarba buvo prilyginamas bibliotekų atsiradimui Švietimo amžiuje. Tokie projektai dažniausiai buvo įkvėpti senovės Egipto, Graikijos ir Romos antikinių formų ir kompozicijų, taip pat Bizantijos ir Viduramžių epochos.

Pavyzdžiui, Egipto piramidės tapo viena dažniausių inspiracijų Europos ir JAV monumentams ir memorialams. Didingos piramidinės konstrukcijos buvo perfrazuotos atgimstančioje memorialinių obeliskų tradicijoje ir piramidiniuose antkapiuose, kurias adaptavo prancūzų architektai - revoliucionieriai, tyrę neoklasikines architektūros formas kaip idealią kalba įvykių paminėjimui ir norint sukurti taurumo įspūdį tokiame reiškinyje kaip „mirties architektūra“ (angl. a*rchitecture of death*). Taurumo, išdidumo įspūdis buvo sukuriamas objektų dydžiu ir asocijacijomis.

Antikinių formų populiarumui memorialinėje architektūroje XVIII a. įtaką turėjo grįžimas prie antikinių formų. Pavyzdžiui, britų architektai Stuartas ir Revettas publikavo „*The Antiquities of Athens*“, kurioje antikiniai statiniai buvo detaliai išanalizuoti. Šį susidomėjimą taip pat pastiprino politinis XVIII - XIX a. kontekstas. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje piramidės tūris, inspiruotas Gajaus Cestijaus piramide Romoje, savo populiarumą išlaikė dešimtmečiais, tęsdamas Egipto kampaniją prieš Napoleoną Bonapartą. Nors Egipto kontekste obeliskai buvo naudojami kaip žymėjimai keliui iki šventyklos, Europos kultūroje jie buvo naudojami kaip monumentai (žr. 1 pav.). Kitas dažnas tų laikotarpių monumentų tipas - kolonos. Pavyzdžiui, Trajano kolona su skulptūra Romoje, žymintį pergales prieš Dacianiečius (žr. 2 pav.).

Dar vienas monumentų tipas - triumfo arkos. Pavyzdžiui, Siegestor Miunchene buvo skirta pagerbti bavarų kariuomenės laimėjimus (žr. 3 pav.).

Kitas tipas - memorialiniai kompleksai. Tokiu memorialu tapo Gilly kurtas, tačiau nereali-

1 pav. Austerlico piramidė 1805

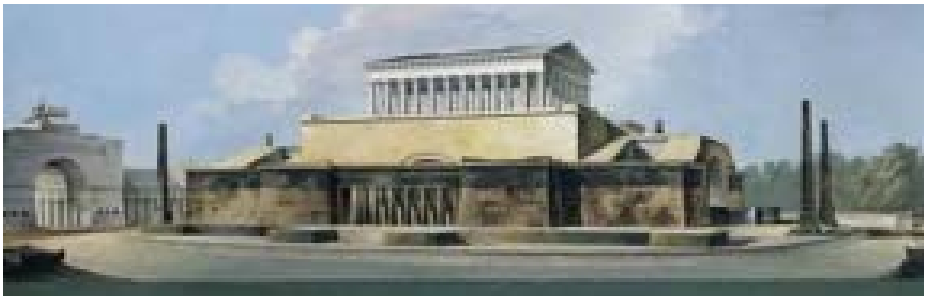
2 pav. Trajano kolona

zuotas kompleksas skirtas Prūsijos karaliui Frederikui II (žr. 4 pav.).

Tokiu būdu nuo XIX a. pabaigos iki Pirmojo pasaulinio karo atsirado daugybė nacionalistinių, didybę žymininčių memorialinių objektų. Toks memorialinių objektų perteklius Europoje buvo pavadintas *Denkmalkultur*. Deja, didžioji dalis tokių monumentų, kurie simbolizavo tam tikras laikotarpio idėjas, besikeičiant ideologijoms buvo griaunami.

3 pav. Siegestor 1852

4 pav. Memorialinis kompleksas Prūsijos karaliui

2.2.2. Tarpukaris

Tarpukario metu monumentų ir memorialų paskirtis pakeitė savo vektorių. Prieš tai buvusi tendencija kurti objektus, žyminčius laimėjimą, didybę, staiga transformavosi į tendencija komunikuoti Pirmojo pasaulinio karo individualios mirties tragediją. Naujieji memorialiniai objektai komunikavo vietos jausmo svarbą ir tai tapo vienu svarbiausiu aspektu pakeitusių memorialų konceptualizavimo pobūdį.

Naujas atminties įprasminimo memorialas - kapas nežinomam kariui - pakeitė prieš tai buvusias tradicines pastangas memoriale įprasminti karo laimėjimus, pagerbti karo vadus. Naujieji memorialai ir monumentai buvo skirti ne garbinimui, bet apraudojimui.

Toks įprasminimas tarnavo kaip netekčių suvokimo demonstracija, todėl netrukus atsirado poreikis lokalizuoti karą kaip didelės svarbos reiškinį ir sukurti objektus, žyminčius to karo netektį ir tarnaujančius ateities kartoms kaip priminimas. To pasekoje karo ir kitose svarbiose vietose atsirado daugybė smulkių memorialinių objektų. Vienas tokių objektų - Brancusi sukurtas „Tylos stalas“ , suprojektuotas mušio lauke (žr. 5 pav.). Kaip ir minėta, jis skirtas ateities kartoms atsisėsti, apraudoti ir apmąstyti netektį ir karo padarinius.

5 pav. Memorialas mūšio lauke

Tarpukario laikotarpiu dėl didelio žuvusiųjų kiekio tapo populiaru memorialus įrengti ir kapinėse. Toks pavyzdys galėtų būti Lutyens kapinėse sukurtas memorialas britų kariams „Atminties akmuo“ (žr. 6 pav.).

6 pav. Atminties akmuo

Vienas ryškiai nuo kitų besiskiriantis tarpukario memorialas - H. Tessenowo interjeras Neue Wache pastate Berlyne (žr 7 pav.). Tai savo laikotarpiui kontraversiškas memorialas. Autorius išskyrė tuščią erdvę, joje suprojektuodamas apkskritą stoglangį, kuris apšvietė po juo esantį sarkofagą primenantį juodojo granito akmenį. Skirtingai nuo kitų memorialų, autorius čia nesiekė išgraviruoti mirusiųjų vardų, o siekė perteikti tuštumos jausmą.

Tačiau vienas įdomiausių to laikmečio memorialinių projektų, deja nerealizuotų, buvo Giuseppe Terragni „Danteum“ (žr. 8 pav.). Tai turėjo būti objektas - simbolis, kuriame figūruotų fašizmo fundamentinės idėjos ir krikščionių filosofija. Terragni matematiškai išskaičiuotos geometrinės formos plane - tai sąsajos su Dantės poezija. Čia egzistuoja trys „Dieviškosios komedijos“ erdvės: Pragaras, Skaistykla ir Rojus. Visos šios erdvės vienaip ar kitaip turėjo veikti lankytoją: priversti jį mąstyti apie mirtį, destrukciją ir tuštumą.

7 pav. Tessenowo memorialas

8 pav. Terragni Danteum

2.2.3. Po Antrojo pasaulinio karo

Po Antrojo pasaulinio karo buvo suvokta, jog apraudojimui skirti monumentai ir memorialai nevisai gerai atlieka savo funkciją, todėl vietoj objektų, skirtų tik kare kritusiems, pradėjo rastis objektai, skirti įprasminti karo destrukciją. Šia sąvoka buvo įvardyjamos ne tik žmonių netektys karo metu, bet ir karo kaip viską griaunančios jėgos aspektas. Naujų memorialų koncepcijose dėmesys buvo fokusuojamas tautos netekimui, teritorijų sugriovimui, nebeatstatomiems miestams.

Didelė dalis to meto memorialų buvo skirta sugriautų miestų rekonstrukcijoms, paliekant ateities kartoms užkonservuotus sugriautos teritorijos fragmentus. Pavyzdžiui, buvusio Varšuvos žydų teritorijoje po sugriovimo likusios statybinės šiukšlės architekto B. Lecherto buvo panaudotos naujų gyvenamųjų modernistinių pastatų statybai (žr. 9 pav.). Šiuo projektu architektas siekė įprasminti destrukciją, ir tuo pat metu simbolizuoti progresą naująja struktūra, kuri „iškyla“ iš praeities elementų.

9 pav. Gyvenamasis pastatas Muranowe su geto fragmentais

Šiuo laikotarpiu taip pat atsirado siekis pakeisti monumentų ir memorialų menines išraiškas. Iki tol teigiama vertybe buvęs objektų didingumas pokario metu staiga tapo kritiškai vertinamas ir naujais memorialiniais objektais buvo siekiama ne didingumo, bet atvirkščiai - intymumo. Tokios vertybės pasiekė 1946 m. monumentas skirtas Milano koncenctracijos stovyklos aukoms. Tai nedidelis, minimaliomis sąnaudomis sukurtas objektas (žr. 10 pav.).

10 pav. Memorialas geto aukoms Milane

Naujiesiems pokario memorialams taip pat buvo būdingas architektūros koncepcijų poetiškumas. Pavyzdžiui G. Pingussono sukurtas memorialas Antrajam pasauliniui karui Prancūzijoje buvo kurtas pagal dvi pagrindines temas: tranziciją ir separaciją (žr. 11 pav.). Šis memorialas - tai parkas, kuriame lankytojas keliauja skirtingomis erdvėmis: „tylos erdve“, „susvetimėjimo erdve“. Šių erdvių suvokimas yra kuriamas poetinėmis architektūrinėmis priemonėmis ir elementais: metalinių spyglių siena, tuštumos erdvėmis.

11 pav. Memorialas Antrajam pasauliniam karui, Paryžiuje

Dar vienas objektas, kurį verta paminėti tai didesnio muziejaus komplekso Yed Vashem vienas struktūrinių vienetų - „Atminties salė“, rekonstruota architekto A. Hananio (žr. 12 pav.). Pastato bazė - dideli vulkaninės kilmės akmenys. Ant jų yra uždėta nauja švaraus betono plokštė, kaip to pamato tęsinys. Tarp šių dviejų elementų - tarpas, praleidžiantis dienos šviesą į vidų ir kartu pažymintis ribą tarp praeities ir ateities.

12 pav. Yed Vashem “Atminties salė”

2.2.4. Po 1980 m.

Diskusija apie tai, ar memorialinė architektūra turi būti figūratyvi ar abstrakti mažėjo. Architektų buvo įrodyta, jog abstrakčios formos ir priemonės gali būti naudojamos kaip priemonės įprasmintį atmintį. Pradėti kurti eksperimentiniai memorialai, kurie turėjo galimybę būti interpretuojami lankytojų laisvai, o ne pagal jau esamą sukurtą scenarijų. Nuo 1980 m. atsirado tendencija įkūnyti tuštumą.

Vienas pirmųjų įsitvirtinusių abstraktaus dizaino memorialinių objektų - architektės Maya Lin Vietnamo aukų memorialas Vašingtone (žr. 13 pav.). Tai tam tikra įpjova reljefe, negatyvas, kuriame yra įprasminti žuvusieji.

13 pav. Vietnamo aukų memorialas

Dar vienas abstraktus memorialas - Alberto Burri „Gibellina“, kurio koncepcija buvo labirintinės erdvės (žr. 14 pav.). Šis memorialas buvo skirtas italijos kaimeliui, kuris buvo sugriautas žemės drebėjimo. Čia architektas pasirinko betono medžiaga atkartoti buvusios kaimelio struktūros piešinį.

14 pav. Sugriauto kaimo memorialas

Šiuo laikotarpiu taip pat tapo aktualios nematerialios architektūros priemonės, pavyzdžiui, šviesa. Tokios prieigos pavyzdys - rugsėjo 11-osios aukoms skirtas konkurse dalyvavęs projektas „Duoklė šviesai“ (žr. 15 pav.). Tai šviesos instaliacija, kurią sudaro dvi šviesos kolonos, atitinkančios Dvynių dangoraižių pamatų lokaciją sklype. Taip pat tai yra vienas tų bandymų kurti laikinus memorialus kaip tam tikras architektūrinio performanso formas. Vietoj šito projekto buvo įgyvendintas kitas, ne mažiau unikalus projektas - Handel architects grupės sukurtos dvi negatyvios juodos erdvės, buvusių Dvynių vietoje (žr. 16 pav.). Šios erdvės tai fontanai, iš kurių kraštų liejasi vanduo ir suteka į juodas ertmes fontanų vidury.

15 pav. "Duoklė šviesai" 9/11 memorialas

16 pav. 9/11 memorialas

Dar vienas šiuolaikinis memorialas, tęsiantis tuštumos vaizdavimo koncepciją - memorialas Utoya mieste, „Apsivalymas“, skirtas terorizmo, įvykdyto Anderso Breiviko, aukoms atminti (žr. 17 pav.). Objekto koncepcija - gamtinio elemento - tereno - perkirtimas, per kurį teka vanduo, simbolizuojantis žaizdą.

17 pav. memorialas terorizmo aukoms atminti

Tyrimo išvados

Tyrimo metu buvo analizuojama memorialinės architektūros raida bei buvo išskirti šie memorialinės architektūros raidos etapai: iki Pirmojo pasaulinio karo, tarpukario, po Antrojo pasaulinio karo ir nuo 1980 m. iki šių dienų.

Kiekvienai laiko atkarpai buvo nustatyti tam laikotarpiui būdingi bruožai ir pateikti juos atspindintys pavyzdžiai.

Iki Pirmojo pasaulinio karo memorialinė architektūra – tai objektai, kuriais siekiama atspindėti galią ir progresą. Dažnai tai karo laimėjimus žymintys monumentai ir memorialai skirti karo vadams pagerbti.

Tarpukario memorialinė architektūra – tai objektai perteikiantys praradimo ir mirties faktą, tokie objektai skirti gedėti ir apraudoti mirusiuosius bei įprasminti ir ateities kartoms palikti karo žymes.

Po Antrojo pasaulinio karo memorialinė architektūra – tai objektai, ne tik skirti gedului dėl žmonių mirties, bet ir skirti įprasminti karo destrukciją ir eksponuoti tos destrukcijos padarinius ateities kartoms.

Nuo 1980 m. iki šių dienų memorialinė architektūra – tai laisvai interpretuojami meniniai abstraktūs objektai, kartais laikinos instaliacijos, skirti įprasminti karo, teroro ir kitų įvykių padarinius, neretai su tam tikra edukacine forma.

Išanalizavus šiuos memorialinės architektūros raidos etapus, galima teigti, jog šiandien memorialai tapo skirti mokymuisi ir suvokimui. Tai nebėra skausmo kupini pokario memorialai. Šiuolaikiniai memorialai tai edukaciniai objektai, supažindinantys su istorija, traumomis ir tragiškais įvykiais, bei siūlantys žmonėms gyjimą ir skatinantys nekartoti praeities klaidų.

Yra daroma prielaida, jog memorialinės architektūros ciklas – „pagerbti – apraudoti – įprasminti“ – ateityje bus pildomas „mokyti“ funkcija.

2.3. Įprasminimo objektas

Tolimesniam metodologinių žinių pritaikymui yra pasirenkamas kolektyvinės individualios atminties įprasminimo objektas - sunykusi Lietuvos žydų kultūra.

2.3.1. Istorinis-socialinis tyrimas: žydų kultūra Lietuvoje iki XX a.

2.3.1.1. Iki XX a.

XIV a. yra siejamas žydų įsikūrimo pradžia Lietuvoje. Čia atvykę žydai LDK žemes vadino Lita (hebr. k.) arba Lite (jidiš k.). Spėjama, jog įsikūrimą lėmė keli veiksniai. Pirma, buvo atsiliepta į kunigaikščio Gedimino kvietimą pirkliams, amatininkams atvykti į Vilnių. Kadangi Lietuva krikščionybę priėmė tik 1387m, bažnyčia dar nebuvo įgavus agresyvaus požiūrio į žydus, nesiėmė prievartinės katalikybės skleidimo, istoriografijoje pažymima, jog būtent Lietuva tuo metu buvo toleriantiškiausia žydams vieta Europoje. Tuo metu penktadalis Vilniaus buvo apgyvendintas žydų, o jų apgyvendintą miesto dalį liaudis vadino „juoduoju miestu“. Kita žydų atsiradimo versija - imigracija iš pietinės Rusijos, Kijevo, bei Juodosios jūros regionų. Vis dėlto manoma, kad XIV a. Vilniaus žydai buvo atklydę pavieniai žmonės, amatininkai ir pirkliai, labiau susitelkusios, vidinės organizacijos požymių turinčios bendruomenės mieste dar nebūta. Pirmas dokumentas, kuriame minima žydų bendruomenė buvo 1388 m. Vytauto Didžiojo suteikta privilegija Brastos žydams. Šioje privilegijoje buvo skelbiama, jog miestų žydai - laisvieji žmonės. Privilegija tvirtino teisę į religiją, turėti šventyklas, kapines, garantavo apsaugą nuo sinagogų, mokyklų suniokojimo, taip pat uždrausta kaltinti žydus „vandens nuodyjimu“ 1348 m. maro epidemijos metu.

XV a. vyko demografiniai pokyčiai. 1453 m. bendruomenė augo dėl emigracijos iš Vokietijos kraštų, tačiau 1495 m. kunigaikštis Aleksandras išvarė neatsivertusius į krikščionybę žydus, bet leido sugrįžti 1503 m., paskelbdamas privilegiją, įtvirtinančią žydų teisę gyventi LDK. 1507 m. Žygimantas Senasis tvirtino Vytauto Brastos privilegijos tekstą, kuriuo žydai gavo teisę turėti žemę.

Nuo XVI a. antrosios pusės Lietuvos žydams atsirado daugiau apribojimų. Nuo 1566 m. priėmus Antrąjį Lietuvos statutą, jiems uždrausta dėvėti tokius drabužius kaip krikščionių, nešioti brangius papuošalus. 1588 m. Trečiasis Lietuvos statutas buvo kiek nuosaikesnis, buvo leista nešioti ant rankos du žiedus, o žydėms papuošalus pagal išteklių. Nors vėlesniais laikais, XVII a., pati žydų savivaldos institucija pradėjo propaguoti santūrumą ir skatino rengtis kuo paprasčiau, ilgainiui juodas ilgas apsiaustas liko žydų išskirtiniu drabužiu. 1593 m. yra skelbiama Žygimanto Augusto II privilegija, kuri vėl tvirtino žydų teisę turėti sinagogą, kapines, pirtis, skerdyklą, jie buvo kviečiami gyventi vienoje vietoje. Turėta planų įsteigti ir getą: žydams skirtas terminas namams įsigyti trimis gatvėmis apribotame miesto plote, kuriame žydai privalėjo gyventi, getas turėjo būti aptvertas, o vartai nakčiai rakinami.

XVII a. bandyta kurti getą. Pirmą žydų gyvenamo kvartalo apibrėžimą Vilniuje įtvirtino Vladislovas IV 1633 m. Plotas buvo apribotas Mėsinių ir žydų gatvėmis bei pastarosios tęsiniu - Mikalojaus skersgatviu. 1646m. žydų veikla reglamentuota Vladislovo Vazos privilegija, pavyzdžiui, leista užsiimti siuvėjo amatu, bet uždrausta siūti drabužius krikščionims. Taip pat žydams buvo leis-

ta nevaržomai prekiauti Vilniaus mieste. Ekonominė žydų sėkmė savo ruožtu miestuose kėlė socialinių įtampų, miestiečiai siekė teisiniais apribojimais silpninti konkurentus, tam buvo pasitelkiami ir religiniai argumentai, pavyzdžiui, žydai imti kaltinti ritualinėmis žmogžudystėmis. Visgi, didžiosios žydų bendruomenės dalies socialinė padėtis buvo kur kas prastesnė: jie užsiėmė smulkiais verslais, patys tarnavo stambiu kapitalu disponuojančiai žydų mažumai, bet dažniausiai - tiesiog skurdo. Žydų kvartalo atsiradimą iš dalies nulėmė abipusis krikščionių ir žydų bendruomenių polinkis atsiriboti bei ekonominė konkurencija. Kalbant apie Vilnių, čia taip ir neatsirado miesto struktūrų, kurios prilygtų getui, nors pastangų apibrėžti žydų kvartalą būta. Geto steigimą XVII stabdė ir žydų pasiskirstymas įvairiose Vilniaus vietose, taip pat ir sunkmečiai - gaisrai, maras, epidemijos.

Po XVIII a. pradžios maro miestai ištuškėjo, tikintis atgaivinti miestų gyvenimą, buvo atsisakoma apribojimų žydų veiklai. Palankesnės galimybės skatino juos migruoti į Lietuvos miestus, Vilniuje išaugo žydų bendruomenė. 1742 m. kunigaikščio privilegija leista žydams gyventi ir verslauti visame Vilniuje, išskyrus dvi pagrindines gatves: nuo aušros vartų iki Katedros ir nuo Trakų vartų iki Šv. Jonų bažnyčios. Draudimas gyventi šiose gatvėse panaikintas 1861 m. Vilniuje getas nebuvo suformuotas, tačiau žydai liko susitelkę, išlaikė gyvenimo,religinio ir etninio uždarumo bruožų.

2.3.1.2. XX a. pirma pusė

XX a. pradžioje įvyko demografinių ir kultūrinių pokyčių. Į Vilnių, gelbėdamiesi nuo pogromų suplūdo tūkstančiai žydų pabėgelių. Nors po I Pasaulinio karo, 1919 m. balandžio 19 d., įvyko pirmasis pogromas Vilniuje, tuo metu čia veikė daugybė maldos namų (sinagogų, kloizų), religinių mokyklų (hederių, ješivų). Net sumenkę bendruomenės finansiniai ištekliai nesutrukdė plėsti kultūros, švietimo ir religinių organizacijų, veikė daug žydiškų mokyklų, buvo leidžiami leidiniai, veikė žydų teatrai. Nepaisant tragiškų įvykių, Lietuvos nepriklausomybės laikotarpis (1918-1940m.) minimas kaip „aukso amžius“ žydams. 1925 m. Vilniuje įsteigtas Žydų mokslo institutas (JIVO),Vilniuje veikė platus jidiš ir hebrajų mokyklų tinklas bei motytojų institutas, leidyklos ir bibliotekos, konservatorija su operos ir baleto studijomis, žydų teatras, leidžiama įvairi spauda, susikūrė garsi rašytojų grupė „Jung Vilne“.

XX a. viduryje įvyko staigių pokyčių. Sovietų okupacijos metu 1940 m. kaip kova su „religiniu fanatizmu“, siekiant atitraukti žydus nuo religijos, buvo nacionalizuota didžioji dalis kvartalo pastatų kartu su sinagoga, biblioteka, pirtimis. Antrojo pasaulinio karo metu ne tik buvo sunaikintas žydų materialusis paveldas, sugriautas Šulhofas, išplėšti bibliotekos rankraščiai, ritualinio ir profesionaliojo meno objektai, bet ir dauguma gatvės gyventojų. 1941 m. birželio 25-27d. įvyko pogromas Vilijampolėje, kur gyveno daugiausia žydai, o 1941 m. birželio 27 d. - pogromas „Lietūkio“ garaže. Nuo 1941 m. rugpjūčio pradžios iki 1941 m. gruodžio didžioji dauguma Lietuvos žydų buvo išnaikinti. Nuo 1942 m. iki 1943 m. likę žydai atliko priverstinius darbus getuose ir konclageriuose taip vadinamu „ramesniuoju laikotarpiu“. Nuo 1943 m. iki 1944 m. getai ir konclageriai buvo sunaikinti kartu su savo gyventojais. Žlugo savita Lietuvos žydų kultūra.

2.3.1.3. XX a. antra pusė

XX a. antroje pusėje, pokariu žydų padėtis Lietuvoje tebebuvo sudėtinga. 1948-50 m. uždrausta žydų bendruomenių veikla ir uždarytos žydų mokymo įstaigos. Izraelio varstybės įkūrimas skatino žydų emigraciją. Tačiau 1988 m. Lietuvoje prasidėjus atgimimui, Vilniuje įkurta Lietuvos žydų kultūros rėmimo draugija, įsteigtas žydų institutas, Vilniaus Universitete pradėjo veikti Judaikos studijų centras, atkurtas Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus. Šiuo metu veikia vaikų darželis, Šalom Aleichemo mokykla, sekmadieninės mokyklos. Žemiau yra pateikiama žydų kultūros Lietuvoje chronologinė schema (žr. 18 pav.).

18 pav. Chronologinė schema

2.4.1. Jewish museum
Studio Libeskind
Berlynas, Vokietija 2001 metai

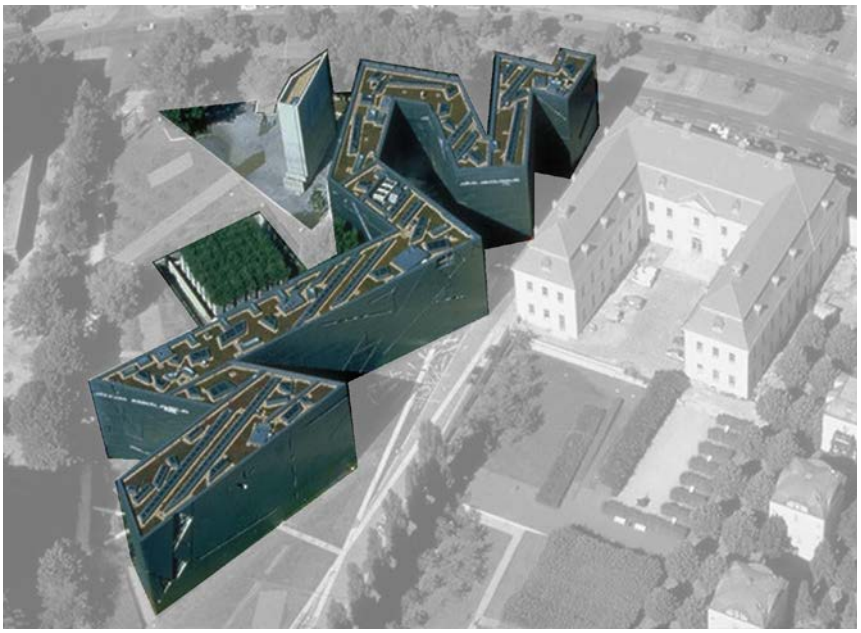
Socialinis aspektas

Objekto paskirtis

Tai yra jau esamo Žydų muziejaus Berlyne ekspansija. Naujojo objekto programa siekė grąžinti Antrojo pasaulinio karo metu pradangintą žydų kultūros dvasią į Berlyną. Danielio Libeskindo projektas buvo pasirinktas tarp keletos kitų studijų darbų, kadangi jo kūrinys buvo vienintelis, kuriame buvo implementuotas radikalus, formalus dizainas kaip koncepcinės ekspresijos įrankis reprezentuoti žydų kultūrą prieš, per ir po Holokausto (žr. 19 pav.).

Socialinė svarba

Pirmasis Žydų muziejus Berlyne buvo įkurtas 1933 m, tačiau jo veikla buvo karo padarinių buvo sustabdyta 1938 m. Muziejus neveikė iki pat 1975 m, kuomet Žydų kultūrą remianti grupė žmonių pasižadėjo vėl atidaryti muziejų norint grąžinti žydų dvasią į Berlyną. Tokio objekto atnaujinimas 2001 m galiausiai įtvirtino tos kultūros ir žmonių buvimą kultūriškai ir socialiai Berlyne.

19 pav. Objektas ir kontekstas

Urbanistinis aspektas

Objekto lokacija urbanistiniame kontekste (funkcinė organizacija)

Teritorija, kurioje suprojektuotas objektas yra urbanizuota, vyrauja perimetrinis užstatymas. Pastatas neturi savo atskiro įėjimo. Į jį yra patenkama per požeminį koridorių iš šalia esančio barokinio senojo muziejaus pastato (žr. 20 pav.).

Objekto ryšio su aplinka pobūdis (kompozicinės organizacija)

Urbanistiniame audinyje vyrauja reguliarios formos, tarp kurių objektas išsiskiria savo autoriui būdingomis ekspresyviomis formomis ir kontrastuoja tiek su aplinka tiek su senuoju barokiniu muziejumi. Pati objekto forma tai abstraktizuotas simbolis - Dovydo žvaigždė - „ištemptas“ per visą sklypą esamame kontekste.

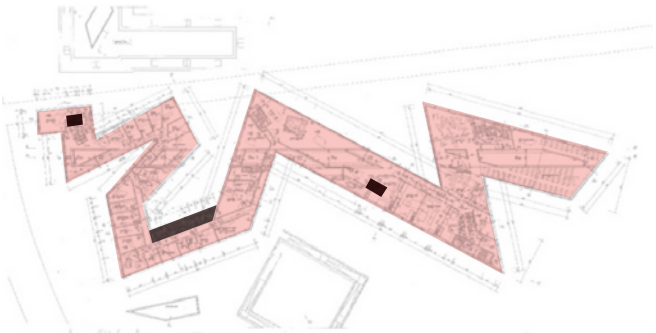
20 pav. Situacijos schema

Architektūrinis aspektas

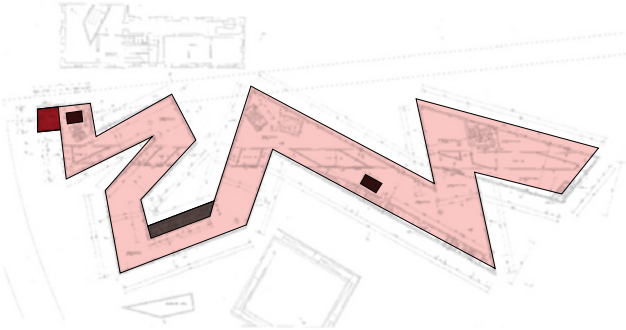
Objekto funkcinis sprendimas

Sklypo planas

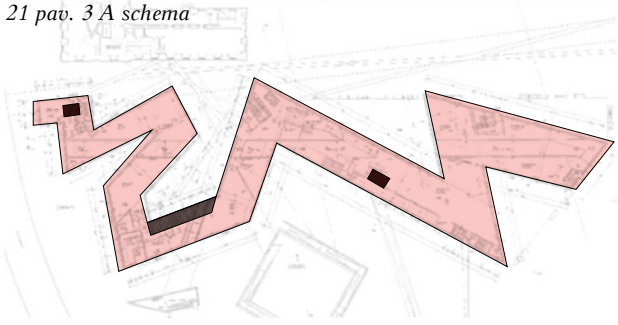
Naujasis Žydų muziejaus pastatas yra senojo barokinio muziejaus papildymas. Priestatas kartu yra tarsi atsakas į betarpiškai išsiplėtusį istorinį miesto audinį. Naujos struktūros tūris ir medžiagiškumas yra akivaizdus kontrastas istoriniams tūriams ir esamam muziejui, kurie kartu atrodo nevientisi. Tačiau atsisakius pastatų tarpusavio harmonijos, naujaja struktūra siekiama ieškoti kitokių, labiau paradoksalių sąryšių su praeitimi, kurioje dabartis turi ryškų identetą, tačiau vis dar tebėra priklausomas nuo praeities. Taip pat naujadaras neturi atskiro įėjimo. Į pastatą yra patenkamą per senąjį muziejaus korpusą (žr 21-24 pav.).

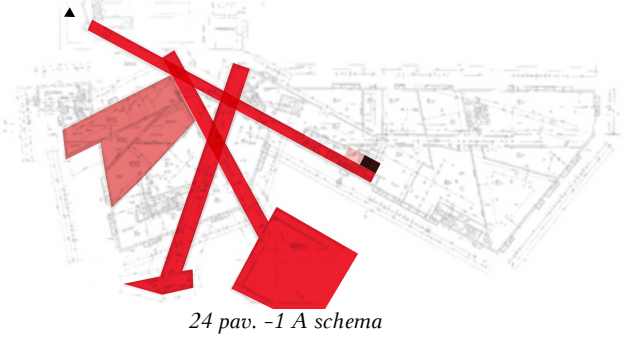
21 pav. 3 A schema

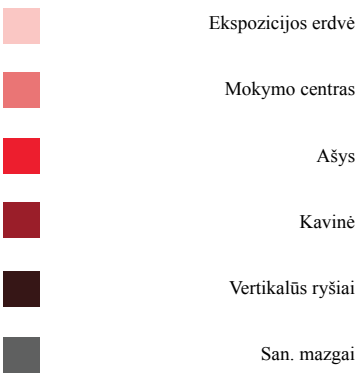
22 pav. 2 A schema

23 pav. 1 A schema

24 pav. -1 A schema

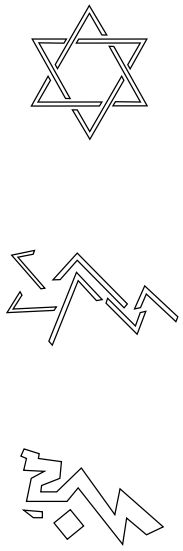
Objekto planinė struktūra

Nors naujoji muziejaus ekspansija atrodo kaip atskiras statinys, čia nėra formalaus įėjimo į pastatą. Norint patekti į naująjį darinį, lankytojas privalo į jį patekti per pirminį orginalų barokinio stiliaus pastatą - muziejų su naująja struktūra susijungiančiu požeminiu koridoriumi. Toks sprendimas priimtas norint leisti jaustis nesaugiam, slėptis, prarasti erdvės ir laiko nuovoką prieš patenkant į paskirstomąją trijų kelių erdvę. Kiekvienas iš šių trijų kelių yra tam tikra galimybė išjausti tautos likimą per šalies istoriją, emigraciją ir Holokaustą. Libeskindas kuria promenadą, kuri tęsia objekto tūrinę struktūrą ir suteikia galimybę patirti erdves tuose keliuose.

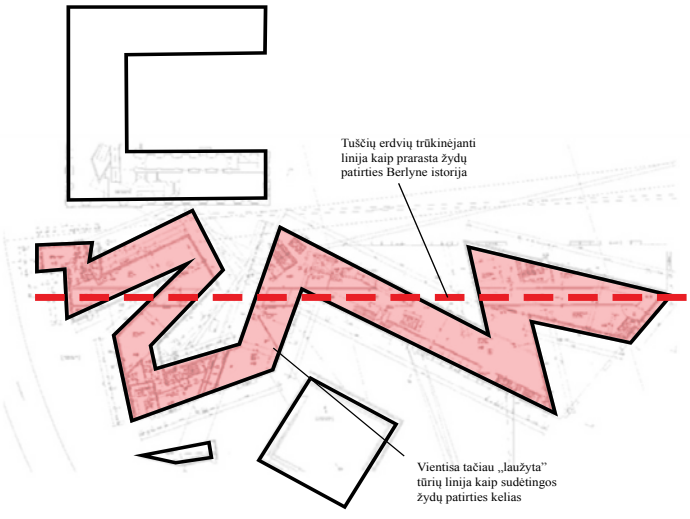
Objekto meninis sprendimas

Kompozicinio sprendimo ypatybės

Projekto tūrinė forma - tai abstraktizuota Dovydo žvaigždė (žr. 25-26 pav.). Suskaidyta ir ištęsta

25 pav. Formos sukūrimo schema

26 pav. Linijos - paralelės

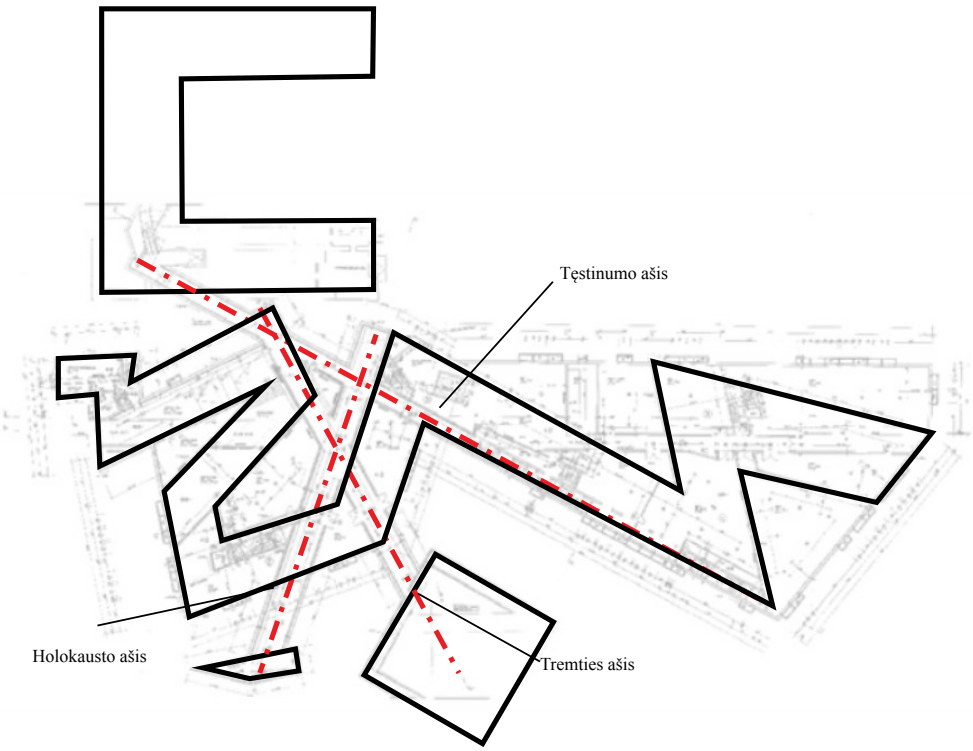
apie sklypą ir kontekstą vientisa forma kurią ekspozicijos „kelią“. Pati forma buvo suvaldyta proceso jungiant ryšius tarp istorinių įvykių lokacijų kaip scenografiją, tokiu būdu sukurta pastato struktūra. Pastatą formuoja kelios pagrindinės ašys. Pastato požemiame aukšte yra pagrindinė „tęstinumo“ ašis, kurią kerta „Holokausto“ ir „tremties“ ašys (žr. 27 pav.).

Stilistinės ypatybės

Tiesios formos ir pakrypę įpjovimai tampa stipriu kontrastu senajam muziejaus korpusui. Naujadaro fasadas iš gatvės pusės aiškiai identifikuojamas kaip atskirta nuo senojo korpuso struktūra.

Semantika, psichologinis poveikis

Libeskindo žydų muziejus tai emocionali kelionė istorijoje. Tai bandymas ištransliuoti žmogaus patirtį architektūrinėje kompozicijoje. Pats objekto autorius siūlo matyti pastatą kaip meno kūrinį „tarp eilučių/linijų“. Struktūroje galima įžvelgti dvi pagrindines paraleles - linijas: vientisą

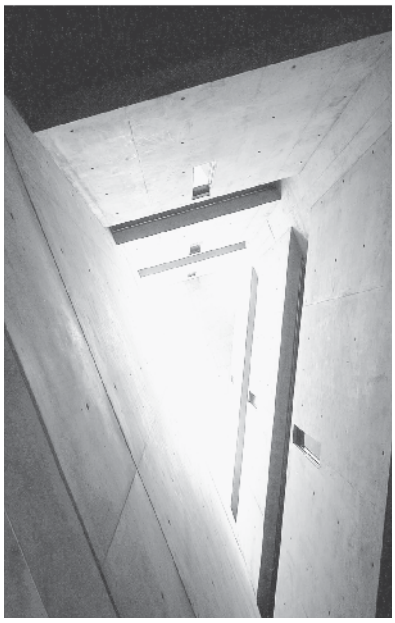
27 pav. Koncepcinės ašys

laužytą liniją, perteikiančią sudėtingą žydų tautos kelią ir trūkinėjančią tuščių erdvių liniją, žyminčią prarastą žydų patirties Berlyne istoriją. Šios dvi linijos yra ribojamos trijų jau anksčiau minėtų pastato ašių.

„Tęstinumo“ ašis yra pagrindinė ir ilgiausia. Ją kertanti „tremties“ ašis nukreipia lankytoją link „Tremties sodo“, kuriame yra išdėstytos 49 aukštos betono kolonos, kurias dengia augalai. Kolonos verčia lankytoją pasiklysti, pajausti „pasimetimo“ ir nesupratimo jausmą, tačia vos pažvelgus į viršų yra matomas dangus ir patiriama egzaltacija.

Viena emocionaliausių erdvių pastate yra 20 metrų aukščio tuštuma, kertanti visus pastato aukštus. Betono sienos sukuria šaltą atsmosferą erdvėje, į kurią šviesa patenka pro mažą kiaurymę erdvės viršuje. Žemė yra užklota 10 tūkstančių plieninių plokščių - veidų kaip simbolis to, kas prarasta. Pastatas yra suvokiamas mažiau kaip muziejus ir daugiau kaip patirtis atvaizduojanti istorinius įvykius (žr. 28-32 pav.).

Objekto autorius erdvėse siekė išreikšti nebuvimo, tuštumos jausmą, bei nematomumą - pr-

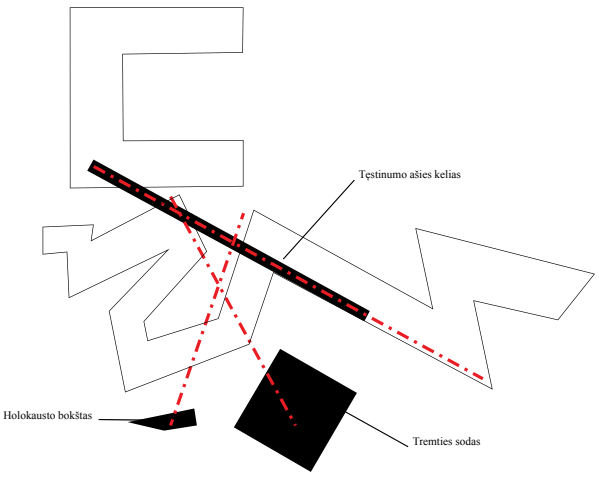
28 pav. Holokausto bokštas

29 pav. Tremties sodas

30 pav. Tęstinumo ašies kelias

31 pav. Koncepcinė ašių schema

arastą kultūrą. Tai buvo architektūros kaip medijos naudojimas kuriant naratyvą ir emociją, pateikiant lankytojams Holokausto rezultatų patirtį tiek žydų kultūrai tiek Berlynui kaip miestui.

Objekto medžiaginis sprendimas

Objekto medžiaginis - konstrukcinis sprendimas (konstrukcinė sistema, apdaila)

Nors objekto fasadai iš pradžių atrodo chaotiški ir dramatiškos „įpjovos“ atrodo padrikos, visgi jos turi savo aiškią sistemą (žr. 33 pav.). Pastato išorinė apdaila tęsia koncepciją. Fasadas buvo sukurtas kaip linijų tinklas, jungiantis svarbias žydų tautos ir kultūros istorines lokacijas Berlyne. Architektai sujungdami tam tikrus svarbius taškus plane sukūrė tinklą, kurį įkūnijo pastato fasaduose. Šis tinklas yra vienas Libeskindo eksperimentų linijomis indeksuoti laiką ir erdvę. Šios linijos yra įspaustos betone. Pastatas apskardinamas cinko plokštėmis.

Iš eksterjero interjeras yra apgaulingai suvokiamas tarsi būtų panašus į eksterjerą. Tačiau in-

32 pav. Bokšto interjeras

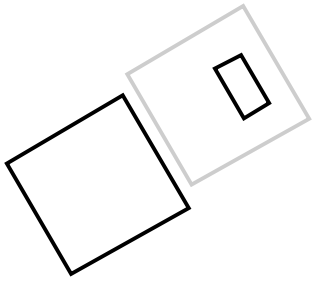

33 pav. Fasado fragmentas

terjero erdvės yra kompleksinės. Libeskindo sukurta promenada nukreipia lankytojus per galerijas, tuščias erdves ir akligatvius. Interjeras yra kuriamas iš gelžbetonio, kuris lankytojo kelyje sustiprina tuščių erdvių momentus, akligatvius, kuriuose tik mažas šviesos ruožas patenka į erdvę. Pavyzdžiui, „holokausto bokšte“ tai simbolinis sprendimas, norint padėti lankytojams suprasti tautos vidinę būseną jaustą karo metu, t.y. padėti suvokti, jog net tamsioje „erdvėje“ visada yra vilties „ruožas“. Kitur ekspozicijų erdvės yra apšviečiamos šviesos, patenkančios į vidų per eksterjere esančius „įpjovimus“.

Objekte yra naudojama laikančių sienų - karkasinė konstrukcinė sistema. Ant pastato stogo yra įrengiami saulės kolektoriai. Kiti inžineriniai - techniniai aspektai neturi įtakos architektūrinei kompozicijai.

2.4.2. POLIN
Lahdelma & Mahlamäki, Kuryłowicz & Associates
Varšuva, Lenkija 2013 metai

Socialinis aspektas

Objekto paskirtis

Prieš porą metų Varšuvoje atidarytas naratyvinis Lenkijos žydų istorijos muziejus POLIN pasakoja tūkstantmetę Lenkijos žydų istoriją. Jis iškilo buvusio Varšuvos geto centre, istoriniame prieškario žydų rajone Muranuve, priešais paminklą žuvusiems Varšuvos geto sukilimo herojams. Ilgą laiką juos buvo galima pagerbti prie paminklo prisimenant herojišką jų auką. Šiandien muziejus leidžia juos pagerbti prisimenant, kaip gyveno jie, jų protėviai ir vėlesnės jų kartos. Muziejus funkcionuoja kaip multifunkcinis tyrimų, ekspozicijos, edukacijos ir kultūros centras (žr 34 pav.).

Socialinė svarba

Hebrajiškai „Lenkija“ yra „Polin“. Šis žodis gali būti suskaidytas į skiemenis „po“ ir „lin“, kas pažodžiui hebrajų kalboje reiškia „čia yra Dievas“. Tam tikru metu iki 80% žydų tautos gyveno Lenkijoje. Pastaruoju laikotarpiu ryškėjo poreikis turėti objektą skirtą būtent šiai temai dėl kylančio susidomėjimo žydų kultūra ir jos istorija. Projekte vystyta posovietinio muziejaus idėja, t. y. muz-

34 pav. Objektas ir kontekstas

35 pav. Situacijos schema

iejus kaip vieta, kurioje būtų galima laisvai ir be baimės kalbėti apie praeitį. Muziejus čia matomas ne tik kaip praeities „rodykla“, bet ir kaip Lenkijos visuomenės transformacijos agentas, kuriantis pasitikėjimo zoną, kurioje vyktų dėmesio vertos diskusijos.

Urbanistinis aspektas

Objekto lokacija urbanistiniame kontekste (funkcinė organizacija)

Muziejaus sklypas yra Willy Brandt parke, nuo atkurto Varšuvos senamiesčio nutolęs vienu kilometru. Šio parko istorija yra tragiška, kadangi karo metais tai buvo tuometinio žydų geto dalis. Objekto tūris parke kartu su memorialu ir aikšte formuoja naują viešąją erdvę (žr. 35 pav.).

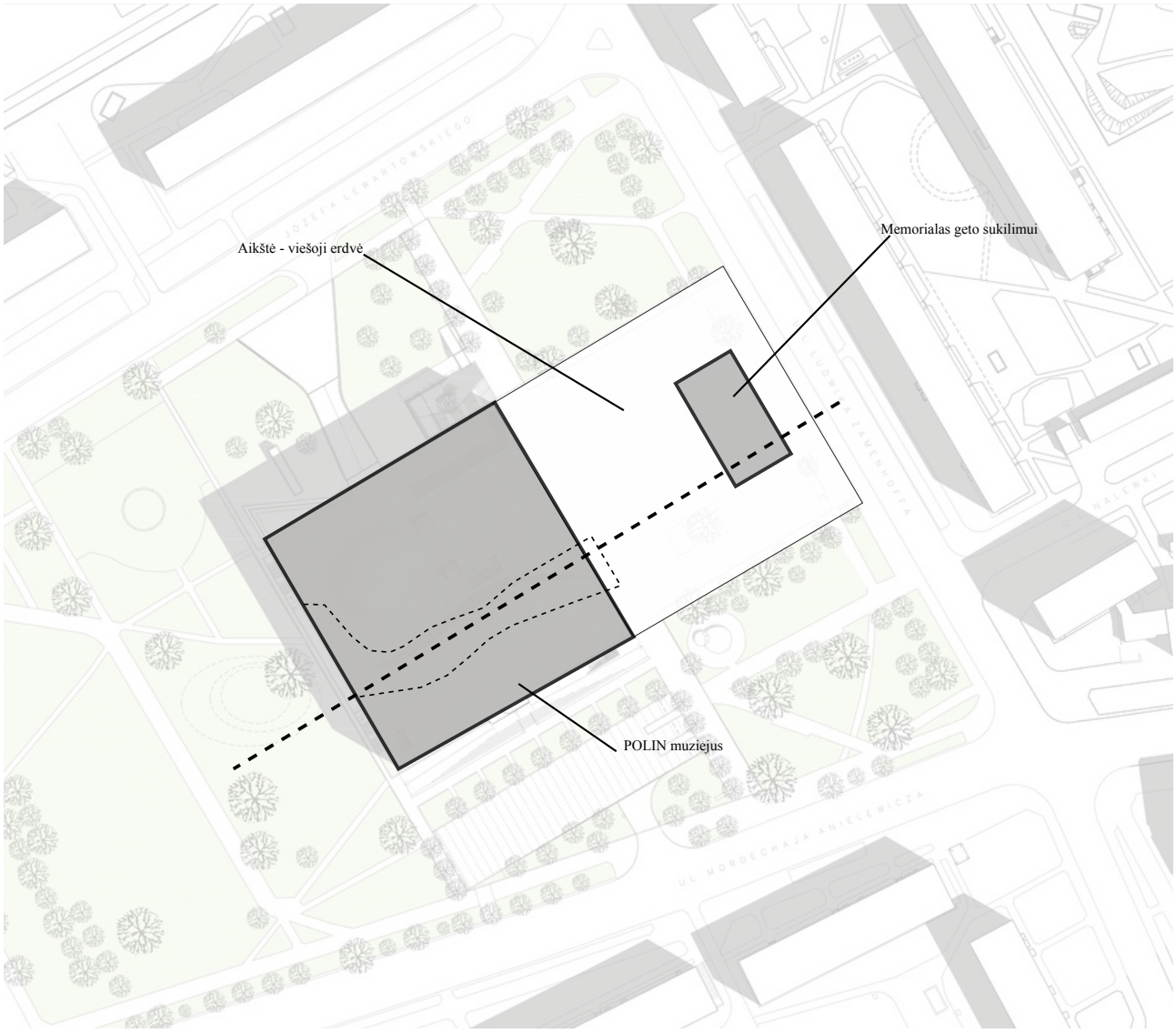
Objekto ryšio su aplinka pobūdis (kompozicinės organizacija)

Projekto autoriai objektui pasirinko neutralią, kompaktišką kvadrato formą, kuri neišsiskirtų iš esamo konteksto ir kartu respektuotų parke esantį taip pat taisyklingo stačiakampio formos memorialą geto sukilimui.

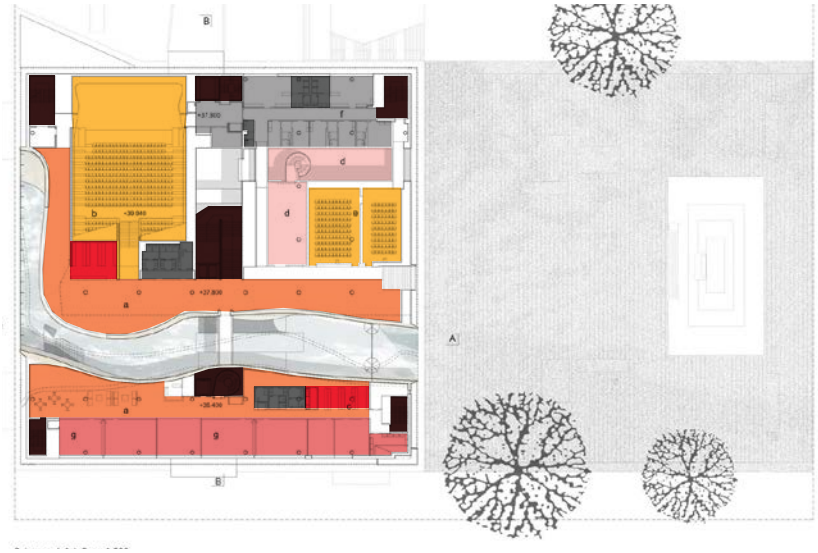
Architektūrinis aspektas

Objekto funkcinis sprendimas
Sklypo planas

Gretimais naujojo muziejaus yra geto sukilimo memorialas. Šis memorialas tapo svarbiu elementu kuriant naujojo muziejaus architektūrą. Aikštės proporcijos priešais memorialą ir muziejų buvo kruopščiai apgalvotos (žr. 36 pav.).

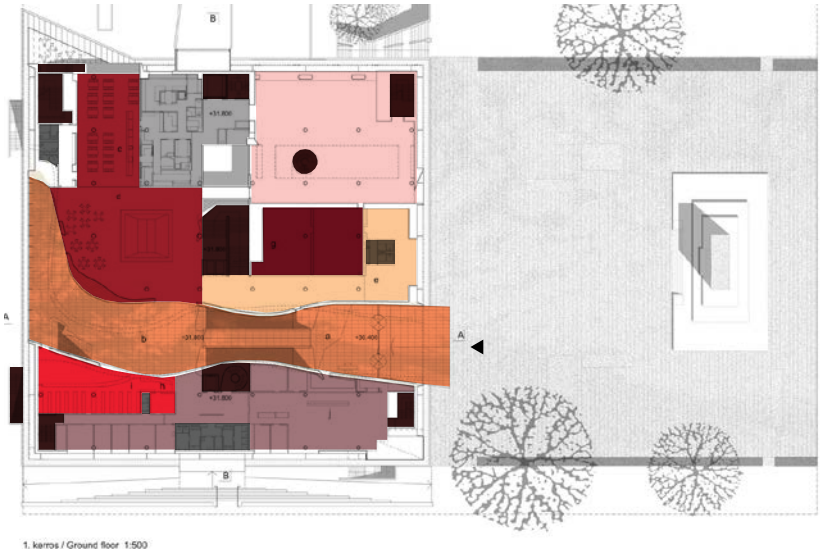

36 pav. Sklypo schema

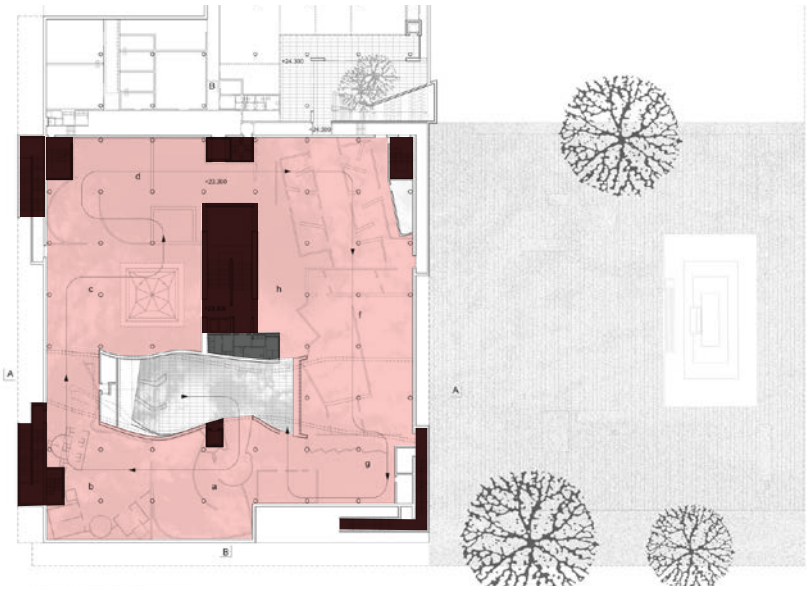

Ekspozicijos erdvė
Mokymo centras
Rūbinė
Parduotuvė
Kavinė
Mediateka/biblioteka
Administracija
Vestibiulis
Vaikų erdvė
Auditorija
Vertikalūs ryšiai
San. mazgai

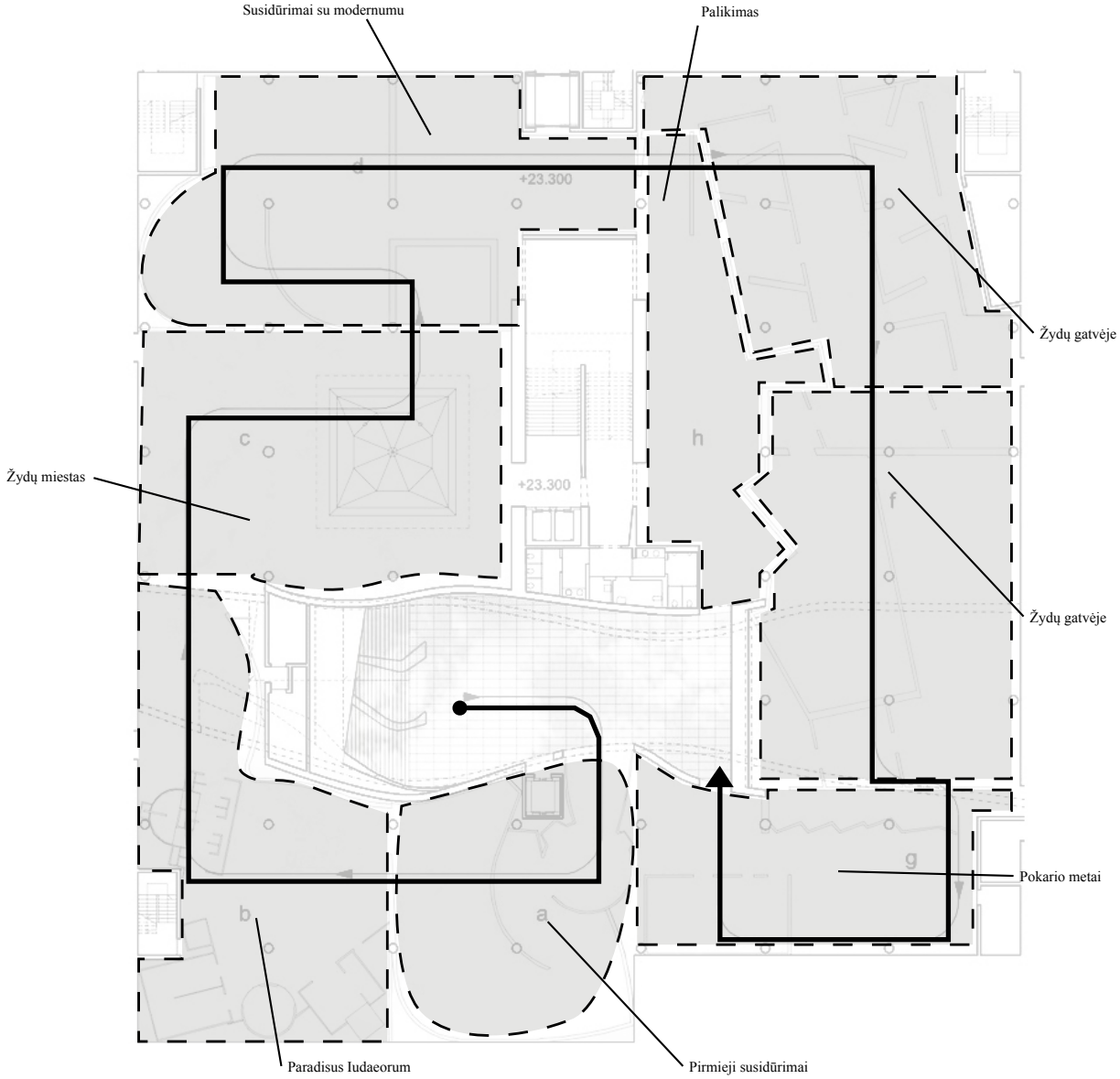
37 pav. 2 A planas

38 pav. 1 A planas

39 pav. -1 A planas

40 pav. Ekspozicijos schema

Objekto planinė struktūra

Muziejaus pastate yra multifunkcinė auditorija, laikinų ekspozicijų salės, edukacijos centras, informacijos centras, vaikų žaidimų kambarys, kavinė, parduotuvė ir košerinio maisto restoranas. Žemiausiame pastato lygyje, pastato rūsyje yra suprojektuota pagrindinė 5000 m^2 ekspozicijų erdvė, skirta žydų istorijai nuo viduramžių iki šių laikų (žr. 37-40 pav.).

Viduje suformuota aplinka reprezentuoja skirtingus Lenkijos žydų kultūros ir istorijos aspektus, skirtingas žydų kultūros fazes ir formas.

Ekspozicijų aukšte yra 8 galerijų zonos:

-Pirmieji susidūrimai (X a. - 1507). Ši galerija skirta pirmiesiems žydų tautos naujakuriams Lenkijoje.

-„Paradisus Iudaeorum“ (1569-1648). Ši galerija reprezentuoja Žydų bendruomenės organizaciją ir

įtaką šaliai. Lankytojai supažindinami su religine tolerancija, kuri pavertė Lenkiją „Paradisus Iudaeorum“ (Žydų rojumi). Tai auksinis žydų bendruomenės amžius, pasibaigęs pogromais.

-Žydų miestas (1648-1772). Ši galerija reprezentuoja Lenkijos žydų tautos istoriją iki susiskaldymo. Svarbiausia galerijos dalis yra unikali Gvozdieco medinės sinagogos stogo rekonstrukcija.

-Susidūrimai su modernumu (1772-1914). Ši galerija reprezentuoja skilimo laikmetį. Ekspozicija supažindina su industrine revoliucija, lankytojai supažindinami su tradicinių žydų ritualų ir kitų gyvenimo sričių pokyčiais, su naujais socialiniais, religiniais ir politiniais judėjimais. Šis periodas taip pat yra pažymėtas modernaus antisemitizmo atsiradimu, kurį turėjo patirti Lenkijos žydai.

-Žydų gatvėje (1914-1939). Ši galerija skirta ATR laikotarpiui, Žydų literatūrai, kinui ir teatrui.

-Holokaustas (1939-1944). Ši galerija parodo Holokausto tragediją vokiečių okupacijos metais, kas tapo priežastimi 90% Lenkijos žydų mirčiai. Lankytojams yra pristatoma Varšuvos geto istorija. Galerija taip pat vaizduoja skaudžias žydų tautos patirtis Antrojo pasaulinio karo metais, jų reakcijas ir atsiliepimus apie žydų tautos naikinimą.

-Pokario metai (1944-present). Paskutinioji galerija parodo periodą po 1945 metų, kurio metu didžioji dalis išgyvenusiųjų emigravo dėl įvairių priežasčių. Taip pat ji parodo antisemitizmo kampanijas ir naują atsigaunančios žydų bendruomenės gyvenimą Lenkijoje.

-Palikimas. Galerija, kurioje eksponuojamas Lenkijos žydų tautos palikimas

41 pav. Interjeras

42 pav. Interjeras

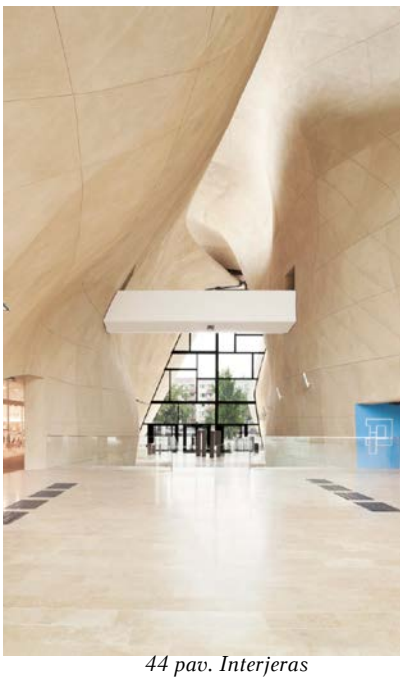

43 pav. Koncepcijos elementas

Objekto meninis sprendimas

Stilistinės ypatybės

Kadangi muziejus reprezentuoja visą Lenkijos žydų istoriją, ne vien tik periodą, kai Lenkija buvo okupuota Vokietijos, architektai norėjo išvengti panašumų su jau egzistuojančiais Holokausto muziejais (pavyzdžiui, Žydų muziejumi Berlyne ar Yad Vashem muziejumi Izraelyje), kurie yra griežtos betoninės struktūros. Architektai norėjo išlaikyti pastatą smėlio spalvų, suteikiant jam labiau „prieinamumo“ jausmą. Todėl buvo pasirinkta derinti griežtą išorės struktūrą su „minkštu“ vidumi (žr. 41-44 pav.).

44 pav. Interjeras

Semantika, psichologinis poveikis

Projektinio pasiūlymo pavadinimas „Yum Suf“, „Nendrių jūra“ simboliškai referuoja į pagrindinio holo architektūrą (žr. 43-46 pav.). Inspiracija erdvei tapo Senojo Testamento legendos, tačiau erdvės formos referuoja ir į universalų ir abstraktų gamtos fenomeną. Pagrindinė erdvė yra svarbiausias pastato architektūros elementas. Tai tyra ir tyli erdvė, prezentuojanti muziejų lankytojams.

Pagrindinis pastato bruožas - įdubęs pagrindinis įėjimo holas. Pagrindinis holas formuojamas aukšta „banguota“ siena. Tuščia erdvė, pasak architektų, yra Lenkijos žydų istorijos spragų simbolis. Savo forma panašus į tarpeklį ir referuoja į kelią per Raudonąją jūrą Egzodo metu. Nepaisant to suprojektuota erdvė

45 pav. Koncepcijos eskizas

46 pav. Koncepcijos vizija

sukuria ramios tylos jausmą, perėjimą iš išorinio pasaulio į turtingą istoriją, eksponuojamą muziejuje. Ši erdvė taip pat vizualiai yra sujungiama su išorėje esančiu monumentu.

Dėl ypatingo parodos išdėstymo erdvėje, Lenkijos žydų istorija skleidžiasi fragmentais, iš lėto, lankytojui judant parodos erdve. Būdamas trečioje parodos dalyje „Paradisus Iudaeorum“, apimančioje laikotarpį po Liublino unijos, lankytojas negali numatyti to, kas atsitiks už kelių dešimtmečių – masinių žydų pogromų vykusių ATR XVII a. vid. Chmelnickio sukilimo metu. Šiuo požiūriu jis yra tokioje pat padėtyje kaip ir tuo metu gyvenę ir ateities numatyti negalėję žydai.

Architektų teigimu, daug svarbiau sukurti erdvę, kuri nebūtų pripildyta „teisingos“ informacijos, kuri neprimintų stilizuotos praeities „rodyklos“, bet taptų erdve, kurioje norėtųsi būti, t. y. erdve, kuri būtų sąžininga, skaidri (kaip ir pats POLIN pastatas), kelianti pasitikėjimą, kurioje būtų galima diskutuoti neįsižeidžiant.

Objekto medžiaginis sprendimas

Objekto medžiaginis - konstrukcinis sprendimas

Pastato interjere naudojama plastiškų formų struktūra taip pat veikia ir kaip pastato laikančioji konstrukcija kartu su karkasine kolonų sistema.

Fasado apdailai pasirenkamos žalio atspalvio stiklo panelės su žodžio „polin“ įspaudais hebrajų ir lotynų rašmenimis. Taip pat fasadai dengti stiklu ir vario plokštėmis (žr. 47-48 pav.).

Inžinerinis-techninis aspektas

Kiti inžineriniai - techniniai aspektai neturi įtakos architektūrinei kompozicijai.

47 pav. Fasadas

48 pav. Fasado lentelės

2.4.3. Katyn massacre museum
BBGK Architekci
Varšuva, Lenkija 2016 metai

Socialinis aspektas

Objekto paskirtis

Katynės muziejus yra skirtas įamžinti skaudų Lenkijos istorijos epizodą, kai Antrojo pasaulinio karo metu virš 20 tūkstančių Lenkijos kariuomenės narių buvo brutaliai nužudyti priešininkų.

Socialinė svarba

Varšuvos Citadelė - tai karinė struktūra, sukurta karo opozicijai. Simboliškai ji buvo pasirinkta kaip vieta Katynės memorialui. Ši citadelė iki šiol buvo tam tikra prasme izoliuota nuo miesto, nelankoma ir apleista vieta. Tad buvo svarbu ją socialiai ir fiziškai integruoti į miestą (žr. 49 pav.).

49 pav. Objektas ir kontekstas

50 pav. Situacijos schema

Urbanistinis aspektas

Objekto lokacija urbanistiniame kontekste (funkcinė organizacija)

Katynės muziejus yra Varšuvoje, netoli centro esančiame forte, prie upės krantinės. Fortas socialine prasme yra atskirtas nuo miesto urbanistinio audinio. Pats muziejus yra įrengtas forto pietinėje pusėje - Varšuvos citadelėje, kuri sudaryta iš trijų pastatų. Visas kompleksas tai parkas su simboliniu Katynės mišku jo centre (žr. 50 pav.).

Objekto ryšio su aplinka pobūdis (kompozicinės organizacija)

Tam tikra prasme šis objektas yra izoliuota nuo miesto šurmulio struktūra su savo viešąja erdve, tačiau taip pat ji išlieka atvira miestui ir lankytojui, norinčiam suprasti ir suvokti tos vietos svarbą.

Architektūrinis aspektas

Objekto funkcinis sprendimas

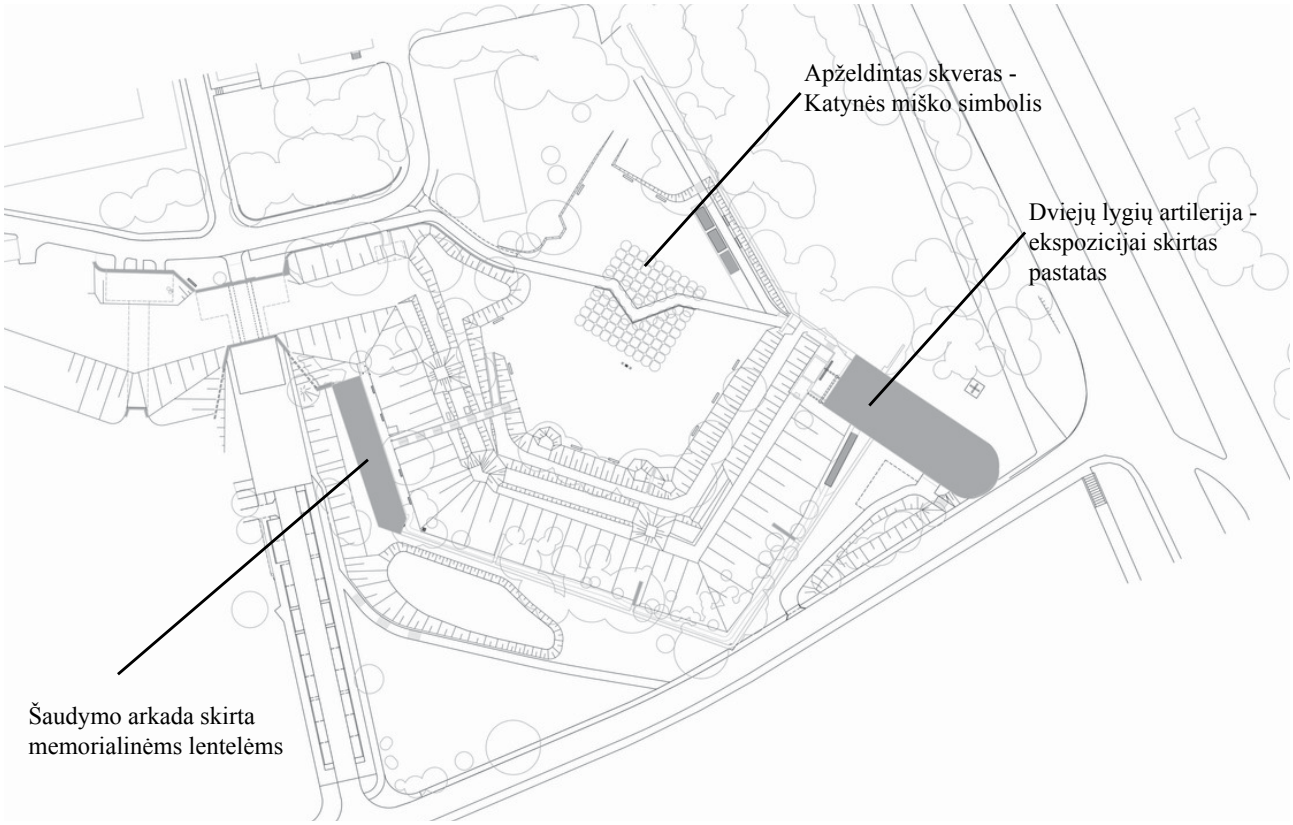
Sklypo planas

Objektas suprojektuotas pietinėje Varšuvos Citadelės dalyje. Įėjimas pro Nowomiejska vartus veda link parko - žalios erdvės komplekso viduryje. Architektų užduotis - apjungti istorinius pastatus ir naujadarus į naują kompleksą, kuris veiktų ne kaip buvusi karinė vieta, bet kaip muziejus su sodu ir viešąja erdve. Svarbi užduotis - išnaudoti visą kraštovaizdžio potencialą, kartu kuriant minimalią intervenciją į istorinį darinį (žr. 51 pav.).

Objekto planinė struktūra

Šis memorialas - muziejus yra dvifunkcis: kartu jis įamžina atmintį apie vieną didžiausių ir tragiškiausių žudynių Europos istorijoje ir veikia kaip talpykla dokumentams ir eksponatams, surinktiems po įvykio.

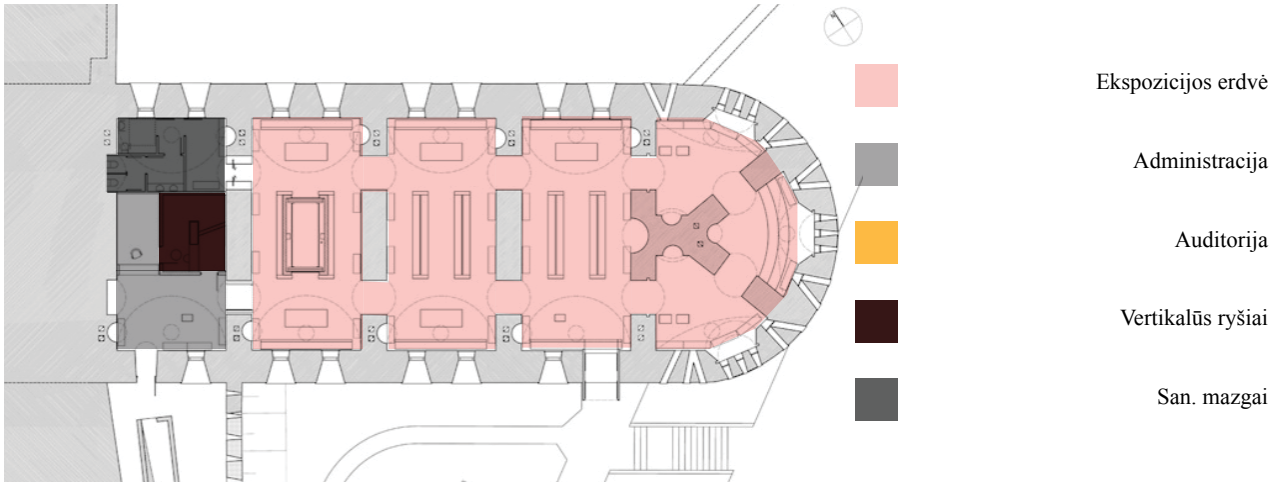
Muziejaus ekspozicija numatyta artilerinėje dviejuose lygiuose. Aukoms skirtos memorialinės lentelės išdėstytos šaudymo arkadoje, sudarytoje iš penkių įstiklintų arkų (žr. 52-54 pav.).

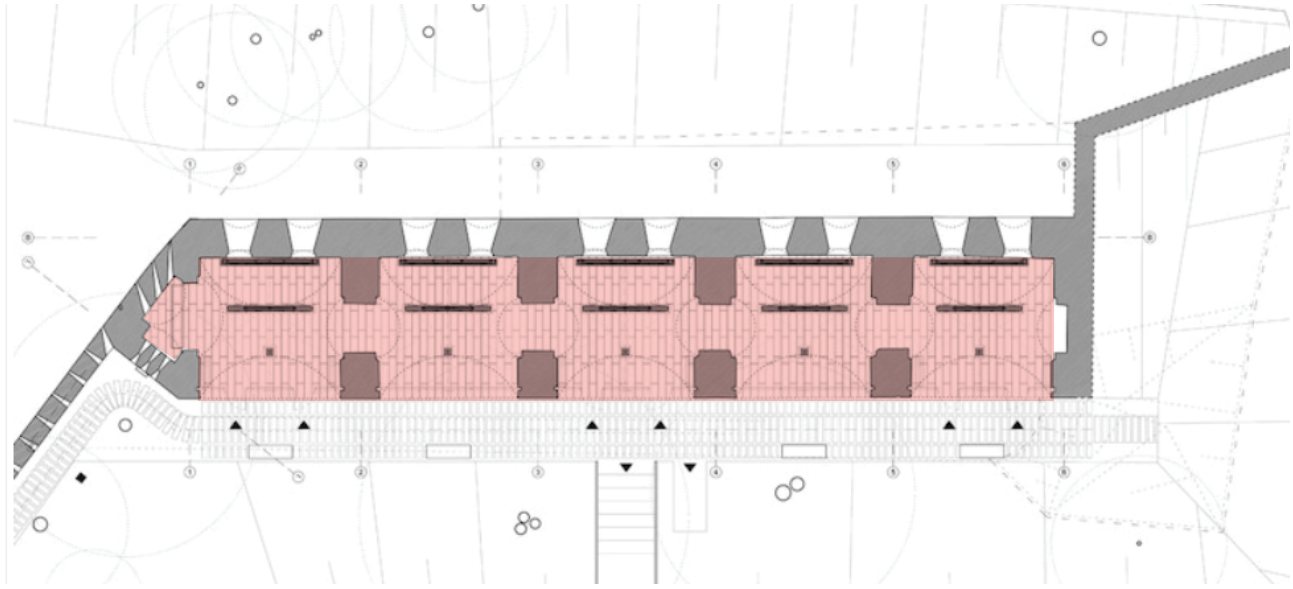
51 pav. Sklypo schema

52 pav. 2 A planas

53 pav. 1 A planas

54 pav. 1 A planas

Objekto meninis sprendimas

Stilistinės ypatybės

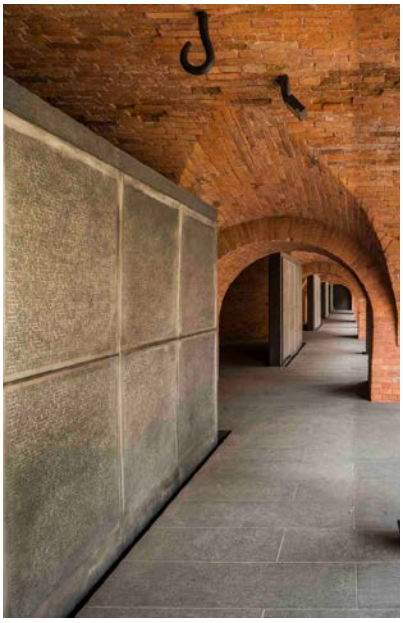
Būdamas absoliučiai unikaliu kariuomenės objektu Varšuvoje, objektas turėjo būti respektuotas ir reikalavo naujos architektūros integralumo, tuo pačiu ir šiuolaikinio muziejaus savybių. Tarpas tarp 12 metrų aukščio sienų kaip tam tikras plyšys, prapjova, nukreipia lankytoją į dvi kryptis: žemyn – į šaudimo arkadą su lentelėmis žuvusiems atminti (žr. 56 pav.) ir į viršų – atverdama perspektyvą į dangų. Laiptų ašyje tarp medžių yra ąžuolinis kryžius – kaip epilogas pasakojimui apie Katynę (žr. 55 pav.).

55 pav. Vizualus ryšys

Semantika, psichologinis poveikis

Šį projektą autoriai siūlo vertinti ne tik kaip architektūrinį objektą, bet ir kaip tam tikrą instaliaciją ir tarpdisciplininį darinį tarp urbanistinio planavimo ir meno. Šiam projektui architektai pasirinko naratyvo koncepciją – lankytojo judėjimas objekte yra tam tikra scenografija, leidžianti suvokti įvykius, kurie vyko ir kažkuria prasme tapti tų įvykių dalimi, juos pajausti per architektūros ir meno kūrinių prizmę. Katynės istorija savo žiaurumu ir blogiu yra sunkiai suvaldoma, suprantama. Jai paaiškinti yra naudojamos ne tik architektūrinės priemonės. Komplekse esantis simbolinis juodas tunelis įkūnyja ryšį tarp mirties ir realaus pasaulio, gyvybės (žr. 57 pav.). Ant tunelio sienų yra projektuojama meninė video instaliacija – einančių žmonių šešėliai. Tai tam tikras architektų sukurtos scenografijos elementas pabrėžiantis tos erdvės

56 pav. Memorialinės lentelės

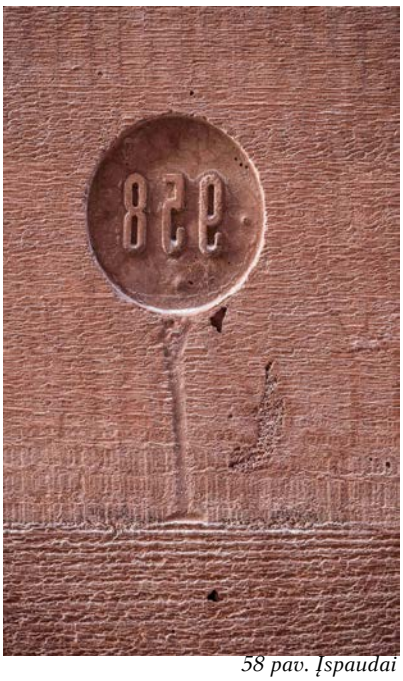

57 pav. Tunelis

dramatiškumą. Viešojoje erdvėje esantis apželdintas žemės lopas yra tam tikra referencija į Katynės mišką. 15 lentelių su įamžintais vardais kelia klausimą apie blogio ir gėrio koncepciją, atleidimą. Šiomis detalėmis ir architektūrinėmis priemonėmis yra sąmoningai sustiprinama objekto semantinė ekspresija.

Objekto medžiaginis - konstrukcinis sprendimas

Dažytas betonas taip pat tampa tam tikra architektūrinės ekspresijos forma. Asmeniniai žuvusiųjų daiktai, amunicijos elementai, laiškai buvo panaudoti įspaudams betono sienose (žr. 58-59 pav.) Architektai kūrė daugybe interjero ir eksterjero elementų naudodami neapdirbtą dažytą betoną, kuris ekspozicijoje veikia kaip katalizatorius suvokimui ir pajutimui to, kam skirtas šis objektas. Naujadarams pasirinkta suabstraktizuota raudonų plytų spalva. Toks pasirinkimas kuria ypatingą ryšį tarp esančios ir naujosios architektūros, išlaikydamas ryšį tarp eksterjero ir interjero. Betonas - tvirta medžiaga, atliekanti savo konstrukcinę funkciją, tačiau tuo pat metu ir labai lanksti. Dažytas betonas praranda dalį savo tvirtumo, tačiau tuo pat metu įgauna akmens kilnumo. Jis estetiškai patraukliai sensta, sąveikauja su šviesa, lietumi. Vasarą jis įšyla ir tampa maloniu prisilietimui, žiemą - išlieka šaltas. Kiti inžineriniai - techniniai aspektai neturi įtakos architektūrinei kompozicijai.

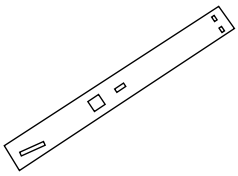

58 pav. Įspaudai

59 pav. Įspaudai

60 pav. Įėjimas

2.4.4. Rivesaltes memorial museum
Rudy Ricciotti, Passelac & Roques
Rivesaltes, Prancūzija 2015 metai

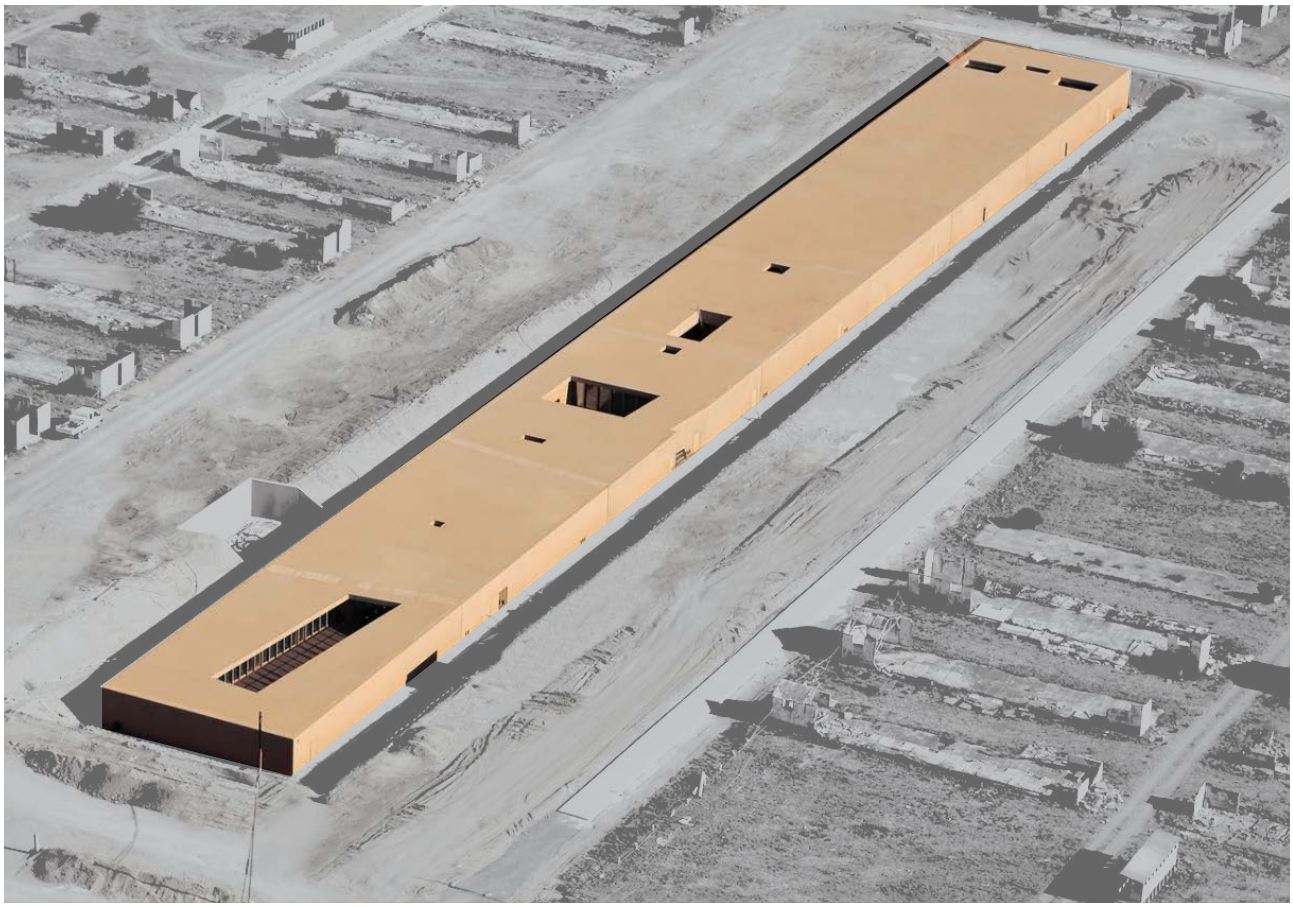
Socialinis aspektas

Objekto paskirtis

Šis objektas yra buvusios Prancūzijos karinės stovyklos vietoje įkurtas memorialinis muziejus, skirtas lankytoją supažindinti su vietos istorija ir tragedija.

Socialinė svarba

Negalima likti atskirtiems nuo Camp Joffre istorijos, kuri liko neiškomunikuota šioje teritorijoje. Objektas tylus ir sunkus, jis skirtas priimti atminties „smūgius“ apsaugant kitus ir tolimesnes kartas. Tai objektas, skirtas nebeesantiems, įkūnyjantis atsakomybę už atmintį (žr. 61 pav.).

61 pav. Objektas ir kontekstas

62 pav. Situacijos schema

Urbanistinis aspektas

Objekto lokacija urbanistiniame kontekste

Pastatas yra kiek nutolęs nuo Rivesaltes miestelio į šiaurę, įkurtas buvusioje stovyklos teritorijoje atokiau nuo urbanistinio konteksto. Apsuptas apleistų pastatų, kuriuose buvo apsistoję romų, žydų ir katalonų pabėgeliai Antrojo pasaulinio karo metu (žr. 62 pav.).

Objekto ryšio su aplinka pobūdis

240 metrų ilgio pastatas yra paguldytas lygiagrečiai šalia esantiems stovyklos kvartalams. Jis iškyla virš vagos kuriame yra įgilintas iki senujų apleistų barakų stogų aukščio.

Architektūrinis aspektas

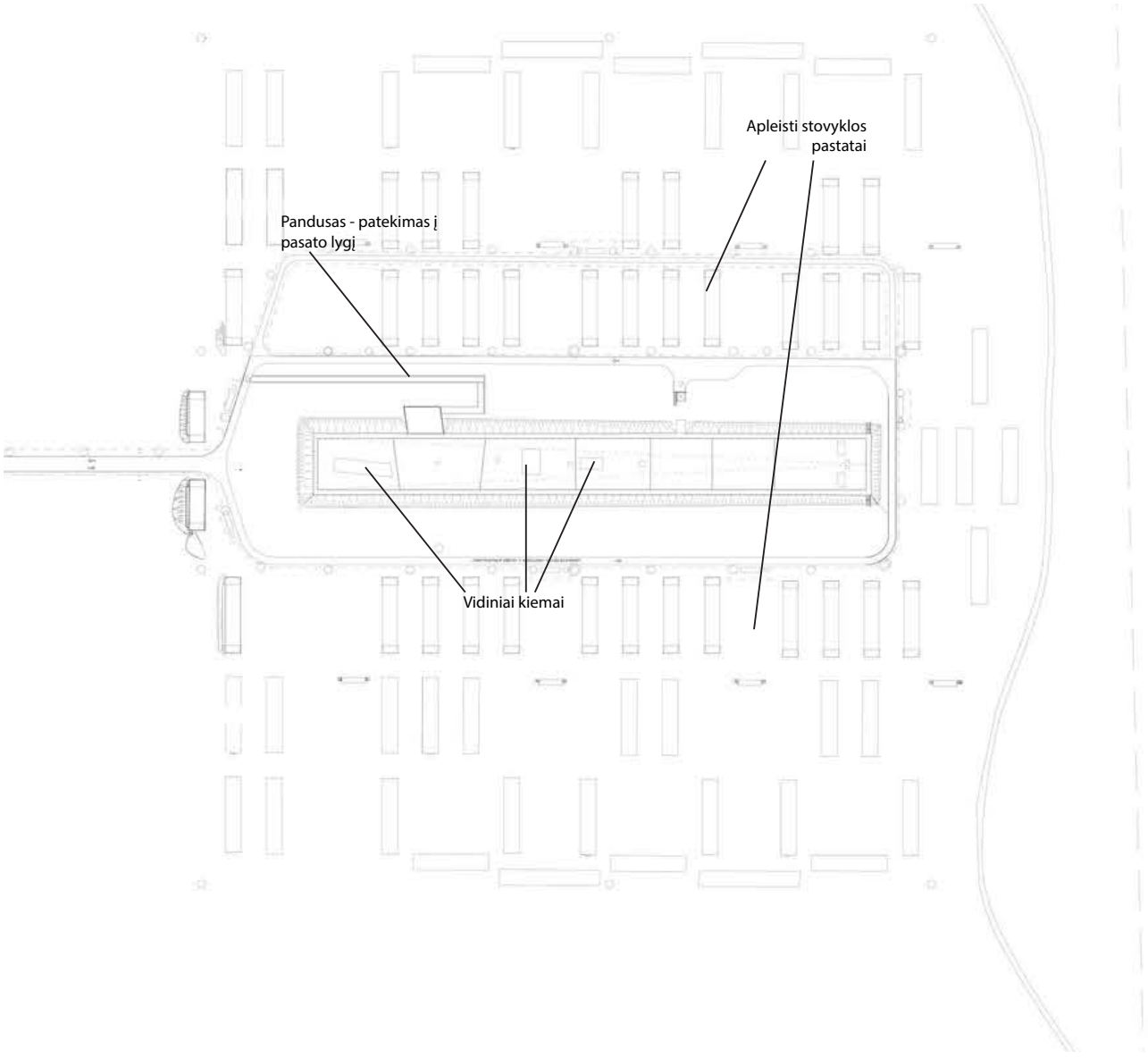
Objekto funkcinis sprendimas

Sklypo planas

Lankytojas į muziejų patenka per pietvakarinio pastato kampo taško, nuo kurio pastato stogas atrodo tarsi įsiliejantis į esamą kraštovaizdį. Pandusas, kuriuo nusileidžiama į pastato lygį, yra dalinai įgilintas į žemę ir nusileidžia į uždarą įėjimo kiemą, su vaizdu į struktūrą, 240 metrų ilgio betono bloką su didelėmis angomis švelniaus nuolydžio stoge. Memorialas paguldytas ant žemės, palinkęs į dangų (žr. 63 pav.).

Objekto planinė struktūra

63 pav. Sklypo schema

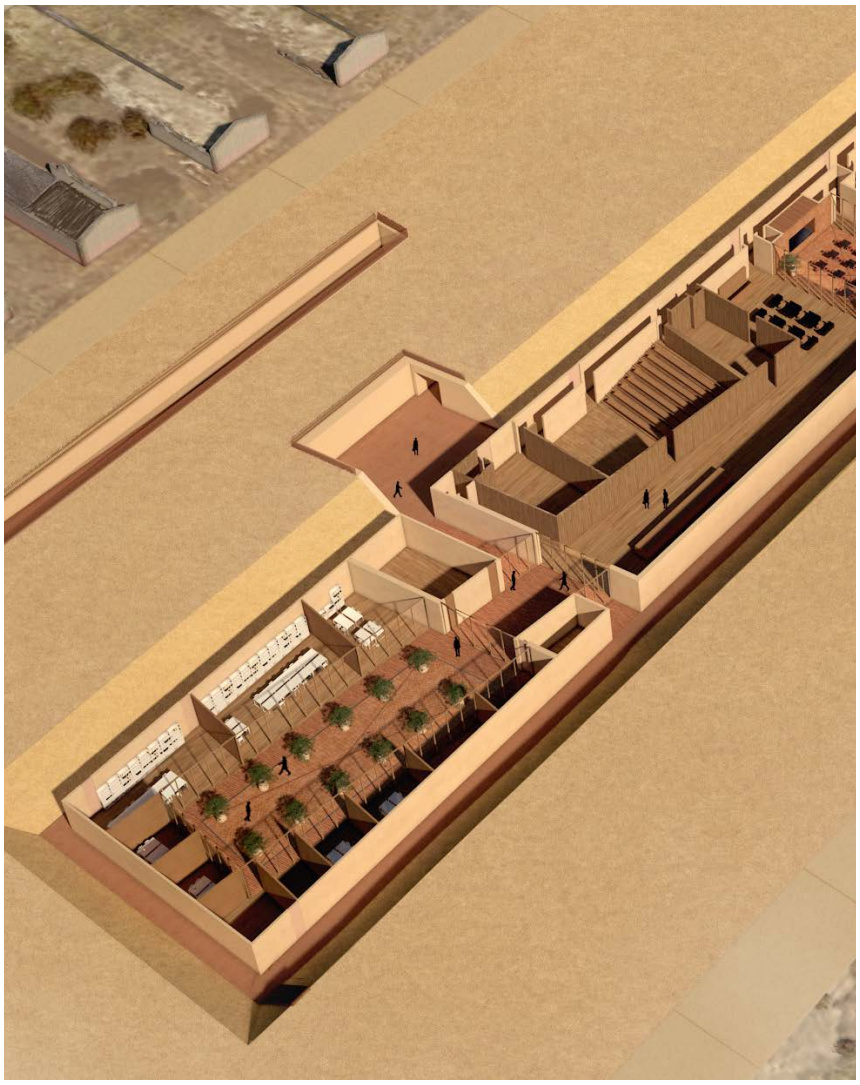
Memoriale esančios mokymosi laboratorijos, viešos erdvės ir biurai yra išdėstyti aplink apšviestas atviras terasas-įgilėjimus, esančius pastato stoge, kurie sukuria lankytojui komforto jausmą. Šios erdvės yra apjungiamos koridoriumi - tuneliu, staiga nutrūkstančiu ir tampančiu švelniai apšviesta ekspozicijų sale, kurioje ant didelių sienų yra projektuojama video medžiaga. Ilgas ekranas yra projektuojamas tarp kolonų patalpos centre. Memoriale sąmoningai nėra siūlomi vaizdai į eksterjerą, aplinką, tik į dangų (žr. 64-65 pav.).

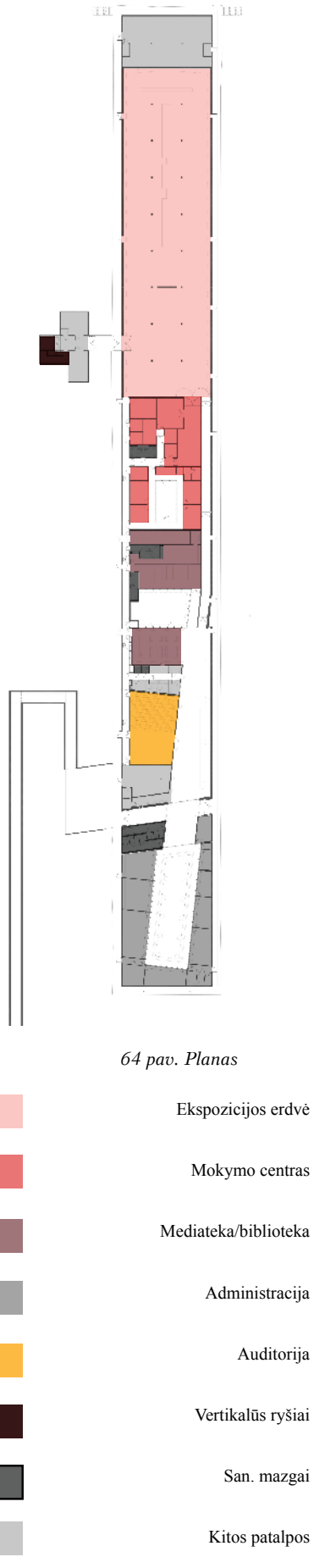
Objekto meninis sprendimas

Stilistinės ypatybės

Architektų įvardinta kaip "tyli ir sunki", ochros spalvos monolitinė struktūra yra dalinai įgilinta į žemę ir susilieja su ja, tačiau turi švelnų nuolydį, kylantį į dangų.

Pastatas neturi langų, taigi visos vidaus erdvės orientuotos

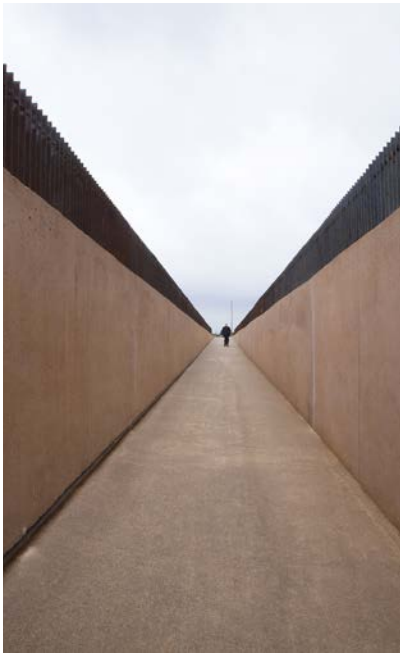

64 pav. Planas

65 pav. Aksonometrinis vaizdas

į vidų arba į dangų.

66 pav. Įėjimas

Semantika, psichologinis poveikis

Riversaltes memorialas yra tarsi suspaustas tarp žemės ir dangaus, tarp praeities ir atminties, tačiau tuo pat metu esantis dabartyje. Šioje dykumos aplinkoje atitolus nuo pastato keliasdešimt metrų jis tiesiog susilieja su žeme ir išnyksta daugiau neegzistuodamas. Taip pat langų į išorę nebūvimas sukuria koncentracijos į save jausmą (žr. 66-67 pav.).

Objekto medžiaginis - konstrukcinis sprendimas

Memorialas yra pastatytas naudojant betoną ir monolitinę gelžbetonio konstrukciją. Vidinė betoninė konstrukcija yra kartu ir vienintelė laikanti konstrukcija.

Vientisas betoninis tūris buvo išlietas sklype naudojant techniką, kuria pasiekiamas lygus betono paviršius, išvengiant

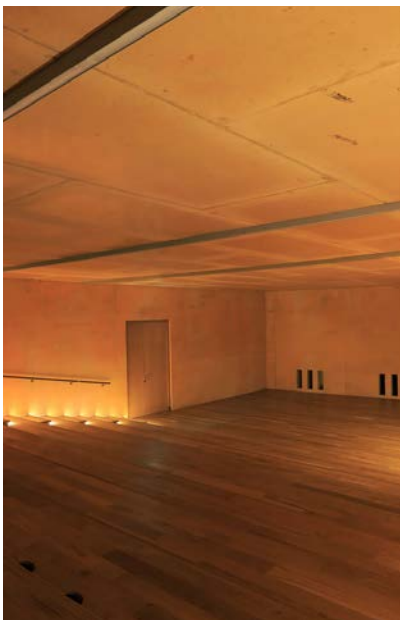
67 pav. Objektas situacijoje

siūlių (žr. 67 pav.). Pastatui parinkta dažyto, smėlio spalvos betono apdaila, kurios dėka pastatas vizualiai susilieja su aplinka ir šiek tiek nuo jo atitolus tampa nepastebimu.

Interjere naudojama ta pati ochros spalvų gama. Sienoms ir luboms yra naudojamas tas pats išorėje naudotas dažytas betonas ir medis (žr. 68 pav.). Terasų grindys yra išklotos raudonomis plytomis (žr. 70 pav.).

Kiti inžineriniai - techniniai aspektai neturi įtakos architektūrinei kompozicijai.

68 pav. Auditorija

69 pav. Ekspozicijos salė

70 pav. Terasa

2.4.5. Yad Vashem memorialinis muziejus
Safdie Architects
Jeruzalė, Izraelis 2005 metai

Socialinis aspektas

Objekto paskirtis

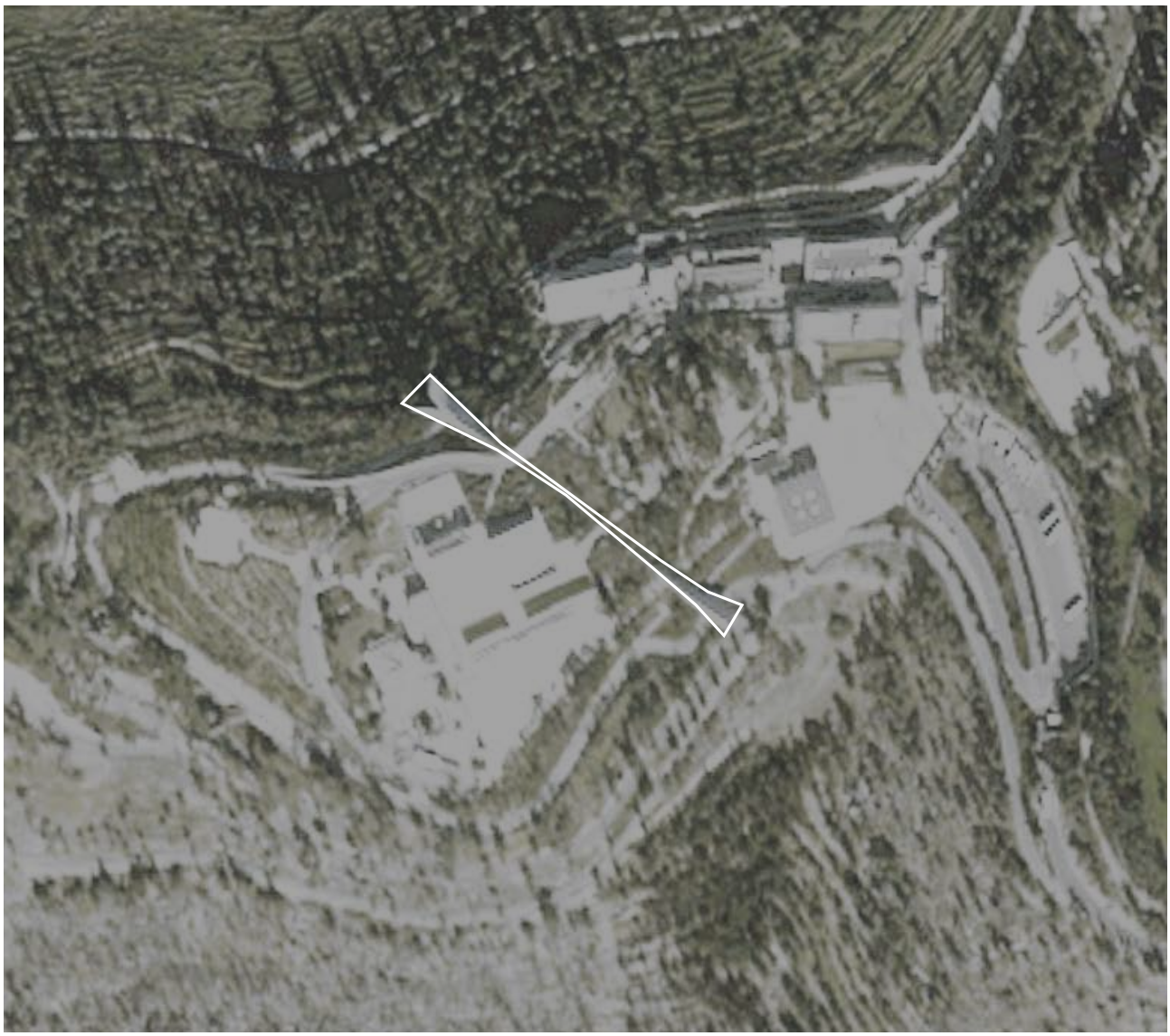
Yad Vashem, Pasaulio Holokausto prisiminimo centras yra talpinantis vieną didžiausių informacijos apie Holokaustą kiekių, tyrimus ir edukacinę paskirtį.

Socialinė svarba

Yad Vashem yra skirtas apsaugoti ateitį ir daryti įtaką naujoms kartoms, pasimokant iš praeities klaidų, jis skirtas dokumentuoti vieną tamsiausių žmonijos istorijos periodų ir išlaikyti prisiminimą apie Holokaustą, stimuliuoti išvadų formulavimą, naudingą šiandienai. Taip pat jis skirtas pagerbti ir ne žydų kilmės žmones, kurie pasirinko padėti tautai Holokausto metu (žr. 71 pav.).

71 pav. Objektas ir kontekstas

72 pav. Situacijos schema

Urbanistinis aspektas

Objekto lokacija urbanistiniame kontekste

Muziejus yra suprojektuotas šalia miesto esančiame gamtiniame kontekste – ant Yad Vashem kalno (žr. 72 pav.).

Objekto ryšio su aplinka pobūdis

Yad Vashem memorialinis muziejus kerta Yad Vashem kalvą sukurdamas ryšį tarp urbanizuotos Jeruzalės miesto dalies ir gamtinės miesto dalies.

Architektūrinis aspektas

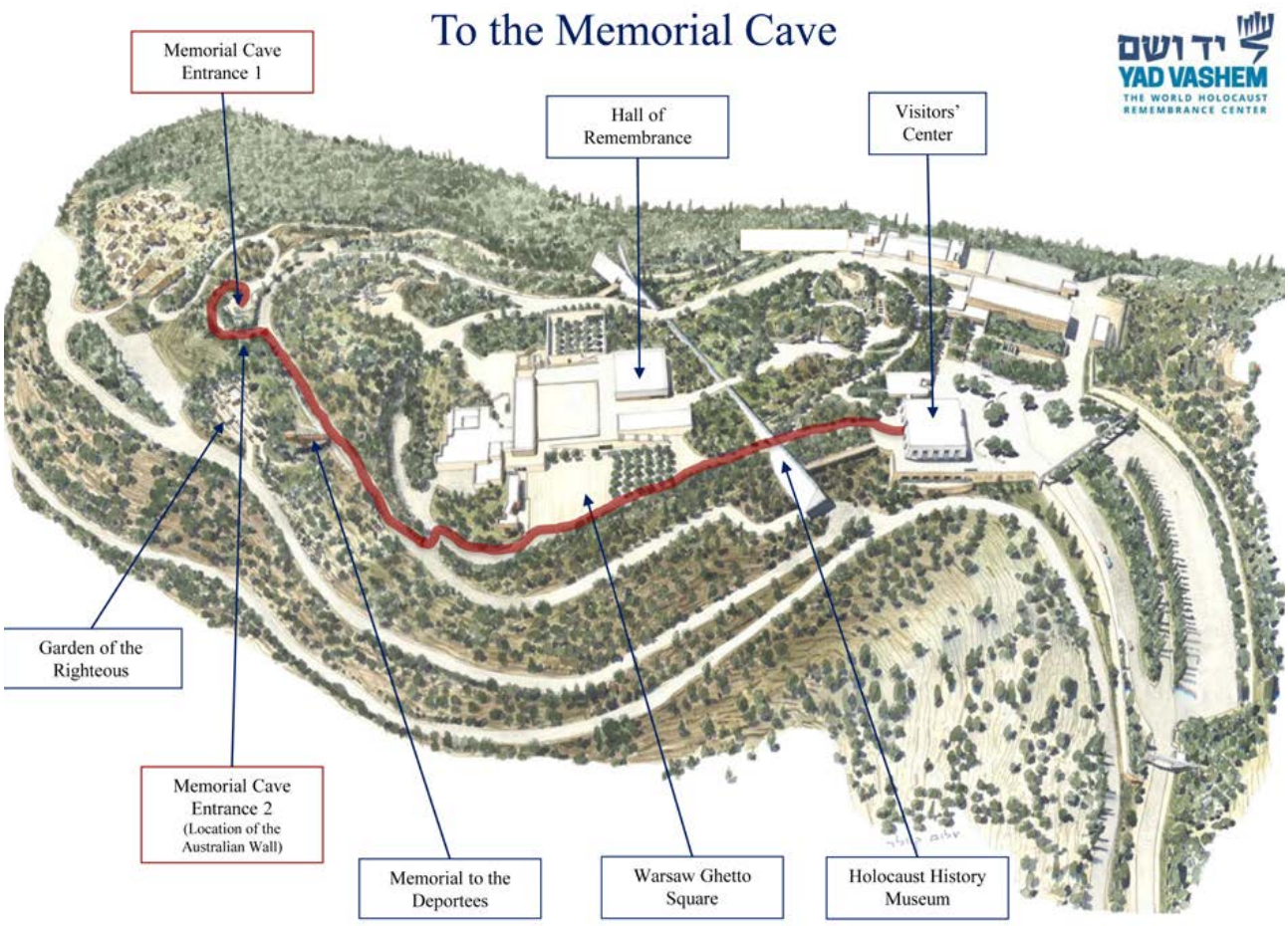
Objekto funkcinis sprendimas

Sklypo planas

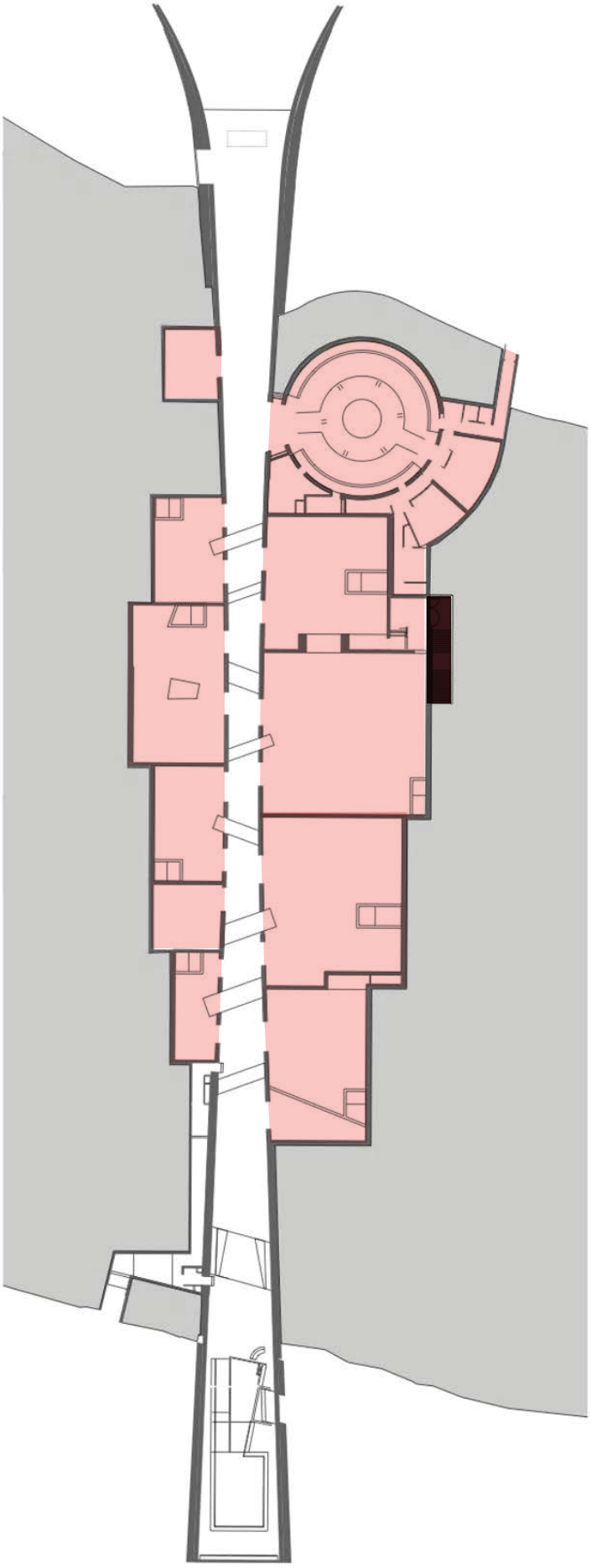
Istorinis muziejus sudarytas iš požeminės, 16.5 metrų aukščio ir 183 metrų ilgio, prizminės struktūros, kuri kerta Yad Vashem kalvą, įsmigdama iš pietų į šiaurės pusę, kurios abu galai lieka pakibę ore (žr. 73 pav.). Sklype taip pat yra papildomų objektų: Holokausto vaikų memorialas, „Prisiminimo salė“, biurai, edukacijos ir archyvo centras.

Objekto planinė struktūra

Naujasis Yad Vashem Holokausto muziejaus pastatas turi lankytojų centrą - Mevoah, „Vardų salę“, sinagogą, galeriją, skirtą Holokausto menui, ekspozicijų pavilijoną, edukacinį centrą ir vizualinį centrą. Papildomai įrengtos požeminės automobilių saugyklos. Mevoah yra betono pavilijonas su stoglangiais, kuriančiais besikeinčiančius šešėlių paternus. Žemutiniame lygyje yra kavinė ir kitos viešos paskirties erdvės (žr. 74 pav.).

73 pav. Sklypo schema

Ekspozicijos erdvė

Vertikalūs ryšiai

74 pav. Planas

Objekto meninis sprendimas

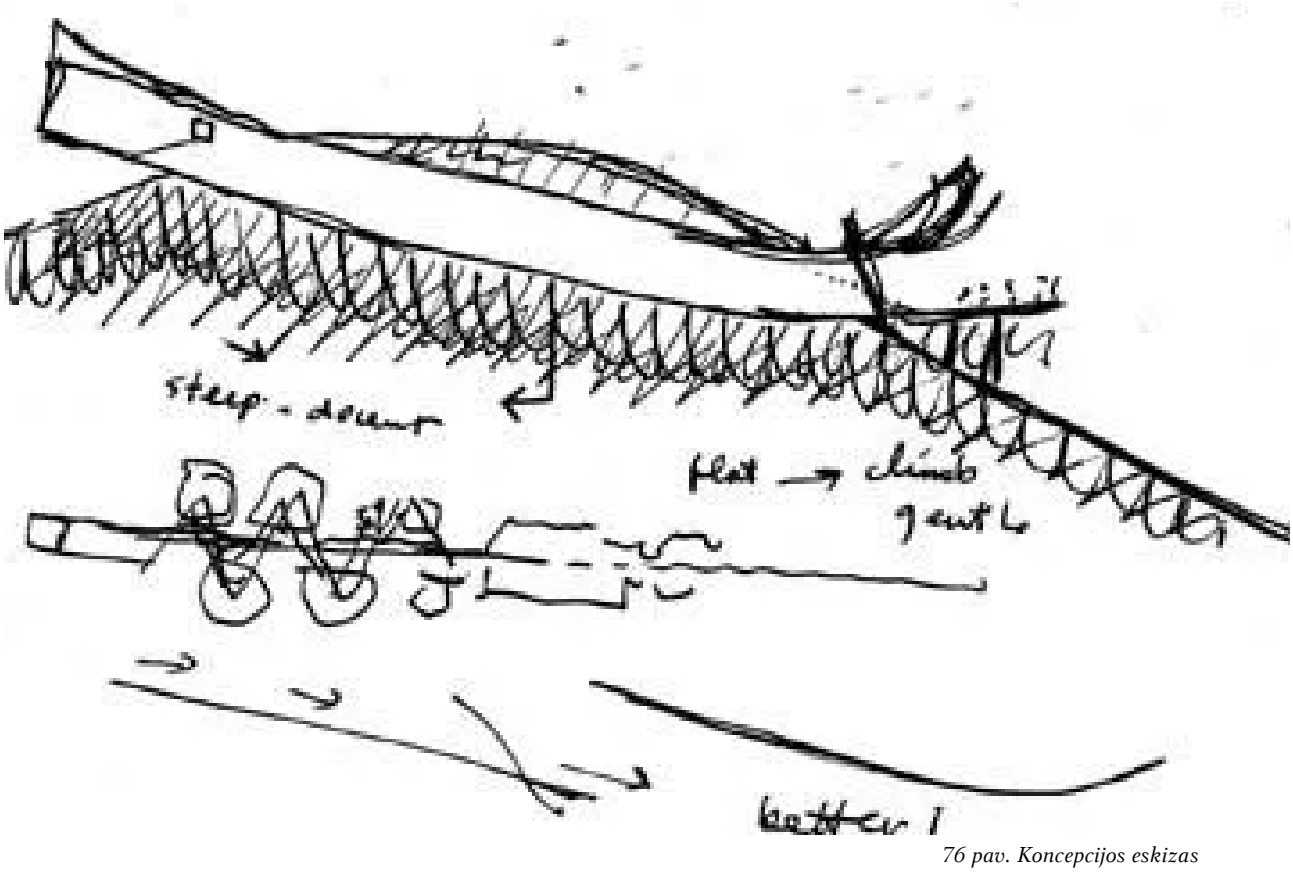
75 pav. Vizualus ryšys

Stilistinės ypatybės

Trikampė struktūros forma pasirinkta tam, kad atlaikytų žemės spaudimą. Struktūros stoge per visą tūrio ilgį yra stoglangis, pro kurį į struktūrą patenka saulės spinduliai, kurdami kontrastą tarp tamsesnių vietų, skirtų multimedinėms prezentacijoms. Šviesa į struktūrą patenka per skaidrų ir matinį stiklą, priklausomai nuo reikalavimų erdvėje esančioms ekspozicijoms. Šioje struktūroje iš abiejų pusių išdėstytos požeminės galerijos, apšviestos stoglangiais.

Semantika, psichologinis poveikis

Muziejuje esanti vardų salė - kūgio formos struktūra, iškylanti 9 metrus, kurioje yra užrašai apie visas žinomas Holokausto aukas. Kūgio forma pasibaigia nukirtimu, kuris simbolizuoja vardus tų aukų, kurios liko nežinomos. Prizminė paties memorialo "koridoriaus" struktūra siaurėja viduryje ir platėja į išorę žr. 75-76 pav.). Taip pat struktūra turi švelnų nuolydį sukurdama

76 pav. Koncepcijos eskizas

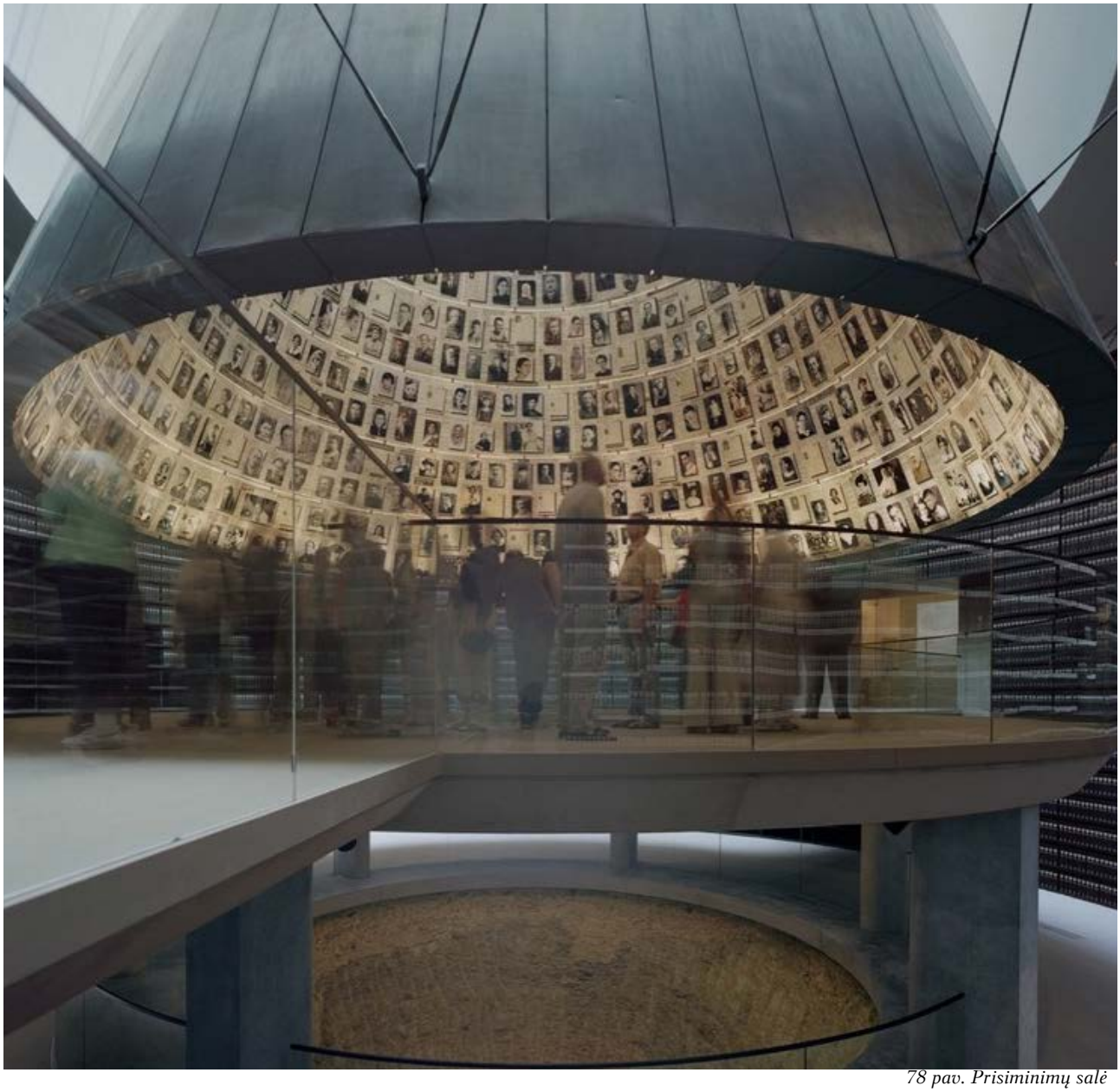
nusileidimo jausmą, bei kyla į šiaurės pusę, sukurdama pakilimo jausmą, kurioje atsiveria vaizdas į šiuolaikinę Jeruzalę.

Objekto medžiaginis - konstrukcinis sprendimas

Viso muziejaus struktūra - grindys, sienos, interjeras ir eksterjeras - gelžbetonio konstrukcija, suprojektuota taip, kad atlaikytų kalno žemių spaudimą (žr. 77 pav.).

77 pav. Ekspozicijų erdvė

78 pav. Prisiminimų salė

2.4.6. Atminties įprasminimas kitose meno formose

Taip pat verta paminėti, jog atminties įprasminimo formos aktualios ne tik architektūroje, bet ir kitose meno formose.

Micha Ullmanas / Bibliotek

„Bibliotek“ memorialas - instaliacija, sudarytas iš grindinyje esančio lango, knygų lentynų, įgilintų Bebelplatz Berlyne esančios aikštės grindinyje, kurioje buvo pradėti knygų deginimai 1933 m (žr. 79 pav.). Kaip menininkas pats teigia, jo kūrinys prasideda tuštuma, kuri egzistuoja kiekvieniame židinyje ir niekada neišnyks. Galima sakyti, jog tuštuma yra būsena, apribota keturiomis duobės sienomis. Tai biblioteka, kurioje yra neegzistuojančios knygos. Stebėtojas tikisi pamatyti lentynose knygą, bet jos ten nebėra.

79 pav. Instaliacijos fotofiksacija

Artas Spiegelmanas / Maus

Maus tai grafinė komikso tipo novelė apie peles, kates ir kiaules (žr. 80 pav.). Šis pasakojimas yra tam tikra metafora, kurioje pelės - tai žydų tauta, katės - tai naciai, o kiaulės - lenkai. Tai avangardinis nevienareikšmis kūrinys, kuriame pasitelkiant drąsias metaforas yra kalbama apie atmintį, kaltę ir rasizmą.

80 pav. Novelės ištrauka

Peteris Eisenmanas / Berlyno memorialas

Tai monumentas iš 2711 staičakampių betoninių blokų, sudėtų tam tikru tinklu. Architekto tikslas buvo suprojektuoti „nelengvą“, klaidinančią atmosferą. Ši skulptūra siekia reprezentuoti suorganizuotą sistemą, kuri prarado ryšį su žmogumi. Taip pat šis objektas tam tikra prasme yra panašus į kapavietę, jame esantys betono luitai - tai aliuzija į antkapius. Tai kapavietė tiems, kurie buvo numesti į teritorijose nepažymetas duobes, kurios iki šiol ne visos yra atrastos (žr. 81 pav.).

81 pav. Eisenmano memorialas

Shahakas Shapira / Yolocaust

„Yolocaust“ yra fotomenininko refleksija į žmones, be pagarbos monumentui besifotografuojančius ant Eisenmano žydų aukų memorialo. Tai internetinis projektas, kuriame autorius panaudojo realių asmenų į socialinius tinklus įkeltas nuotraukas, kuriose nėra rodoma pagarba objektui ir žuvusiems, ir fotomanipuliacijos būdu socialiniame eksperimente pakeitė nuotraukose esantį foną į nuotraukas iš žydų getų. Tuo sukeldamas daug neigiamos reakcijos, menininkas visgi pasiekė savo tikslą - sugėdinti. Viso projekto metu atsirado žmonių, apgailestaujančių dėl savo veiksmų prie memorialo ir pasižadančių daugiau taip nesielgti (žr. 82 pav.).

82 pav. Nuotrauka iš Yolocaust projekto

2.5. Išvados

Memorialinė architektūra yra aktuali ir šiais laikais, kai technologiniai pokyčiai skatina palaipsnį žmogaus atsiskyrimą nuo praeities, palaipsnę atminties eroziją. Praeitis gali būti tiek individuali, tiek kolektyvinė, sujungta iš daugelio atsiminimų tinklų. Atmintis yra išlaikoma komunikacijos procesų dėka.

Nematerialaus paveldo sąvoka apima žodinę tradiciją, atsiminimus, kalbą, tradicinius menus, ritualus, žinių sistemas, vertybes ir patirtį, kurią norima išsaugoti ateities kartoms. Toks nematerialus paveldas suteikia prasmę materialiajam. Tačiau ne visada „įmaterialinimas“ užtikrina nematerialiojo paveldo apsaugą. Pasak A. Assmann nematerialumas geriausiai yra įsavinamas per jo panaudojimą ir pojūtį.

Vienas pagrindinių architekto iššūkių kuriant memorialinę erdvę yra gebėti „memorializuoti“ ne tik įvykius, bet ir materialųjį ir nematerialųjį paveldą. Atminties įprasminimo architektūroje esmė - naudojantis pagrindinėmis architektūros priemonėmis - kurti konkretaus atminties fragmento naratyvą per architektūros išraiškos formas, siekiant toje architektūroje dalyvaujančiam asmeniui leisti savaranktiškai interpretuoti ir „pajusti“ atminties fragmentą. Tokiam naratyvui kurti yra pasitelkiamos semiotinės reikšmės ir architektūros estetikos suvokimo psichologija.

Visgi memorialinės architektūros išraiškos forma, kitusi nuo memorialinių pompastiškų pjedestalų, karo laimėjimui šlovinti, iki tylių objektų, menančių skaudžią patirtį, yra aktuali ir šiandienai. Yra stebima memorialinių objektų, skirtų atminčiai įprasminti, kaita ir tendencijos. Yra padaroma prielaida, jog XXI a. memorialinis objektas turi būti skirtas edukacijai ir integracijai.

Baigiamojo darbo įprasminimo objektu yra įvardyjama Lietuvos žydų materialus ir nematerialus paveldas. Analizuojant žydų įsikūrimą ir gyvenimą Lietuvoje buvo išskirti šie etapai:

-XIV a. siejamas su žydų įsikurimo pradžia Lietuvoje;

-Laikotarpis iki XX a., siejamas su apribojimais bei pirmuoju bandymu įkurti getą;

-XX a. pirma pusė siejama su „aukso amžiumi“;

-XX a. antra pusė siejama su Holokaustu ir jo padariniais.

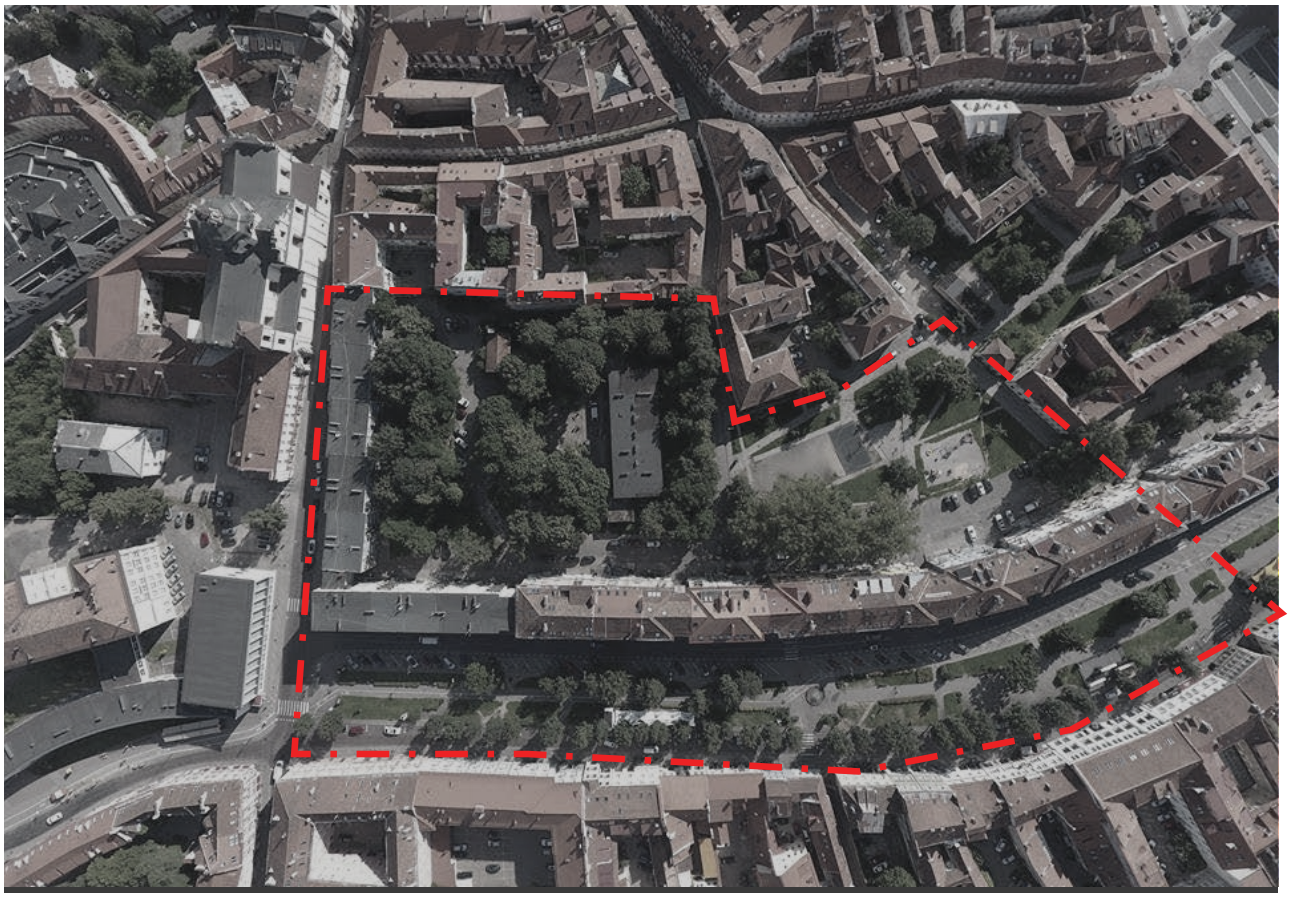
Analizuotuose analoguose pastebimos įvairios koncepcijos ir būdai įprasminti atmintį: pradedant scenografiniais objektais, siūlančiais lankytojui pačiam emociškai patirti skaudžią netektį, baigiant objektais, eksponuojančiais išlikusios tautos kultūrą ir turinčius savyje edukacinę funkciją. Taip pat papildomai yra nagrinėjami kitų meno formų būdai ir koncepcijos atminčiai įprasminti , siekiant rasti jų ir architektūros tarpdisciplininę sintezę.

3. Projektinė dalis

3.1. Vietos pasirinkimo motyvacija

Objekto projektavimui iš kelių variantų yra pasirenkama buvusi žydų kvartalo teritorija Vilniaus senamiestyje. Sklypo pasirinkimo motyvacija tapo anksčiau analitinėje dalyje atskleisti „atminties vietų“ kriterijai - teritorija yra autentiška, kontekstuali vieta, buvusi Mažojo Vilniaus geto, veikusio nuo XV a. teritorija, kuri šiuo metu yra sunykusi, tačiau turi potencialo būti įprasminama dėl čia išlikusių žydų kultūros materialių ir nematerialių fragmentų.

Analizuojama teritorija yra Vilniuje, priklauso centrinei ir istorinei miesto daliai (žr. 83 pav.). Sklypas yra išsidėstęs kvartalo viduje, tarp Vokiečių, Dominykonų gatvių, taip pat apima ir Vokiečių g. promenadą. Toliau šiame skirsnyje yra daromas urbanistinių struktūrų tyrimas, palyginimui yra pateikiamos kitos pasaulyje esančių buvusių žydų getų teritorijos, analizuojamos sklypo vertybės, infrastruktūriniai, judėjimo ryšiai, istorinis kontekstas.

83 pav. Pasirinktos teritorijos aeronuotrauka

3.2 Žydų getų (kvartalų) tyrimas miestų urbanistinėje struktūroje

Problema, su kuria yra susiduriama XXI a. yra neišnaudojamas savitų miesto teritorijų kultūrinis identitetas. Istoriškai svarbios teritorijos praradusios savo identitetą asimiliuojasi su aplinkinėmis teritorijomis. Šiame darbe analizuojamų getų pokarinė padėtis taip pat nurodo į žydiškos kultūros nykimą mieste. Šio tyrimo tikslas - nustatyti žydų getų svarbą miesto urbanistinei struktūrai, nustatyti vertingas savybes, kurių išsaugojimas gali paryškinti tų teritorijų identitetą ir lemti tokių teritorijų buvimą ir ateitį miesto struktūrose.

3.2.1. Geto kaip architektūrinės ir urbanistinės struktūros ir sistemos samprata

Getas – atskiras ar izoliuotas miesto rajonas ar gyvenvietė, kurioje atskirai leidžiama gyventi tautinėms ar kultūrinėms mažumoms.

Urbanistikoje terminu „struktūra“ galima nusakyti miesto struktūrinių elementų ir funkcinių ypatumų organizaciją. Pagal šią sampratą žydų getai gali būti laikomi laikinomis mikrostruktūromis. Urbanistikoje „sistema“ suprantama kaip elementų visuma, atsižvelgiant į jų savybes, pavyzdžiui, infrastruktūros, viešųjų erdvių, apželdinimo ir kt. Pagal šią sampratą žydų getus taip pat galima laikyti mikrosistemomis ir didesnės miesto sistemos elementais.

Miesto lokali struktūra, pavyzdžiui, miesto senamiestis, yra formuojama želdynų, jų grupių ir žaliųjų koridorių, reljefo, pastatais ir jų grupėmis, gatvėmis, pėsčiųjų takais, viešųjų erdvių elementais. Miesto struktūra formuojama siekiant įvykdyti strateginiams miesto tikslams. Geto struktūra taip pat formuojama siekiant įvykdyti strateginiams tikslams, tačiau šiuo atveju tikslai yra nehumaniški. Čia yra ignoruojamas žmogiškumo faktorius, todėl yra paliekami tik svarbiausi struktūrą formuojantys elementai: gatvės ir pastatai, o tokie elementai, kaip, pavyzdžiui, žaliosios zonos ir viešosios erdvės, suteikiančios struktūrai humaniškumo, yra atmetami ir identifikuojami kaip struktūrai nereikalingi.

Yra išskiriami trys žydų getų tipai:

-Viduramžiais sukurtos teritorijos tankiai apgyvendintos žydų tautos žmonėmis;

-Antrojo pasaulinio karo metu taip buvo vadinamas izoliuotas ir perimetru saugomas miesto rajonas, kuriame gyveno žydai iki jų perkėlimo į koncentracijos stovyklas ar iki kitokios baigties.

Pirmuosius getus XVI a. įsteigė Italija, Ispanija ir Portugalija, vėliau Vokietija, apgyvendinti iki tol klajojusiems žydams. Geto pavadinimas kilo pagal Venecijos rajoną, kuriame 1516 m. apsigyveno žydų bendruomenė (it. *ghetto nuovo* – „Naujoji liejykla“). Romoje getas įkurtas 1555 m., vėliau žydų gyvenamieji kvartalai atsirado Livorne ir Feraroje.

Pirmieji getai nebuvo susiję su prievarta, tiesiog žydai patys siekė kurti savo atskiras gyvenvietes, siekdami išlaikyti savo tautinį identitetą, religiją, mokyklą, amatų paslaptis. Getas turėjo ribotą autonomiją ir dažnai tvarkėsi pagal savo papročius. Vėliau, žydų bendruomenėms sustiprėjus, jie pradėjo gyventi ir kituose miestų rajonuose, steigdami amatų ir paslaugų dirbtuves ar įmones.

Antrojo pasaulinio karo metu nacistai Vokietijoje pradėjo steigti žydų getus, kuriems paskyrė neturtingiausius miestų kvartalus. Iš geto gyventojai galėjo eiti į darbus mieste, tačiau laiku turėjo grįžti namo. Pirmasis getas okupuotuose kraštuose įsteigtas Lenkijoje 1939 m. spalio 8 d.

3.2.2. Geto struktūros elementai

Getas, kaip struktūra yra sudarytas iš elementų:

-sienos (teritoriją apribojanti siena, kuri izoliuoja getą nuo miesto, neleisdama laisvai patekti į geto teritoriją ir laisvai išeiti iš jos. Šiuo atveju siena galėjo būti teritoriją apribojanti pastatų grupė arba tikra fizinė siena, kuria buvo blokuojami praėjimai)

-vartai (teritorijos vartai, kurie naudojami kaip vienintelis patekimas į geto teritoriją. Dažnai buvo įrengiami bent keli);

-pastatai (dažniausiai jau esami pastatai, labai tankiai apgyvendinti žmonių, neretai apgyvendinantys daugiau asmenų nei numato pastato projektas);

-gatvės (infrastruktūros tinklas, jungiantis geto pastatus. Geto atveju gatvė galėjo būti ne tik erdvės kanalu, skirtu judėjimui, bet ir vieta, skirta bausmei atlikti).

Getą formuojantys aplinkos elementai:

-geležinkelis (miesto elementas, arčiau kurio buvo stengiamasi numatyti getą dėl patogumo išvežti žmones iš miesto, kartu tam tikrais atvejais tai buvo elementas, papildomai atribojantis getą nuo miesto strukrūros);

-upė (miesto elementas, kuris taip pat galėjo atriboti getą nuo miesto struktūros);

-infrastruktūros tinklas (dažnu atveju, ypatingai Antrojo pasaulinio karo tipo getai buvo pritaikyti prie jau esamos infrastruktūros tinklo).

Geto raidos aspektai:

-prieškariu mišrios paskirties teritorija, vidutiniškai urbanizuota, neizoliuota nuo miesto sistemos;

-karo metu tankiai urbanizuota izoliuota teritorija;

-pokariu tai sugriauta teritorija, tabula rasa;

-XX a. antrojoje pusėje tai modernistinė teritorija, zonuota, gyvenamos arba mišrios paskirties.

3.2.3. Getas kaip heterotopinė struktūra

Heterotopija - (*hetero-* + gr. *topos* - vieta) - gyvūnų organų dalių arba audinių susidarymas ir jų raida neįprastoje vietoje, pvz., kaulų čiulpų - kasoje. M. Foucault, interpretuodamas įvairias „kitas vietas“ („other spaces“), tarp jų ir miesto dedamąsias, naudoja heterotopijos sąvoką. Heterotopijos terminas – tam tikra priešingybė utopijai: jeigu utopijos yra įsivaizduojamos vietos, neturinčios realaus analogo, tai heterotopijos – realios vietos, neturinčios vientiso, vienareikšmio įsivaizdavimo skirtingų jas propoguojančių kultūrų kontekste.

Heterotopijų bruožai, kurie gali būti priskiriami geto struktūroms:

-Heterotopijos kaip vietos nėra nei iki galo atviros, nei iki galo uždaros – nors sukurtos viešumai, jos turi tam tikras įėjimo ir išėjimo taisykles, nėra prieinamos bet kuriuo metu kaip paprastos viešos vietos (barakai, kalėjimai, pirtys);

-Heterotopijos yra tam tikros savo aplinką neigiančios erdvės;

-Heterotopijos atspindi savo aplinkos kultūrinius modelius ir socialines santvarkas (dažniausiai tam tikra hiperbolizuota, iškreipta forma), o tai padidina tikimybę, kad jos daro įtaką ar net pakeičia į jas patekusio individo realybės suvokimą (pateikiamas ekstremalus pavyzdys – viešnamis).

3.2.4. Analogiškų teritorijų studija

Varšuvos žydų getas
Lenkija

Geto tipas: Antrojo pasaulinio karo getas
Įkurtas 1940 m. spalio 2d.
Plotas: 4 kv. km
Gyventojų kiekis: 590 000
Padėtis mieste: Varšuvos naujamiestis
Išlikę fragmentai. Išlikęs trumpas geto sienos mūras. Kieme tarp Siennos 55 ir Zlotos 62 namų.
Urbanizacijos laipsnis pokario metu - aukštas
Morfotipas (užstatymo tipas). Teritorijoje dominuoja perimetrinis - posesijinis atviras morfotipas.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis geto veikimo metu: mišri gyvenamoji teritorija, pramoninė teritorija
Urbanizuotų teritorijų paskirtis pokario metu: mišri gyvenamoji teritorija.
Konversijos, revitalizacijos potencialas: teritorija priklauso naujamiesčiui, nėra pilnai išvystyta, todėl turi potencialo keistis (žr. 84 pav.).

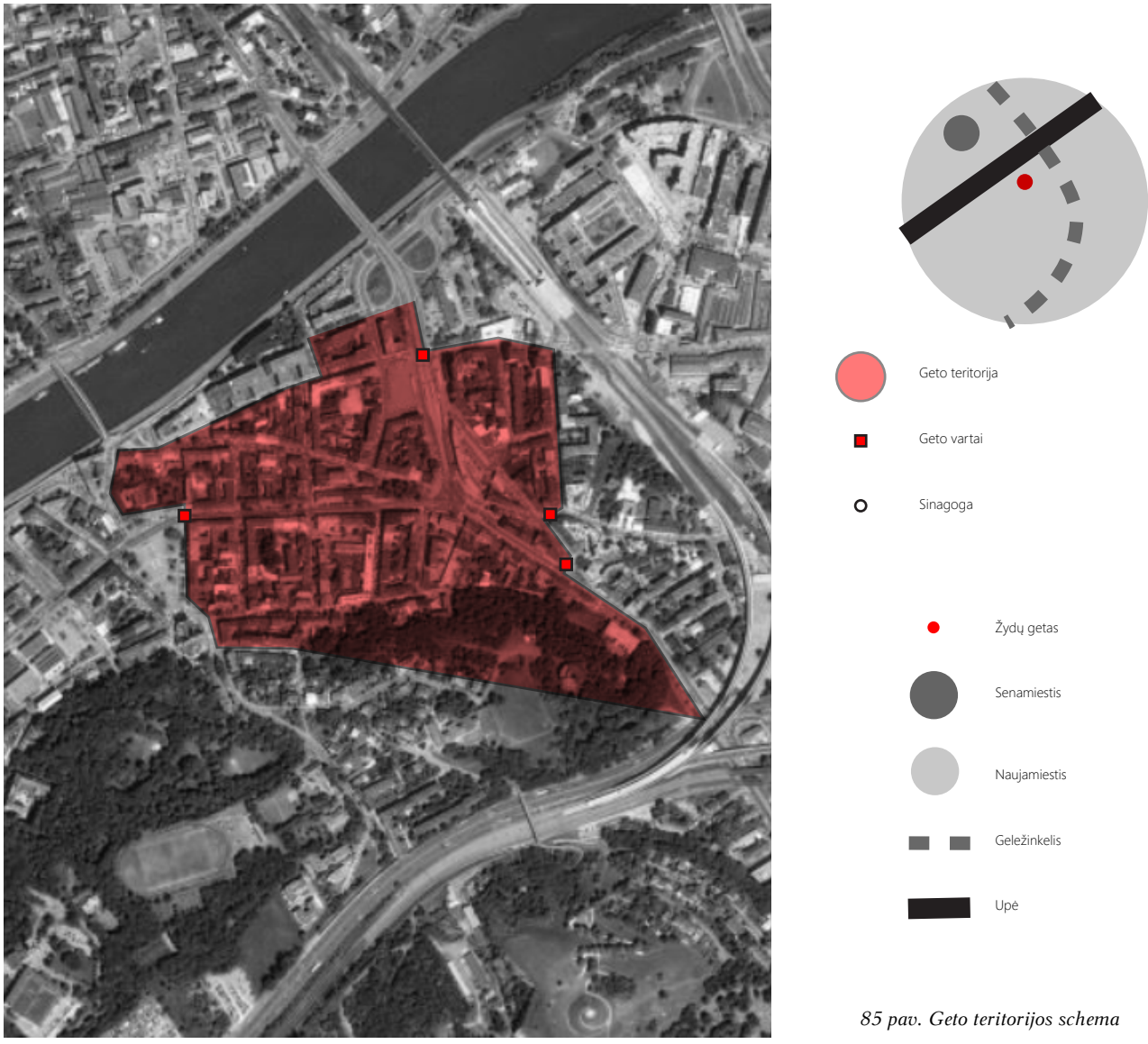

84 pav. Geto teritorijos schema

Krokuvos žydų getas
Lenkija

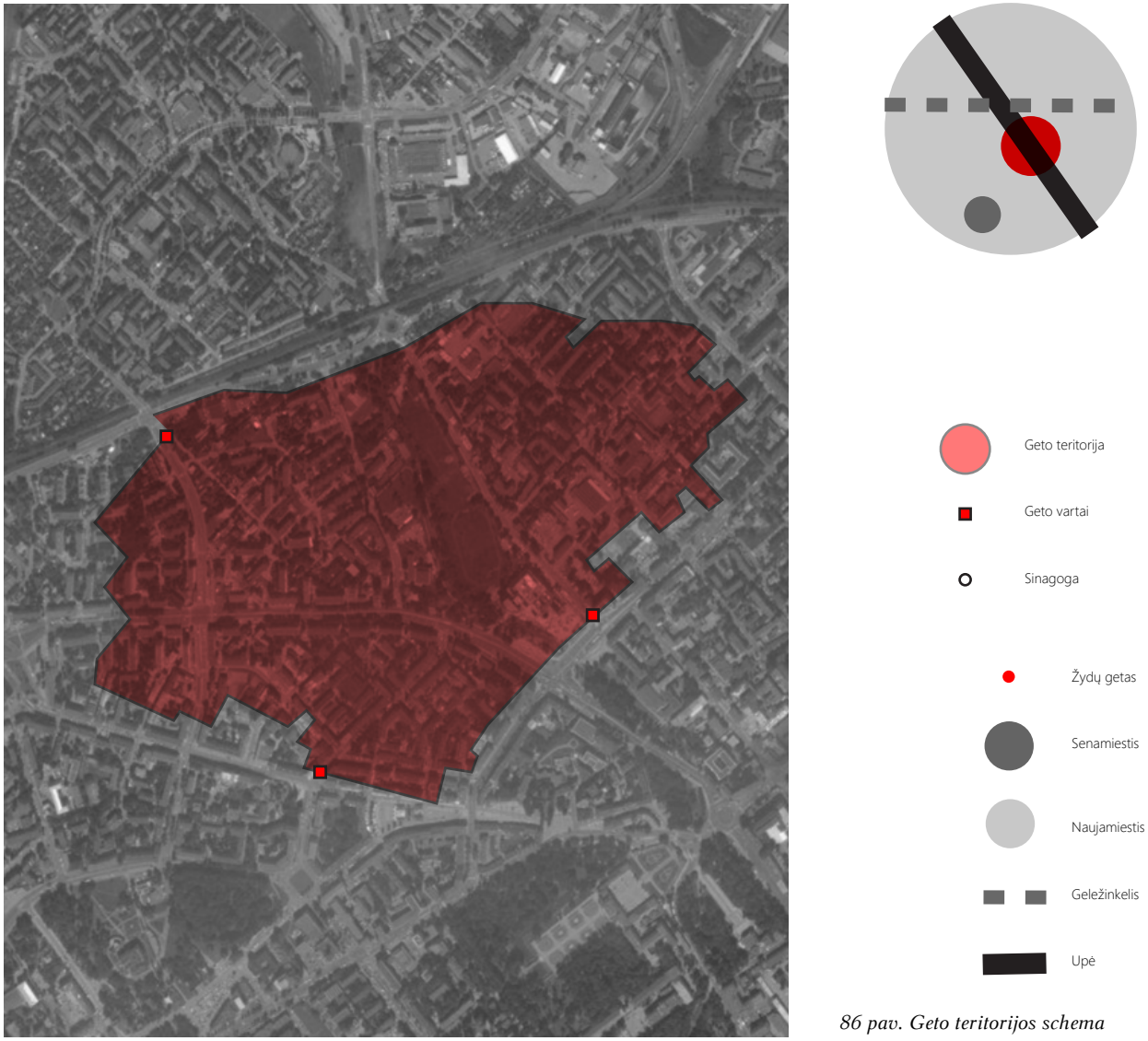
Geto tipas: Antrojo pasaulinio karo getas.
Įkurtas 1940 m.
Plotas: 0.3 kv. km
Gyventojų kiekis: 16 000
Padėtis mieste: Krokuvos naujamiestis.
Išlikę fragmentai: išlikęs trumpas geto sienos fragmentas, primenantis antkapius.
Urbanizacijos laipsnis pokario metu: aukštas.
Morfotipas (užstatymo tipas): teritorijoje dominuoja perimetrinis - posesijinis morfotipas.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis geto veikimo metu: mišri gyvenamoji teritorija .
Urbanizuotų teritorijų paskirtis pokario metu: mišri gyvenamoji teritorija.
Konversijos, revitalizacijos potencialas: teritorija priklauso naujamiesčiui, nėra pilnai išvystyta, todėl turi potencialo keistis (žr. 85 pav.).

85 pav. Geto teritorijos schema

Balstogės žydų getas
Lenkija

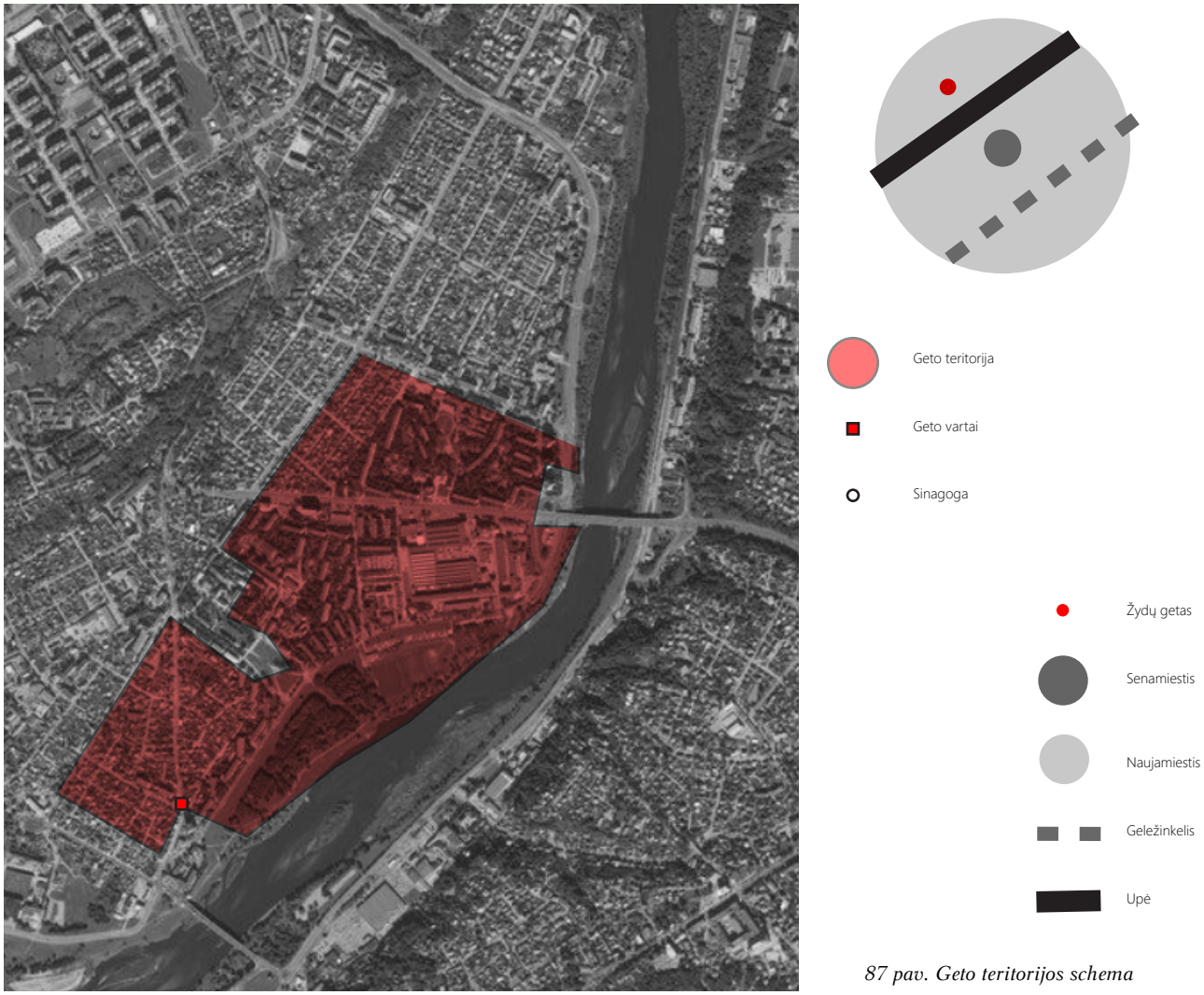
Geto tipas:
Antrojo pasaulinio karo getas.
Įkurtas 1941 m.
Plotas: 1.2 kv. km
Gyventojų kiekis: 50 000
Padėtis mieste: Balstogės naujamiestis.
Išlikę fragmentai: sinagogos pastato kupolo metalinė konstrukcija, eksponuojama skvere
Urbanizacijos laipsnis pokario metu: žemas.
Morfotipas (užstatymo tipas): teritorijoje dominuoja laisvo planavimo morfotipas.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis geto veikimo metu: mišri gyvenamoji teritorija, pramoninė teritorija.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis pokario metu: mišri gyvenamoji teritorija, pramoninė teritorija
Konversijos, revitalizacijos potencialas: teritorija priklauso naujamiesčiui, nėra pilnai išvystyta, mažai urbanizuota, todėl turi potencialo keistis (žr. 86 pav.).

86 pav. Geto teritorijos schema

Kauno žydų getas
Lietuva

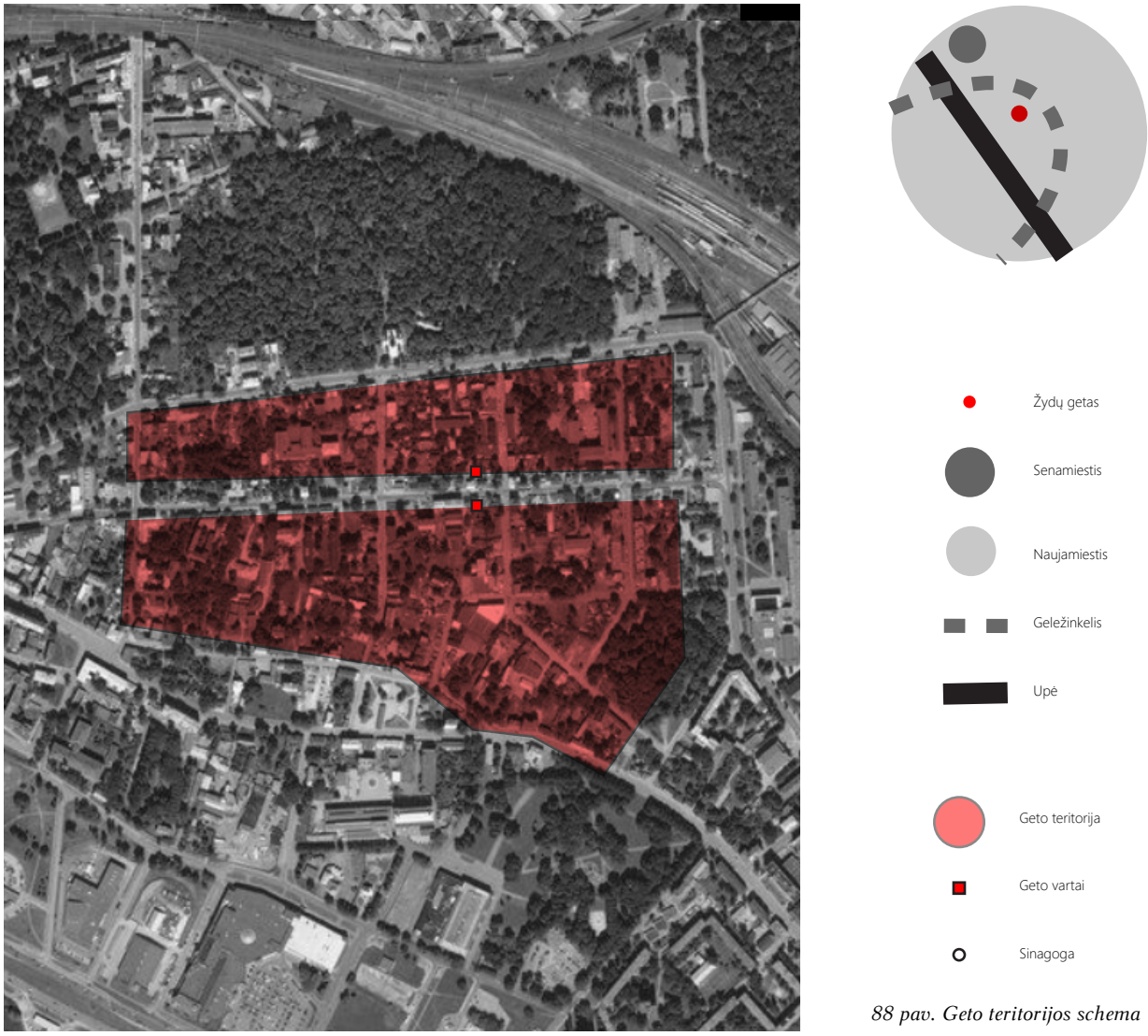
Geto tipas: Antrojo pasaulinio karo getas.
Įkurtas 1941 m.
Plotas: 1.15 kv. km
Gyventojų kiekis: 29 000
Padėtis mieste: Vilijampolė.
Išlikę fragmentai: nėra.
Urbanizacijos laipsnis pokario metu: žemas.
Morfotipas (užstatymo tipas): teritorijoje dominuoja laisvo planavimo ir sodybinis morfotipai.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis geto veikimo metu: mišri gyvenamoji teritorija.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis pokario metu: mišri gyvenamoji teritorija, pramoninė teritorija.
Konversijos, revitalizacijos potencialas: teritorija priklauso Kauno rajonui - Vilijampolei, nėra pilnai išvystyta, mažai urbanizuota, todėl turi potencialo keistis (žr. 87 pav.).

87 pav. Geto teritorijos schema

Rygos žydų getas
Latvija

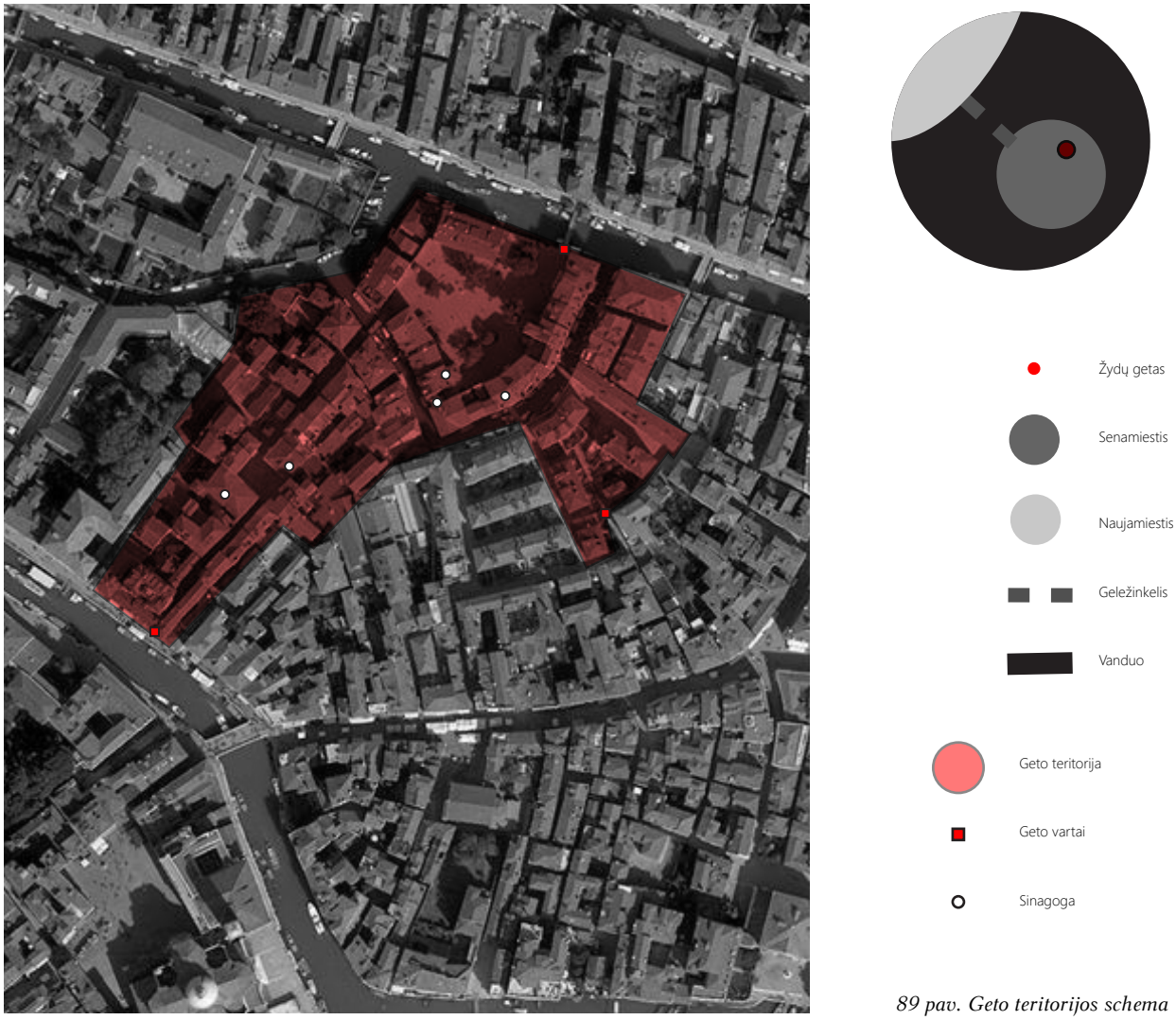
Geto tipas: Antrojo pasaulinio karo getas,
Įkurtas 1941 m.
Plotas: 0.4 kv. km
Gyventojų kiekis: 50 000
Padėtis mieste: Naujamiestis
Išlikę fragmentai: išlikę Rygos choralinės sinagogos pamatai.
Urbanizacijos laipsnis pokario metu: žemas.
Morfotipas (užstatymo tipas): teritorijoje dominuoja perimetrinis - posesijinis atviras morfotipas.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis geto veikimo metu - mišri gyvenamoji teritorija.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis pokario metu: mišri gyvenamoji teritorija, pramoninė teritorija.
Konversijos, revitalizacijos potencialas: teritorija priklauso Rygos naujamiesčiui, nėra pilnai išvystyta, mažai urbanizuota, todėl turi potencialo keistis (žr. 88 pav.).

88 pav. Geto teritorijos schema

Venecijos žydų getas
Italija

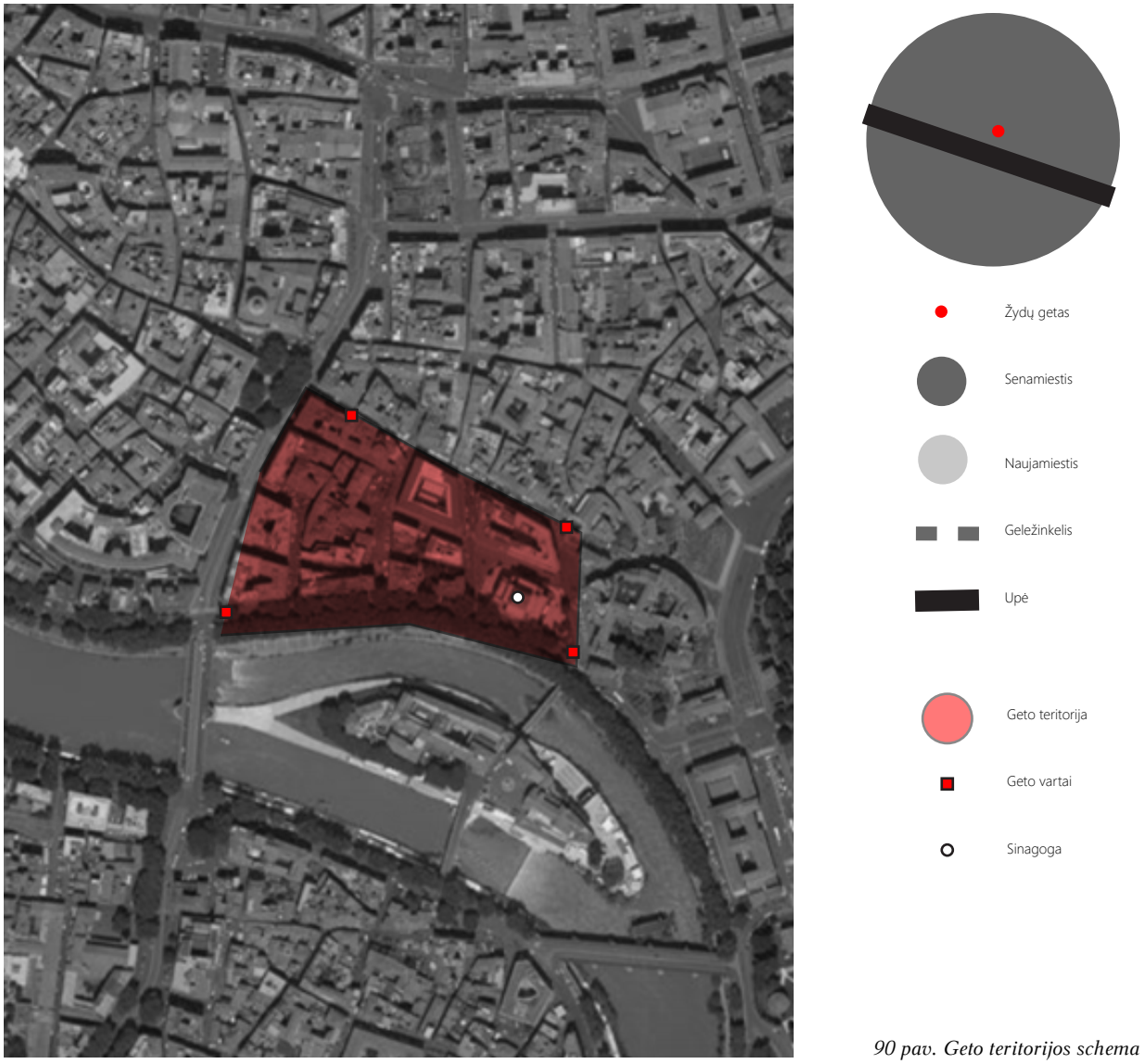
Geto tipas: viduramžių laikų getas.
Įkurtas 1516 m. kovo 29d. (veikė iki 1797 m.)
Plotas: 0.02 kv. km
Gyventojų kiekis: 590 000
Padėtis mieste: Venecijos senamiestis
Išlikę fragmentai: beveik visas užstatymas.
Urbanizacijos laipsnis pokario metu: aukštas.
Morfotipas (užstatymo tipas) - teritorijoje dominuoja perimetrinis - posesijinis morfotipas.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis geto veikimo metu: mišri gyvenamoji teritorija.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis pokario metu: mišri gyvenamoji teritorija.
Konversijos, revitalizacijos potencialas: priklauso paveldo apsaugos zonai, dėl šitos priežasties teritorija turi mažai potencialo keistis (žr. 89 pav.).

89 pav. Geto teritorijos schema

Romos žydų getas
Italija

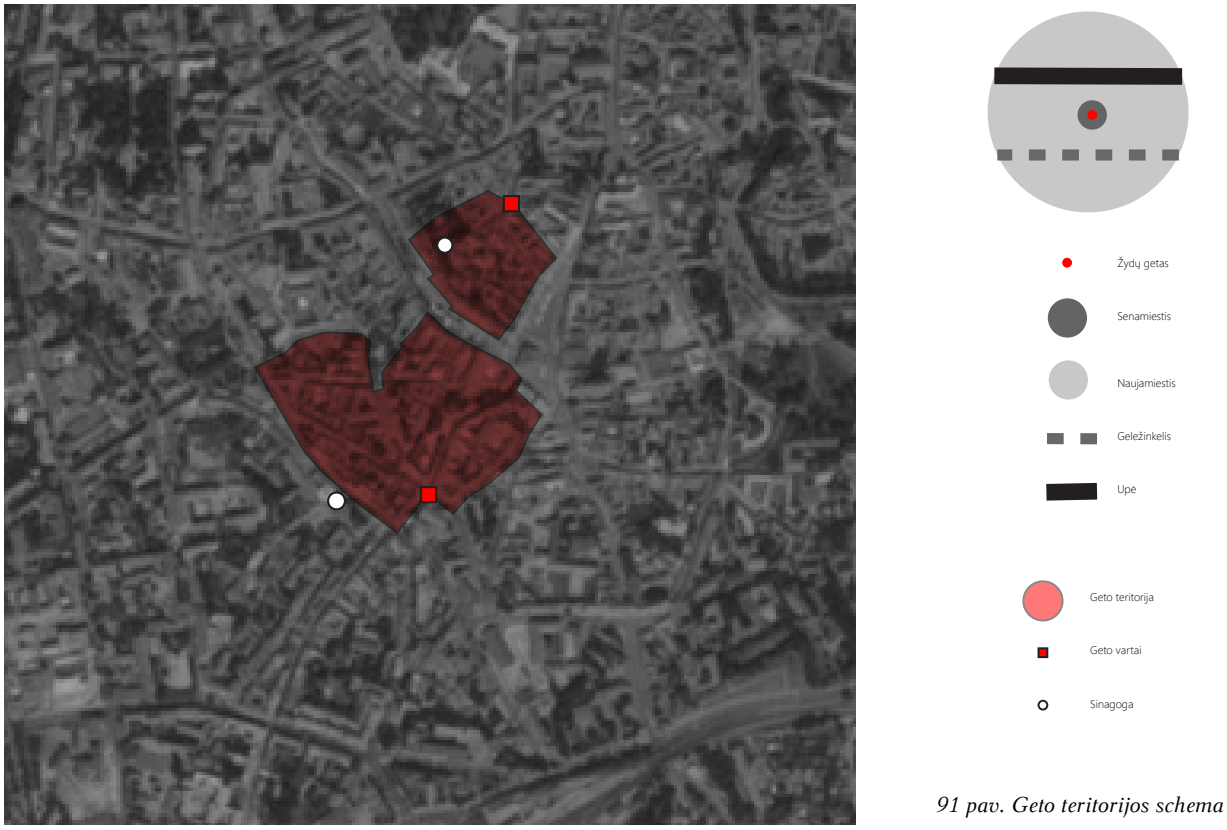
Geto tipas: viduramžių laikų getas
Įkurtas 1555 m. (veikė iki 1870m.)
Plotas: 0.04 kv. km
Gyventojų kiekis: 3 500
Padėtis mieste: Romos senamiestis
Išlikę fragmentai: beveik visas užstatymas.
Urbanizacijos laipsnis pokario metu: aukštas.
Morfotipas (užstatymo tipas): teritorijoje dominuoja perimetrinis - posesijinis morfotipas.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis geto veikimo metu: mišri gyvenamoji teritorija.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis pokario metu: mišri gyvenamoji teritorija.
Konversijos, revitalizacijos potencialas: priklauso paveldo apsaugos zonai, dėl šitos priežasties teritorija turi mažai potencialo keistis (žr. 90 pav.).

90 pav. Geto teritorijos schema

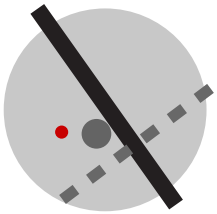
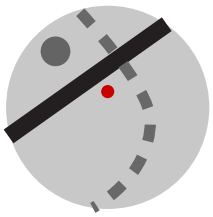
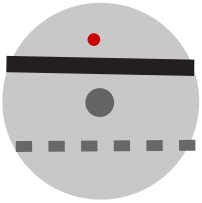
Vilniaus žydų getas
Lietuva

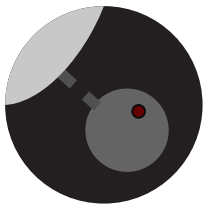
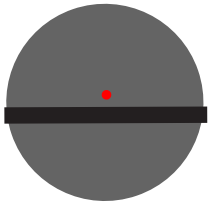
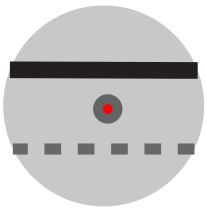
Eksperimentinės - praktinės dalies tyrimo objektu pasirinkta Vilniaus žydų mažojo ir didžiojo getų teritorija, apibrėžta geto ribų.
Geto tipas: Antrojo pasaulinio karo getas (Didysis getas ir Mažasis getas)/žydų kvartalas nuo LDK laikų (Mažasis getas)
Įkurtas: Mažasis Vilniaus getas - 1941 m. rugsėjo 6d. (prieš tai buvo tiesiog žydų kvartalu - teritorija, kuri nuo LDK laikų, buvo apgyvendinta žydų tautos žmonėmis. Veikė iki 1943 m. rugsėjo 24 d.). Didysis Vilniaus getas - 1941 m. rugsėjo 6 d. (1942 m. rugsėjį praplėstas, veikė iki 1943 m. rugsėjo 24 d.).
Plotas: 0,15 kv. km (Didžiojo geto - 0,1 kv. km, mažojo geto - 0,05 kv. km)
Gyventojų kiekis: 57 000
Padėtis mieste: Vilniaus senamiestis.
Išlikę fragmentai: išlikęs Dovydo žvaigždės simbolis ant Žemaitijos g. esančio pastato ugniasienės. Taip pat išlikę didžioji dalis to laikotarpio statinių, tame tarpe Sinagogos, religinių pirčių fragmentai.
Urbanizacijos laipsnis pokario metu: aukštas.
Morfotipas (užstatymo tipas): perimetrinis - posesijinis morfotipas.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis geto veikimo metu: mišri gyvenamoji teritorija .
Mažasis Vilniaus getas buvo skirtas likviduojamiems žmonėms, didysis - darbininkams.
Urbanizuotų teritorijų paskirtis pokario metu - mišri gyvenamoji teritorija, komercinės paskirties teritorija (žr. 91 pav.).

91 pav. Geto teritorijos schema

Palyginimo schema

Miestas	Varšuva	Krokuva	Balstogė	Kaunas
Veikė	1940 - 1943 m.	1940 -1943 m.	1941 - 1943 m.	1941 - 1944 m.
Tipas	II pasaulinio karo getas	II pasaulinio karo getas	II pasaulinio karo getas	II pasaulinio karo getas
Geto padėties miesto atžvilgiu schema				
Geto lokacija mieste	Naujamiestis	Naujamiestis	Naujamiestis	Naujamiestis
Santykis su geležinkeliu	Šalia	Šalia	Šalia	Nutolęs
Santykis su senamiesčiu	Šalia	Atskirtas upės	Šalia	Atskirtas upės
Santykis su upe	Šalia upės	Šalia upės	Perkirstas upe	Šalia upės
Geto struktūra	Vienos dalies	Vienos dalies (padalintas)	Dviejų dalių	Vienos dalies (padalintas)
Plotas	4 kv. km	0.3 kv. km	1.2 kv. km	1.15 kv.m
Gyventojų skaičius	~590 000	~16 000	~50 000	~29 000
Urbanizacijos lygis pokario metu	vidutinis	aukštas	žemas	žemas
Išlikę fragmentai	yra	yra	yra	nėra
Morfotipas	perimetrinis - posesijinis	perimetrinis - posesijinis	Laisvo planavimo	Laisvo planavimo, sodybinis
Urbanizuotų teritorijų paskirtis geto veikimo metu:	mišri gyvenamoji, pramoninė	mišri gyvenamoji	mišri gyvenamoji, pramoninė	mišri gyvenamoji
Urbanizuotų teritorijų paskirtis pokariu:	mišri gyvenamoji	mišri gyvenamoji	mišri gyvenamoji, pramoninė	mišri gyvenamoji, pramoninė
Teritorijos konversijos/revitalizacijos potencialas	+	+	+	+

	Ryga	Venecija	Roma	Vilnius
Miestas	1941 - 1944 m.	1516-1797 m.	1555-1870 m.	1941 (XV a.) - 1943 m.
Veikė	II pasaulinio karo getas	Viduramžių getas	Viduramžių getas	II pasaulinio karo getas
Tipas				
Geto padėties miesto atžvilgiu schema				
Geto lokacija mieste	Naujamiestis	Senamiestis	Senamiestis	Senamiestis
Santykis su geležinkeliu	Šalia	Nutolęs	Stipriai nutolęs	Nutolęs
Santykis su senamiesčiu	Atskirtas geležinkelio	Getas senamiestyje	Getas senamiestyje	Getas senamiestyje
Santykis su upe	Šalia upės	Apribotas kanalų	Šalia upės	Šalia upės
Geto struktūra	Dviejų dalių	Vienos dalies	Vienos dalies	Dviejų dalių
Plotas	0.4 kv. km	0.2 kv. km	0.04 kv. km	0.15 kv. km
Gyventojų skaičius	50 000	590 000	3 500	57 000
Urbanizacijos lygis pokario metu	žemas	aukštas (po 1797 m.)	aukštas (po 1870 m.)	aukštas
Išlikę fragmentai	yra	yra	yra	yra
Morfotipas	perimetrinis - posesijinis atviras	perimetrinis - posesijinis	perimetrinis - posesijinis	perimetrinis - posesijinis
Urbanizuotų teritorijų paskirtis geto veikimo metu:	mišri gyvenamoji	mišri gyvenamoji	mišri gyvenamoji	mišri gyvenamoji
Urbanizuotų teritorijų paskirtis pokariu:	mišri gyvenamoji, pramoninė	mišri gyvenamoji (po 1797 m.)	mišri gyvenamoji (po 1870 m.)	mišri gyvenamoji
Teritorijos konversijos/revitalizacijos potencialas	+	-	-	+/-

3.3. Vilniaus žydų getai

Pasirinktas analizuoti žydų getas, panašiai kaip ir Latvijoje esantis prieš tai analizuotas Rygos getas, yra sudarytas iš dviejų dalių:

– mažojo Vilniaus žydų geto – teritorijos, kurioje ištisos žydų kartos kovojo už teisę gyventi Vilniuje. Ši miesto dalis, nuo seno LDK valdovų privilegijomis apgyvendinta žydais, po daugelio metų tapo jų kankinimo vieta, žydų kvartalas, išsidėstęs Stiklių, Antokolskio, Gaono ir Žydų gatvių erdvėje, buvo vienas iš tankiausiai apgyvendintų kvartalų Vilniuje, 1941 m. jis tapo getu;

– didžiojo Vilniaus žydų geto.

92 pav. Prieš karą

93 pav. Karo metu

Abi šios struktūros buvo perskirtos Vokiečių gatve, vadinama "sanitarine zona". Mažajame gete tilpo apie 11 000 žydų, o getų dalinimas į du buvo sukurtas dėl patogumo, atliekant skirstymą ir atrenkant „nenaudingus" žmones, kurie buvo siunčiami į Panerius arba koncentracijos stovyklas.

Mažojo Vilniaus geto struktūrą sudaro dabartinės išlikusios Stiklių, Žydų ir Antokolskio gatvės. Geto struktūra apribota Vokiečių, Gaono g. ir Rotušės alėja. Didžiojo Vilniaus geto struktūrą formuoja išlikusios Žemaitijos, Šiaulių, Ligoninės, Mėsinių ir Rūdninkų gatvės. Getas yra apribotas Lydos, Pylimo, Vokiečių, Karmelitų ir Arklių gatvėmis.

94 pav. pokaris

95 pav. sovietmetis

Į mažojo geto teritoriją buvo patenkama pro šiaurinėje pusėje esančius vartus iš Gaono g. pusės. Į didįjį getą buvo patenkama pro pagrindinius vartus, esančius pietinėje geto pusėje, iš Rūdninkų g. pusės. Didysis getas taip pat turėjo dar vienus vartus Mėsinių g. kryptyje, kurios tęsinys buvo mažajame gete esanti Antokolskio g. Visų geto struktūras formuojančių gatvių kryptys buvo uždaromos sienomis, kurios atribojo geto teritorijas nuo miesto, tuo sukurdamos heterotopiškas, aplinką neigiančias, izoliuotas nuo išorės struktūras – miestus mieste.

Didžioji dalis geto teritorijų buvo skirta gyvenamajai ir pramoninei funkcijai, tačiau čia taip pat buvo kultūrinės paskirties objektų: didžiajame gete – žydų kultūros centras ir teatras, mažajame gete – Didžioji Lietuvos sinagoga ir biblioteka. Kita žydų sinagoga buvo už geto struktūros ribų. Taip pat gete buvo geto valdybos objektas – Judenratas ir Žydų ligoninė.

96 pav. dabartis

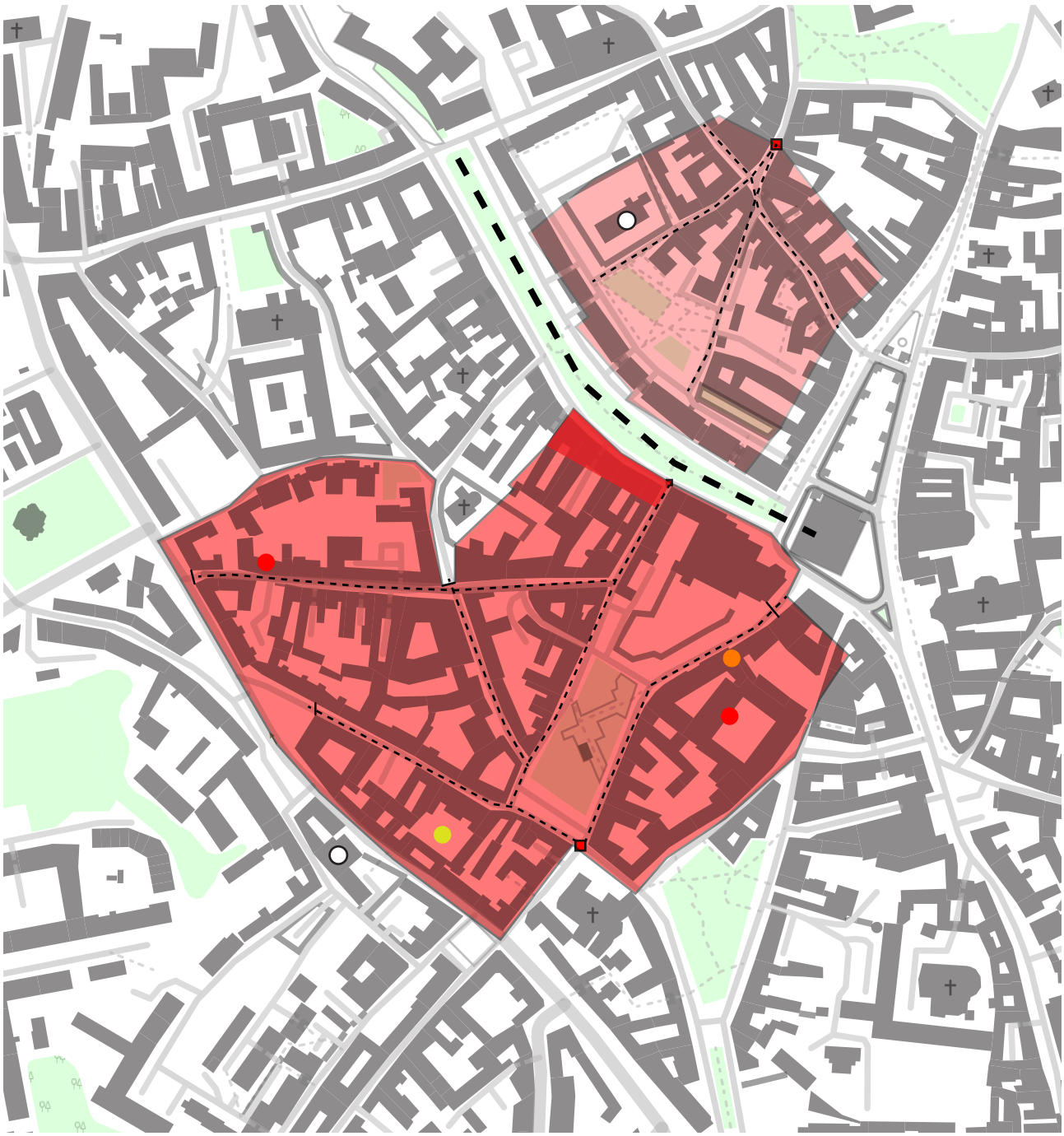

97 pav. Dabartis

1943 m. rugsėjo 23-24 dienomis abu getai buvo likviduoti, jų gyventojai taip pat. Gete buvusi sinagoga ir kiti pastatai buvo palikti, tačiau sovietų valdžia atsisakė juos prižiūrėti. Dėl šios priežasties 1956 m. pradėti sinagogos sprogdinimo darbai. 1964 m. sinagogos vietoje iškilo vaikų darželis, pakeisdamas vietos įspūdingą istorinę prasmę, į paprasčiausią, buitinę funkciją atliekančią, erdvę.

Kelis kartus aukštesnės kategorijos netektis yra Vilniaus gyventojų sudėties pokytis, nei senojo miesto peizažo praradimas, kadangi dingus ilgus amžius miestą kūrusiai ir su juo tapatumą įgijusiai žydų bendruomenei, miesto raida pakrypo kita linkme. Tam tikra prasme tai paaiškina pokariu vykdytą miesto kvartalų valymą, miesto istorinių objektų nerespektavimą, kurių griovimui nebuvo priešinamąsi. Šiuo atveju, pokario Vilniuje pažeidžiamiausia buvo Vilniaus žydų bendruomenė, kuri neteko praktiškai viso sukaupto palikimo, istorinis žydų palikimas buvo naikinamas ideologijos, karo, o vėliau tiesiog iro laike.

Ištuštėjusio miesto transformacija sovietų valdžiai buvo lengvesnė, kai čia nebeliko žmonių gyvenusių senojo Vilniaus *genius loci*, nauji Vilniaus gyventojai, net neatkreipė dėmesio į vykstančią miesto metamorfozę. Nebelikus seniesiems gyventojams buvo šalinama senosios sostinės istorinė atmintis ir kultūrinės žymės, vietoje jų liko naujos ideologijos įsitvirtinimo svetimkūniai, kurie kardinaliai keitė miesto vaizdinį.

98 pav. Vilniaus getų teritorijos schema

3.3.1. Vilniaus žydų geto aplinkos konteksto istorinė analizė: Senamiesčio raida

Abu getai, nors ir buvo formuoti kaip atskiros į save orientuotos struktūros, visgi yra didesnės urbanistinės struktūros - Senamiesčio - elementai. Šiuo atveju šią struktūrą galime vadinti kontekstu elementams, tad nagrinėjant Vilniaus žydų didįjį ir mažąjį getus ir jų struktūras, būtina suvokti, kaip vystėsi jų kontekstas. Vilniaus senamiesčio siluetą formavo daugelis veiksnių: gamtinės sąlygos, funkcinės, socialinės struktūros ir kiti urbanistines struktūras formuojantys aspektai. Pateiktose miesto plano raidos schemose matoma teritorijos raida. Stebint šią raidą galima konstatuoti, kodėl formavosi būtent toks gatvių tinklas ir tokie tūriniai - erdviniai elementai (žr. 99 pav.).

Pagrindiniu veiksniu, nulėmusiu senamiesčio gatvių tinklo pobūdį buvo kelių, vedusių į pilį trasos. Senamiesčio gatvių tinklas formavosi nuosekliai ir logiškai. Augant miestui lygiagrečiai su pagrindinėmis formavosi kitos gatvės, sudarydamos logišką funkciniu atžvilgiu tinklą. Tik vėlesniais laikais, atsiradus daugybei skersinių pravažiavimų ir takų, miestas darėsi klaidus. Smulkesnių gatvių tinklas priklausė nuo tokių veiksnių kaip, pavyzdžiui, vartų vieta miesto sienoje ir kt.

Senamiesčio plane aiškiai pastebimi trys buvę funkciniai ir kompoziciniai centrai: pimasis centras - pilis (iki XVIII a. vidurio tai buvo sudėtingas visuomeninių gyvenamųjų pastatų ir gynybinių įrengimų kompleksas), antrasis centras formavosi prie Jono bažnyčios (į ją vedusios gatvės sudarė antrąją kompozicinę senamiesčio ašį), trečiasis centras - Rotušės aikštė (aplink ją išsidėstę stambūs pastatai sudaro trečiąjį architektūros ansamblių klasterį).

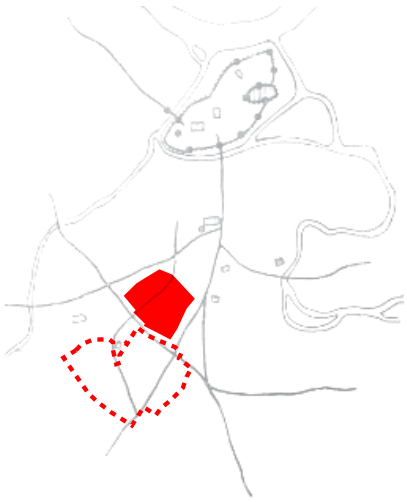
Tokiu būdu yra formuojama urbanistinė struktūra: miesto užuomazga - pilis, į ją vedantys keliai tampa pagrindinėmis miesto gatvėmis, prie tų gatvių formuojasi miesto centrai, kuriuose statomi stambiausi pastatai, tūrinės - erdvinės kompozicijos elementai, kurių tūriai "užsifiksuoja"

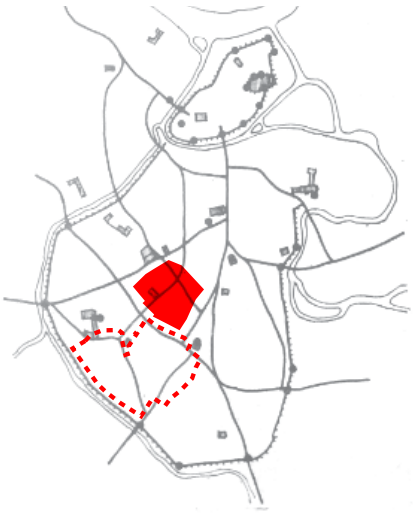
99 pav. Senamiestį formuojantys centrai

miesto siluete ir panoramose. Kadangi Senamiestis dažniausiai stebimas nuo kalvų, todėl jis projektuojamas ne siluetu dangaus fone, bet panoramomis kalvų fone. Tik iš šiaurės pusės kiek geriau matyti senamiesčio siluetas, o iš vidaus erdvių - pavieniai jo fragmentai. Senamiesčio panoramos daugiareikšmės, jose užfiksuoti želdinių plotai, įvairaus tūrio pastatai, vertikalės, architektūros stiliai, spalvos, tolimos ir artimos perspektyvos. Visi panoramos elementai organiškai susiję tarpusavy, tačiau savaimingai išaugę vienas šalia kito.

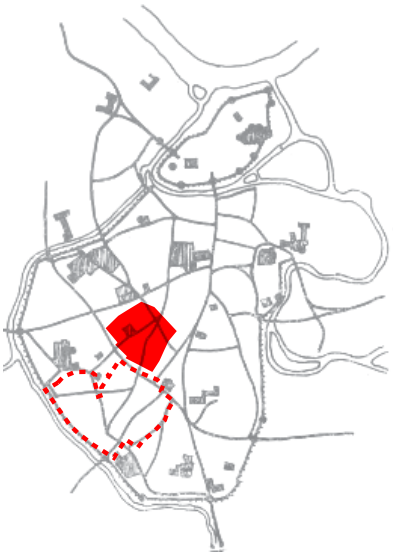
Atlikus urbanistinės raidos analizę (žr. 100 pav.), galima teigti, jog Vilniaus didysis ir mažasis getai, būdami istorinės miesto dalies teritorijoje, skirtingai nuo tų, kurie buvo kuriami naujamiesčiuose, buvo formuojami kaip struktūros, priklausančios nuo jų konteksto formavimosi, t.y. jie buvo pritaikomi jau esamam urbanistiniam audiniui, prie esamų centrų ir esamo gatvių tinklo.

XV a.

XVI a.

XVII a.

XVIII a.

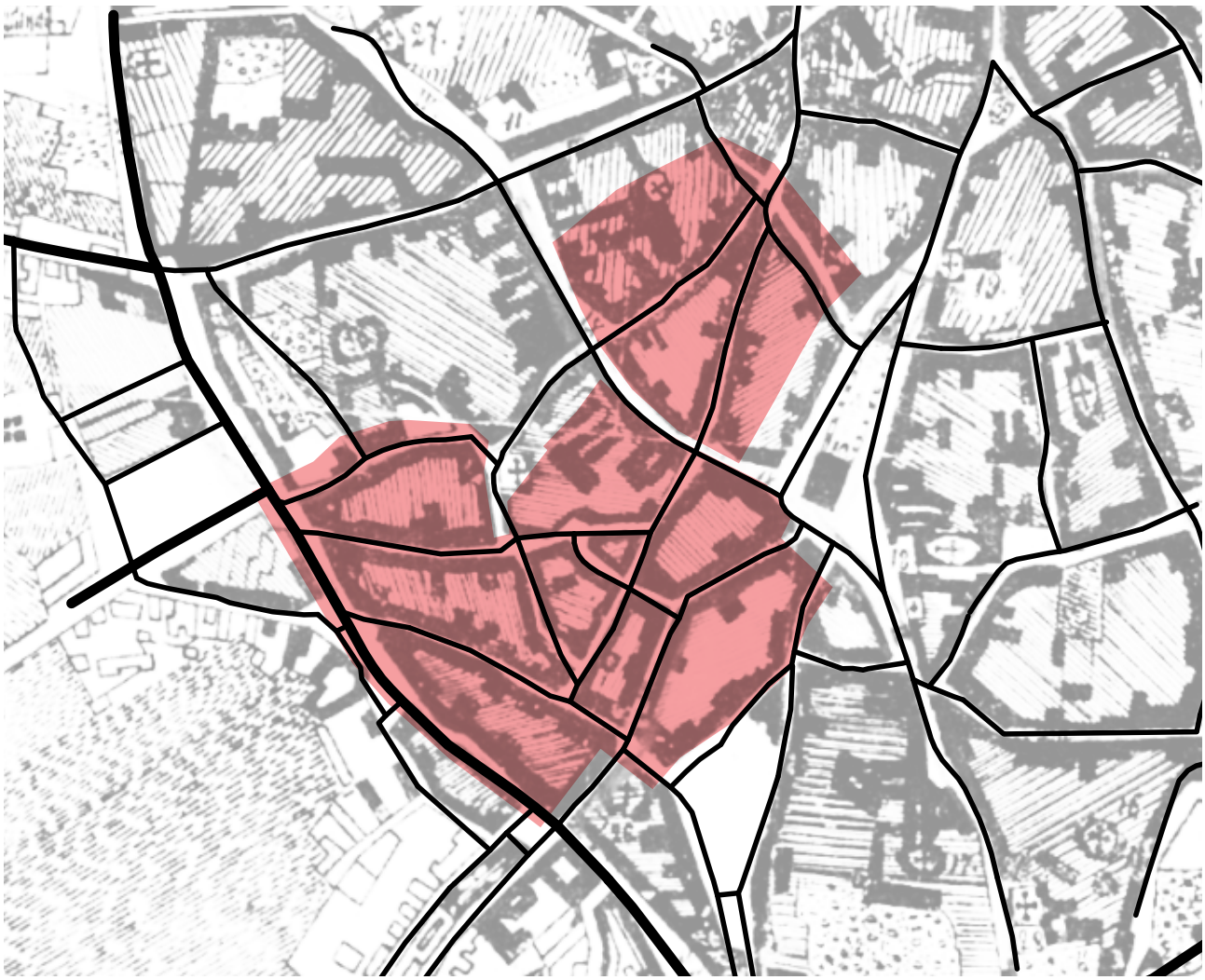
XIX a.

XX a.

100 pav. Senamiesčio raidos etapai

3.3.2. Infrastruktūros lyginamoji analizė

101 pav. Infrastruktūra 1941 m.

Kontekstas:
-Istorinis senamiesčio gatvių tinklas;
-Yra pagrindinės ir šalutinės gatvės, takai.

Geto viešųjų erdvių struktūra:
-Istorinis senamiesčio gatvių tinklas;
-Teritorijoje yra pagrindinių ir šalutinių gatvių ir takų.

102 pav. Infrastruktūra pokario laikotarpiu

Kontekstas:

-Pagrindinių gatvių kryptys išlikusios;

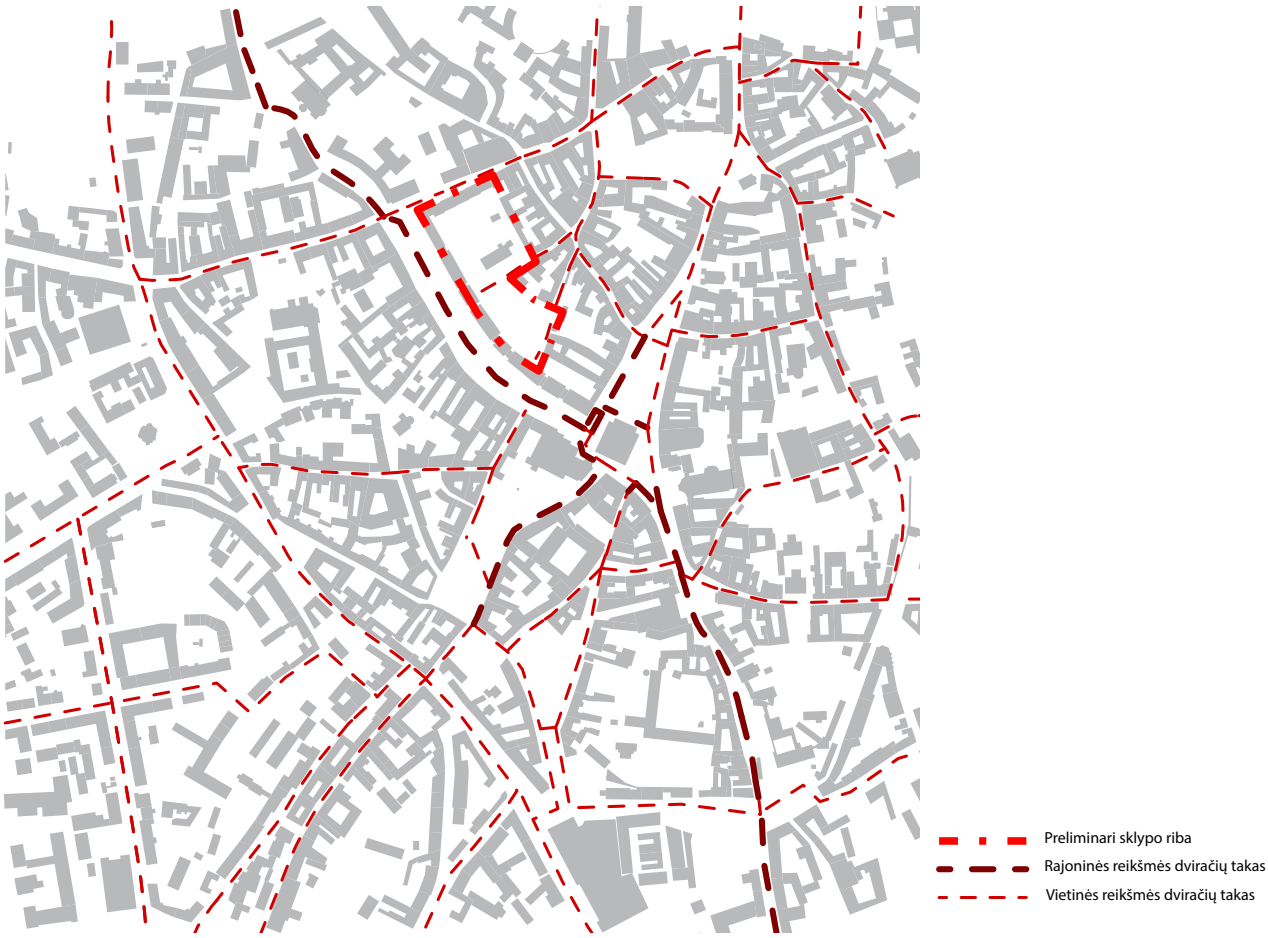
-Pasikeitusi buvusios geto sanitarinzės zonos erdvė, joje atsirado Vokiečių gatvės promenada;

-Atsirado papildomų smulkių gatvių, takų, nedarančių įtakos geto struktūrai.

Buvusio geto infrastruktūra:

-Pagrindinių gatvių kryptys išlikusios;

-Atsirado papildomų smulkių gatvių, takų, nedarančių įtakos geto struktūrai.

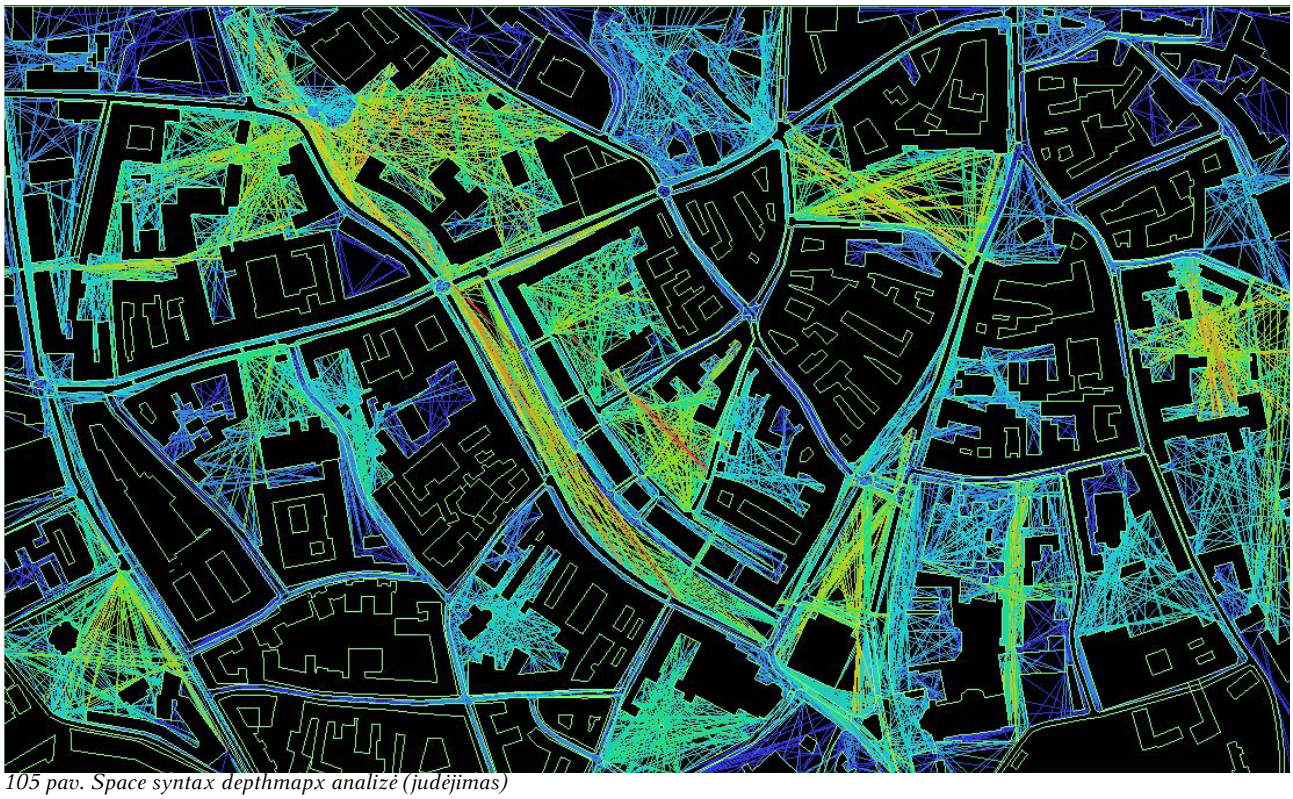
103 pav. Dviračių takų sistema

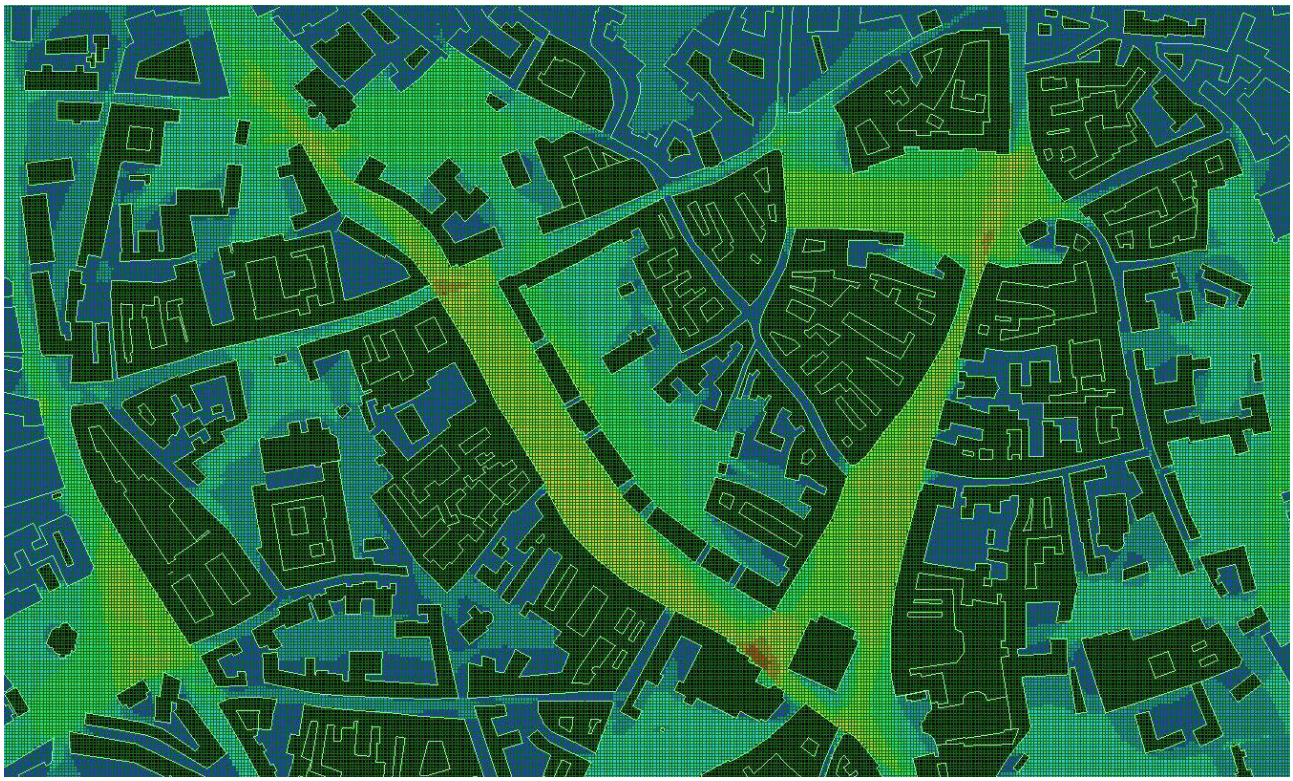
104 pav. Gatvių sistema

Teritorija yra patikrinama naudojantis *Space syntax* tyrimo metodu. Sugeneruotoje judėjimo schemoje yra matoma, jog nepaisant teritorijos buvimo kvartalo viduje, teritorijoje yra aktyvūs pėsčiųjų judėjimo srautai, vadinami *shortcuts*. Tai maršrutai, kuriais žmonės keliauja trumpindami kelią. Įdomiu šios analizės rezultatu tapo itin aktyvus maršrutas buvusiame Ramailės skersgatvyje (žr. 105 pav.).

Esant dabartinei situacijai, matomumo schemoje labiausiai matomos teritorijos erdvės driekiasi palei vokiečių gatvėje esančių stalinistinių pastatų kvartalo vidinę ribą (žr. 106 pav.).

105 pav. Space syntax depthmapx analizė (judėjimas)

106 pav. Space syntax dpethmapx analizė (matomumas)

3.3.3. Viešųjų erdvių sistemos lyginamoji analizė

107 pav. Viešųjų erdvių sistema 1941 m.

Kontekstas:

-Tankus perimetrinis - posesijinis užstatymas;

-Siauri erdviniai gatvių kanalai;

-Beveik nėra smulkesnių viešųjų erdvių;

-Dominuoja pagrindinės didžiosios viešosios erdvės - Rotušės aikštė ir dabartinio Lazdynų Pelėdos skvero erdvė.

Geto viešųjų erdvių struktūra:

-Tankus perimetrinis - posesijinis užstatymas;

-Geto teritorijoje nėra viešųjų erdvių;

-Labai siauri erdviniai kanalai.

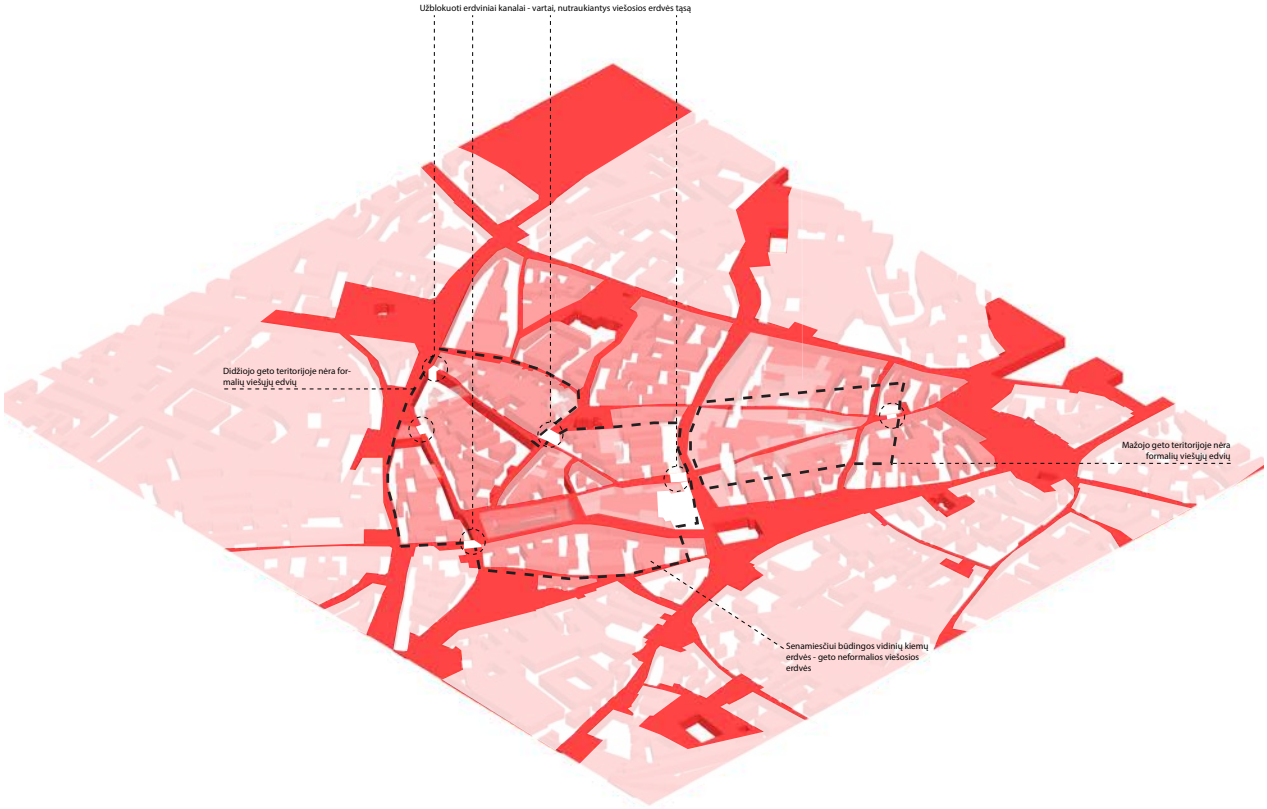

108 pav. Viešųjų erdvių sistema pokario laikotarpiu

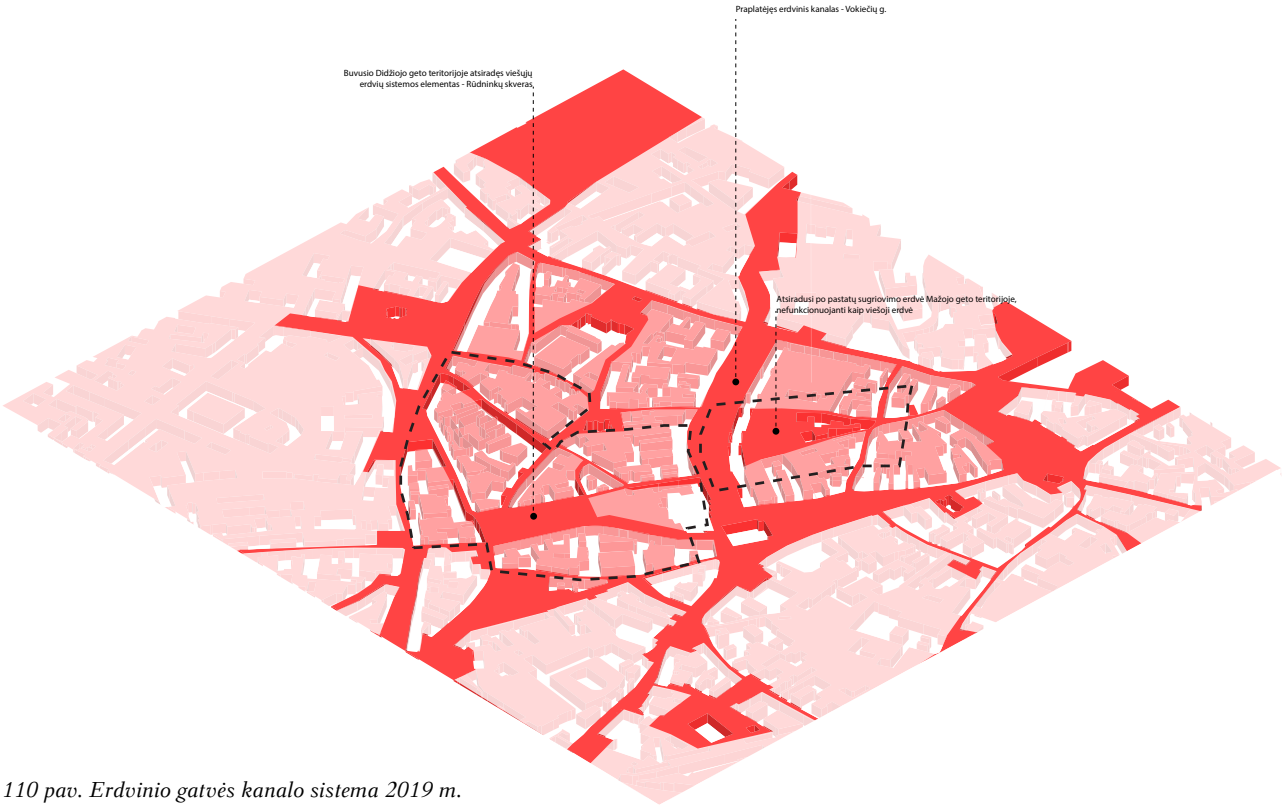
Kontekstas:
-Tankus užstatymas;
-Platesnė erdvinių gatvių kanalų įvairovė;
-Yra nemažai smulkesnių viešųjų erdvių;
-Dominuoja pagrindinės didžiosios viešosios erdvės - Rotušės aikštė ir dabartinio Lazdynų Pelėdos skvero erdvė, Vokiečių gatvės promenada.

Buvusio geto viešųjų erdvių struktūra:
-Tankus perimetrinis - posesijinis užstatymas;
-Teritorijoje yra įvairaus dydžio viešųjų erdvių: nuo mikro erdvių iki Rūdninkų skvero;
-Mažojo geto teritorijoje likusi neišnaudota atvira erdvė.

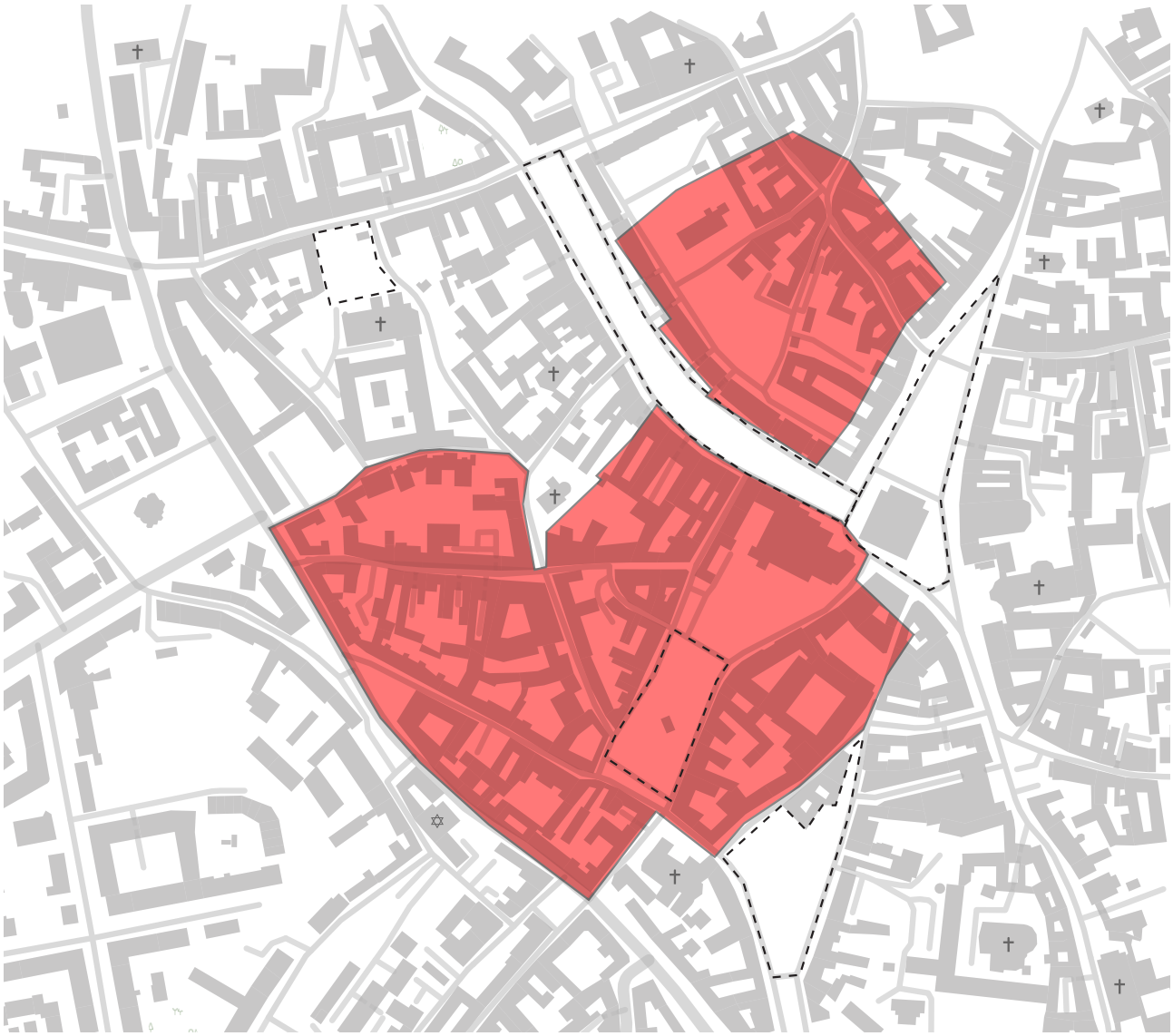
3.3.4. Erdvinio kanalo lyginamoji analizė

109 pav. Erdvinio gatvės kanalo sistema 1941m.

110 pav. Erdvinio gatvės kanalo sistema 2019 m.

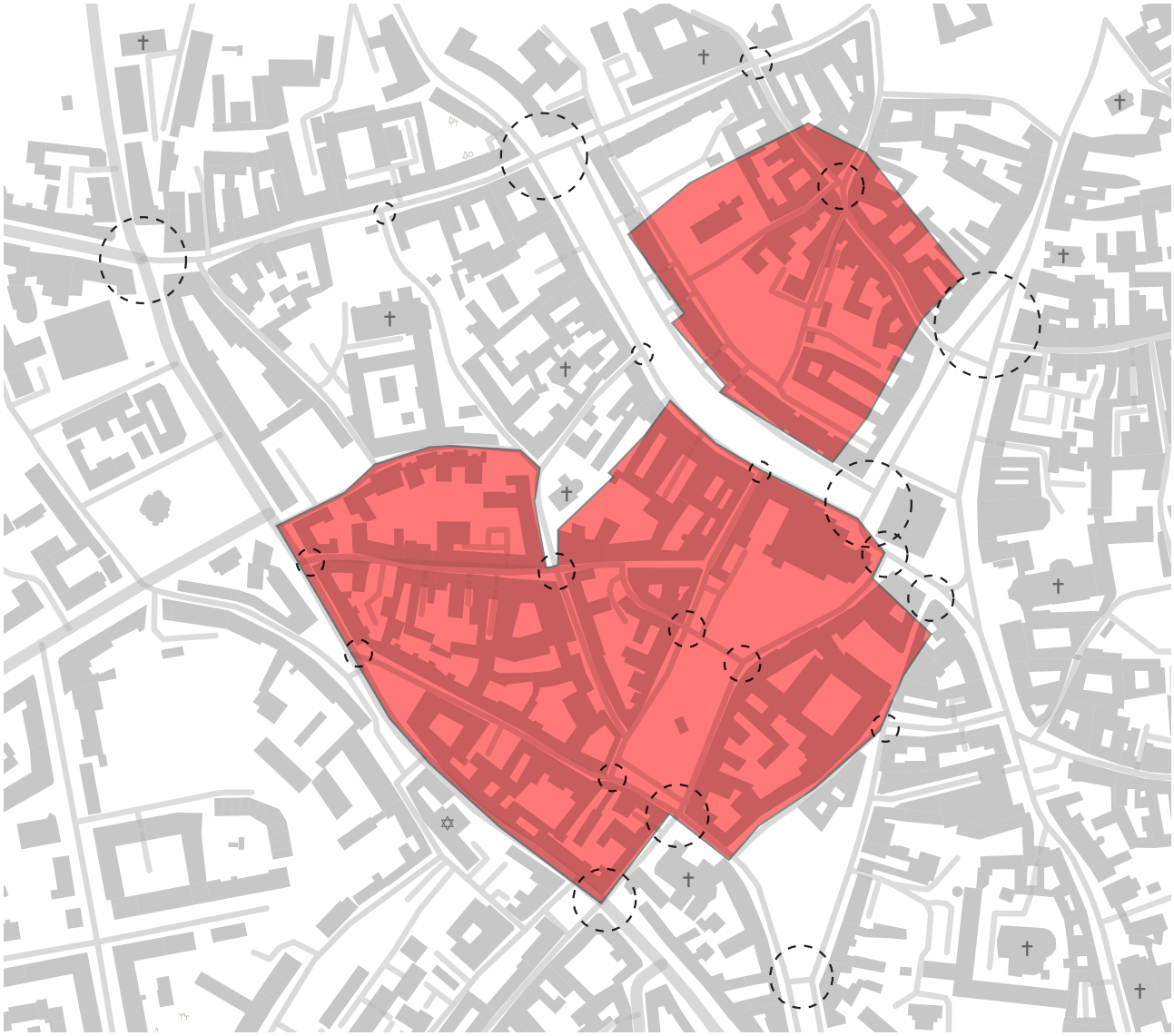
111 pav. Viešosios erdvės

Kontekstas:
-Aplink geto teritorijas yra viešųjų erdvių: tai aikštės, skverai, promenados.

Geto teritorija:
-Didžiojo Vilniaus geto teritorijoje yra suformuota Rūdninkų skvero viešoji erdvė. Karo laikotarpiu gete nebuvo didesnių viešųjų erdvių.

-Mažojo Vilniaus geto teritorijoje nėra viešųjų erdvių. Karo laikotarpiu tokia erdve galėjo būti vadinama nebent erdvė priešais/aplink Didžiąją Lietuvos sinagogą (sinagogos kiemas - Šulhoifas).

3.3.5. Urbanistinių mazgų analizė

112 pav. Pagrindiniai gatvių - pėsčiųjų takų urbanistiniai mazgai

Kontekstas:
-Aplink geto teritorijas yra svarbių ir intensyvių gatvių mazgų: Trakų / J. Basanavičiaus kelių sankirta, Trakų / Vokiečių g. sankirta, Vokiečių / Rotušės al. sankirta, aikštę formuojantis susiaurėjimas Pilies g. ir kiti. Šie aplink getų teritorijas glaudžiai išsidėstę taškai taip pat turi įtakos judėjimui struktūrų viduje.

Geto teritorija:
-Didžiojo Vilniaus geto teritorijoje yra svarbesnių lokalių mazgų: tai mazgai aplink Rūdninkų skverą, bei kiek mažesnių, getą formavusių, gatvių sankirtos taškai.

-Mažojo Vilniaus geto teritorijoje tėra vienas lokalios svarbos mazgas - tai Žydų, stiklių ir Antokolskio g. sankirta.

3.3.6. Dominančių analizė

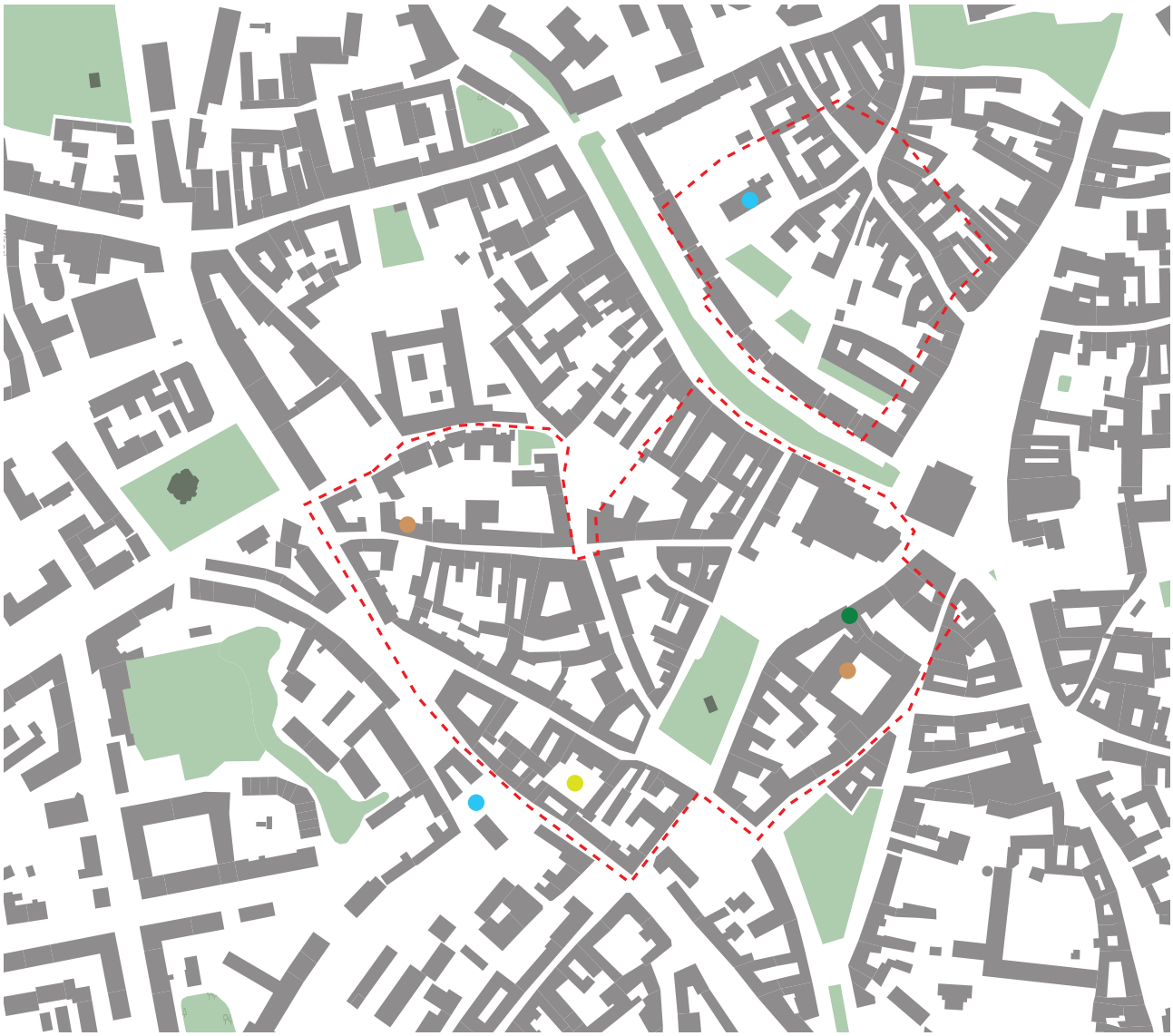
113 pav. Dominantės

Kontekstas:
-Aplink geto teritorijas yra vertikalių dominančių - tai bažnyčios, cerkvės, bokštai ir sinagoga.

Geto teritorija:
-Didžiajame Vilniaus gete nėra dominančių

-Mažajame Vilniaus gete nėra išlikusių fizinių dominančių, tačiau geto funkcionavimo laikotarpiu gete buvusi sinagoga gali būti suvokiama kaip to laikotarpio teritorijoje esanti dominantė. Nors, miesto valdžia draudė statyti sinagogą aukščiau kitų miesto bažnyčių, tačiau pagal Talmudą pastatas turi būti aukščiausias mieste, šiame pasaulietinės ir dvasinės valdžios susikirtimo taške pravertė išmonė - sinagogos grindinys buvo paklotas 2 m. žemiau žemės lygio, taip faktiškai abu reikalavimai buvo patenkinami – pastatas buvo aukščiausias mieste, bet kartu vizualiai neviršijo bažnyčių varpinių. Sinagoga nėra išlikusi, vietoj jos kvartale atsirado tipinis sovietinio utilitaraus darželio pastatas.

3.3.7. Žaliųjų jungčių analizė

114 pav. Žaliosios jungtys

Kontekstas:

-Aplink geto teritorijas yra žaliųjų zonų.

Geto teritorija:

-Getų funkcionavimo laikotarpiu, tiek didžiajame Vilniaus gete, tiek mažajame nebuvo žalių zonų. Visas plotas buvo tankiai užstatytas.

-Šiuo metu getų teritorijoje esama žaliųjų zonų ir jungčių. Didžiojo Vilniaus geto teritorijoje vietoj užstatyto kvartalo yra Rūdninkų skveras, o mažajame Vilniaus gete sunykus kvartalo riboms tarp Žydų ir Antokolskio g. buvusio kvartalo viduje - dykroje - atsirado medžių klasteriai.

3.3.8. Erdvinės struktūros lyginamoji analizė

115 pav. Viešųjų erdvių sistema karo metu

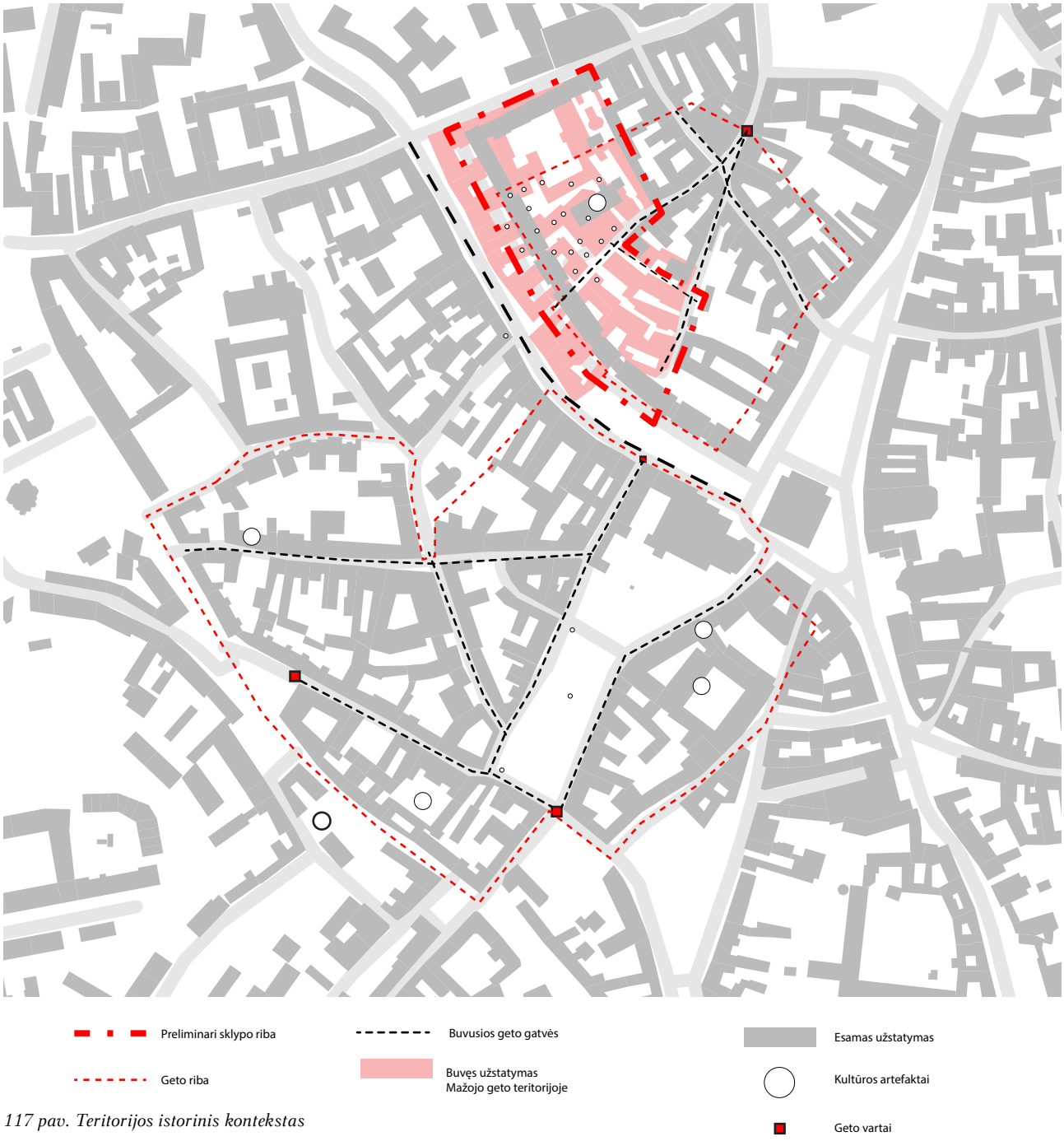
116 pav. Viešųjų erdvių sistema pokario metu

3.4. Žydų kvartalo (Mažojo geto) istorinė-kultūrinė analizė

3.4.1. Materialusis paveldas

Žydų kvartalas

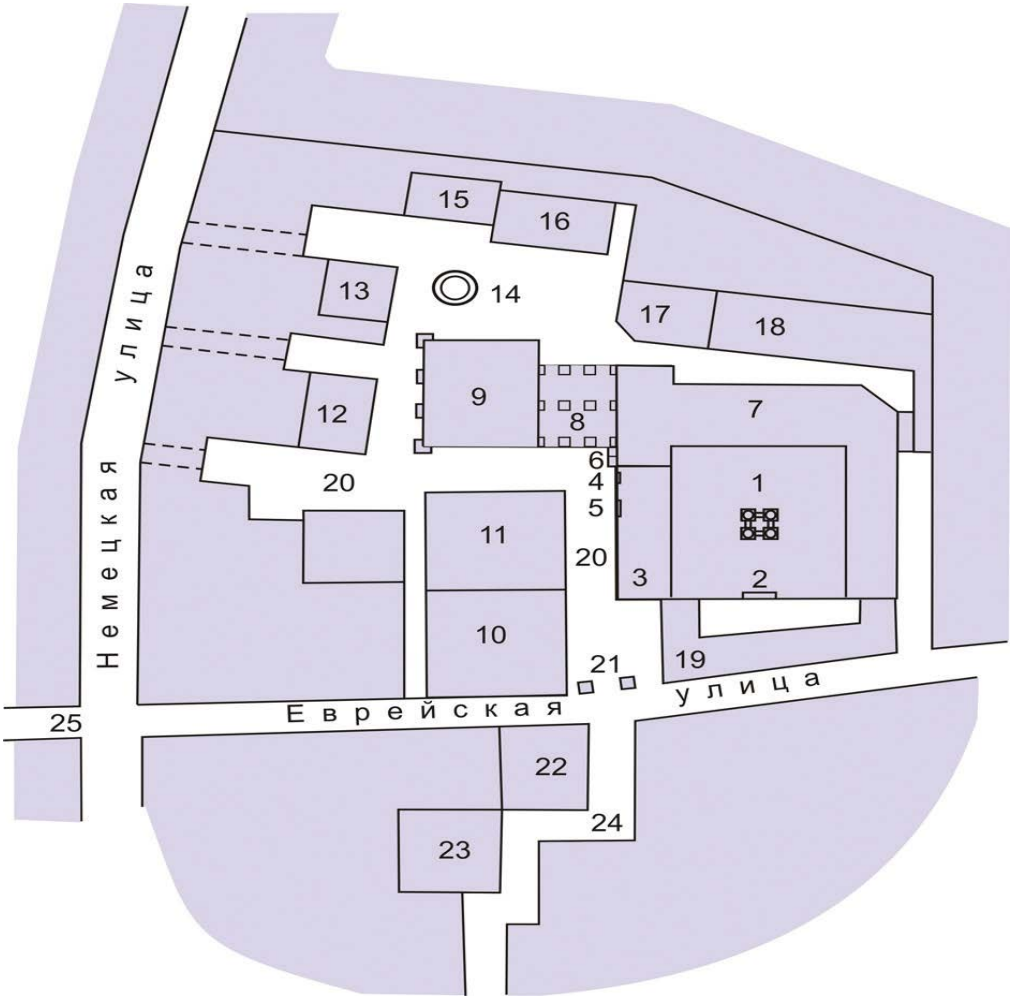
XIX a. kvartalas buvo tankiai užstatytas. Dabartinėje žydų gatvėje vyravo stambus Didžiosios Sinagogos tūris, iškilęs virš krautuvių. Į sinagogą buvo galima patekti pro Žydų gatvėje buvusius vartus ir siaurą sinagogos kiemą, buvusį kvartalo pietvakariuose. Didžioji sinagoga stovėjo kiemo šiaurės rytų pusėje, netoli gatvės, o priešais ją, kitoje gatvės pusėje, buvo Gaono namas, vėliau tapęs Gaono sinagoga. Prie šios sinagogos, šiaurės vakarų šono glaudėsi triaukštė Laidotojų brolijos sinagoga. Kiemo šiaurės vakarų pusėje, prisiglaudęs prie Didžiosios sinagogos buvo senasis kloizas su sale, ties kloizo ilgosios sienos viduriu buvo Aron ha kodešas. Prie šio kloizo vėliau buvo pristatytas naujasis kloizas. Ilgainiui apstačius sinagogos kiemą susiformavo dar vienas kiemas, kurį apsupo

117 pav. Teritorijos istorinis kontekstas

mūriniai pastatai. Abu kiemai buvo sujungti dengtu praėjimu. Naujajame kieme atsirado chasidų mokykla, amatininkų, dailininkų kloizai. Kiemo viduryje buvo šulinys. Abiejuose kiemuose iš viso buvo 14 maldos namų (žr. 117 pav.).

1893 m Didžioji sinagoga buvo kiek pertvarkyta. Šiaurės vakarų pusėje buvo iškirstos trys arkinės angos į apatinę moterų galeriją, padidinant vyrų salę, o moterims priskiriant bibliotekos patalpas. Šiaurės rytų galerijos galas atitvertas siena. Iš šiaurės vakarų pusės suprojektuotas naujas įėjimas į išplėstąją vyrų salės dalį, o pastato vakariniame kampe - laiptai į antrojo aukšto moterų galeriją. 1896 m. siaurame plote tarp sinagogos ir Žydų gatvės, vietoje ten buvusių žemų kruopų krautuvėlių pastatų suprojektuota dviaukštė eklektinio stiliaus Strašūno biblioteka, kuri užstojo sinagogos pietryčių fasadą iki frontono. Didžioji sinagoga, prie jos buvę pastatai ir visi Vokiečių gatvės šiaurės rytų pusėje stovėję namai karo metu buvo apgriauti. 1955-1957 m. po parengto naujo Vokiečių gatvės projeto buvo galutinai sugriauti sinagoga ir aplinkiniai pastatai (žr. 118 pav.).

1. Didžioji sinagoga 2. Aron Hakodeš 3. Pietvakarinė galerija 4. Kriauklė rankoms plauti 5. Įėjimas į didžiąją sinagogą 6. Įėjimas į moterišką galeriją 7. Didžiosios sinagogos moterų galerija 8. Senasis kloizas antrame aukšte ir praėjimo arkos pirmame aukšte 9. Naujasis kloizas 10. Vilniaus Gaono maldos namai 11. Laidojimo draugijos maldos namai 12. Labdaringosios bendrijos kloizas 13. Chasidų maldos namai 14. Visuomeninis vandens šulinys 15. Amatininkų kloizas 16. Viešasis tualetas 17. Dažytojų kloizas 18. Žydų viešosios pirtys su ritualiniu baseinu 19. Žydų viešoji Strašuno biblioteka
20. Sinagogos kiemas (Šulhoif) 21. Šulhoifo vartai 22. Ramailės ješiva ir kloizas 23. Knygrišių kloizas 24. Ramailės skersgatvis 25. Šv.Mikalojaus gatvė

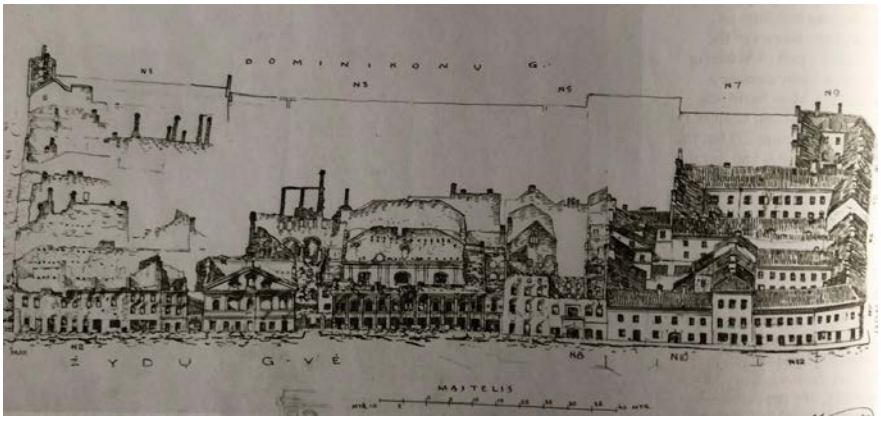
118 pav. Žydų kvartalo schema

Vilniaus Didžioji sinagoga

1573 m. Vilniuje netoli žydų gatvės buvo pradėta statyti pirmoji medinė sinagoga. Sinagoga buvo ne tik maldos namai, joje vykdavo ir bendruomenės susirinkimai, rinkimai, teismai ir kt. Tai buvo žydų dvasinio, kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo centras. 1592 m. per pogromą miestiečiai išgriovė sinagogą, ją supusius gyvenamuosius namus, krautuves. 1633 m. buvo leista statyti naują mūrinę sinagogą, tačiau ji negalėjo būti panaši į bažnyčią ar vienuolyną, nei panokti juos savo aukščiu. Sinagoga buvo statoma kvartalo vidury, siekiant apsaugoti nuo užpuolimų. Dėl aukščio apribojimų sinagoga buvo įleidžiamos į žemę. Mūrinė Vilniaus sinagoga buvo pastatyta kvartalo pietrytinėje pusėje, kiek atokiau nuo žydų gatvės, todėl gatvės išklotinėje mažiau išryškėjo jos stambus tūris (žr. 120 pav.).

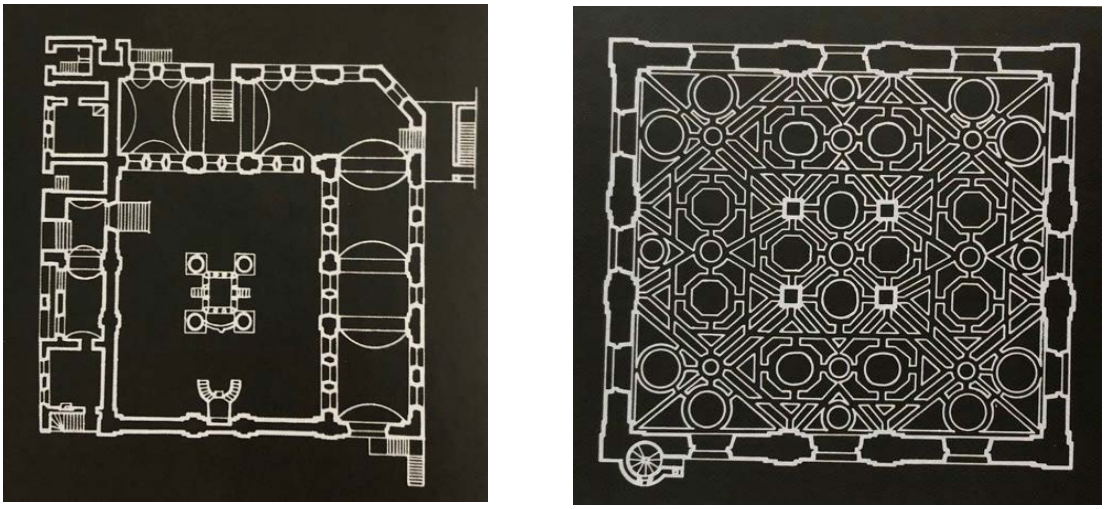

119 pav. Sinagogos pastatas

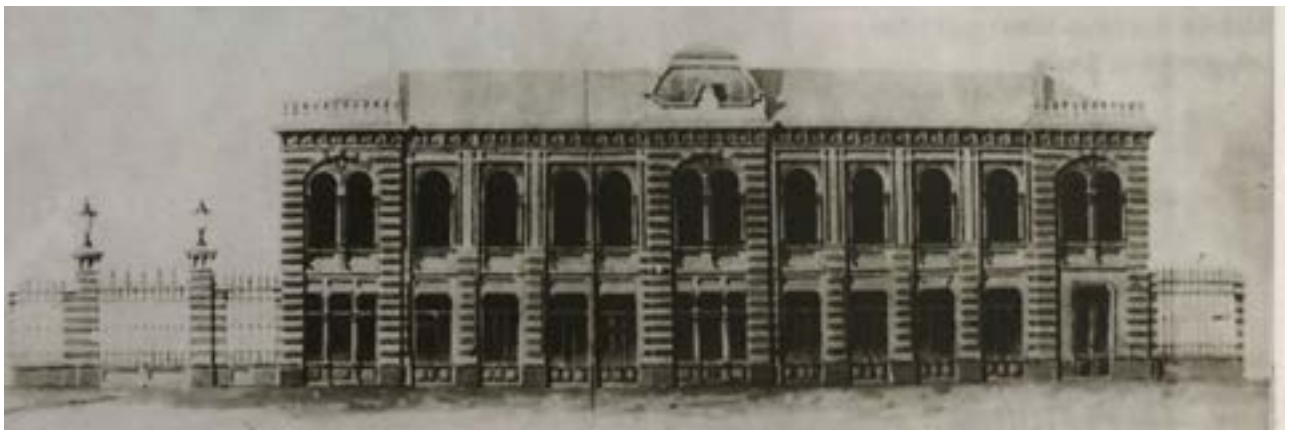

120 pav. Žydų gatvės išklotinė

Sinagogos plano, erdvių struktūrą, išorės ir vidaus kompoziciją lėmė daugelis veiksnių, iš jų – vietovės situacija, karaliaus privilegijoje nurodomos sąlygos, žydų tikybinio ritualo reikalavimai, tuo metu paplitęs renesanso architektūros stilius, regiono statybos tradicijos. Kad mažiau iškiltų virš kitų pastatų, sinagogos patalpos apie 2 m įleistos į žemę. 25 m ilgio ir 22,3 m pločio, 12,1 m aukščio pagrindinę apatalpą – vyrų salę iš trijų pusių supo siauri vienaaukščiai korpusai: iš šiaurės rytų ir šiaurės vakarų šonų – moterų galerijos, o iš pietvakarių – prienavis (žr. 121 pav.). Čia kieme buvo įėjimas į sinagogą. Į gatvę atgręžtos sienos apačia buvo aklina, nes taip saugiau, o kita vertus, įrengti įėjimą pietrytinėje, Jeruzalės link orientuotoje sienoje nebuvo galima pagal ritualą. Tad vietovės situacija padiktavo nebūdingą, asimetrišką Vilniaus sinagogos funkcinį ryšį. Kitų sinagogų įėjimas paprastai būdavo kompozicijos ašyje, t.y. vakarų arba šiaurės vakarų sienoje.

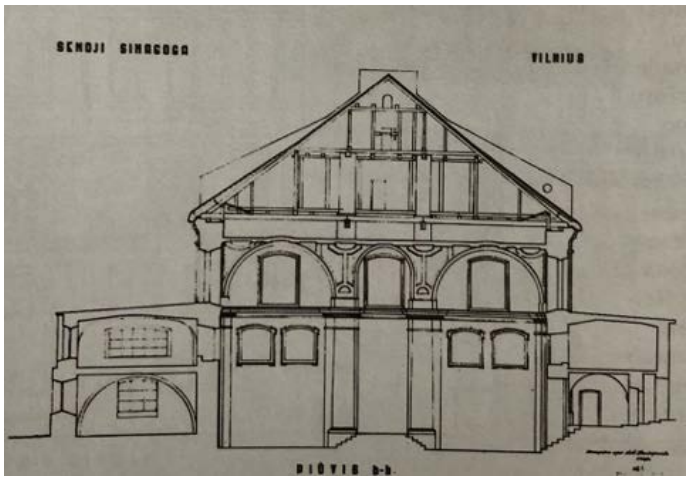
121 pav. Sinagogos planas ir skliauto brėžinys

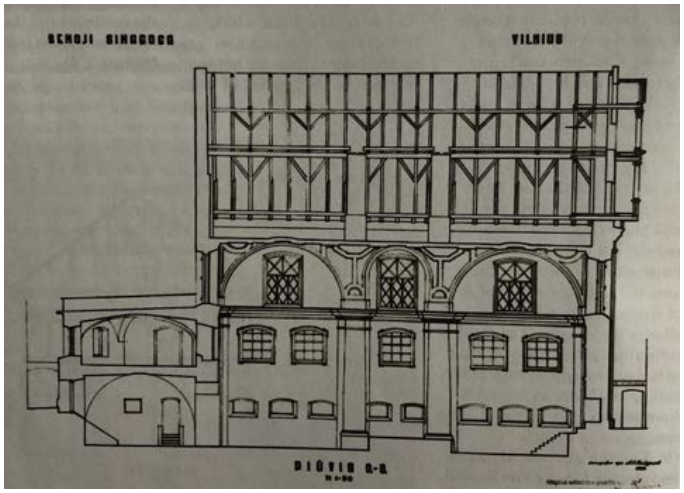
122 pav. Strašūno bibliotekos fasadas

Didžiosios sinagogos išorės architektūra monumentali ir paprasta, ji negalėjo konkuruoti su bažnyčiomis. Lygiuose fasaduose negausiai panaudota nesudėtingų renesansinių formų. Sinagoga neturėjo išsiskiriančio reprezentacinio pagrindinio fasado, visi jie buvo panašūs, lygiaverčiai. Aukštas vyrų salės sienas skaidė lėkštos, plačios mentės, ant kurių asimetriškai buvo iškilę piliastrai – jų vieta fasade atitiko vidaus kolonų ir piliastrų vietą. Tarp menčių, kiekvieno fasado sienų viduryje buvo po tris neaukštus langus su semgentinėmis sąramomis. Virš vainikuojančio karnizo pastato stogą greičiausiai supo aukštas atikas.

Nuo paprastos išorės labai skyrėsi puošnus Didžiosios sinagogos interjeras. Erdvios vyrų salės viduryje stovėjo keturios kvadratu sustatytos toskaninės kolonos, tarp kurių buvo svarbiausias

123 pav. Sinagogos pjūvis

124 pav. Sinagogos pjūvis

125 pav. Sinagogos griuvėsiai

ritualo apeigų centras – bima (sakykla). Į kolonas rėmėsi įspūdingas devynių travėjų skliautas (žr. 124 pav.). Vidurinė, virš bimos buvusi skliauto tvarėja – mažesnė už kitas. Skliautą puošė plokščios persipinančios stiuko juostos, sudariusios geometrinių figūrų ornamentinį piešinį. Jo kompozicijos centras buvo vidurinėje travėjoje, tarp kolonų. Vyrų salės sienas skaidė piliastrai, tarp jų išdėtytos žemos segmentinių arkų angos į moterų galeriją. Skyrėsi tik pietrytinė siena: jos viduryje buvo švenčiausioji sinagogos vieta – Aron ha kodešas (altorius), o šonuose – nišos (žr. 125–126 pav.). Pietvakarinėje sienoje buvo durys į prienavį, salės paskliautėje buvo langai. Kiek vėliau po įvairių įvykių, sinagoga keitėsi. Buvo pristatytas aukštas moterų galerijai, sinagoga įgijo klasicizmo formas, atsirado trikampis frontonas su medinėmis galerijomis.

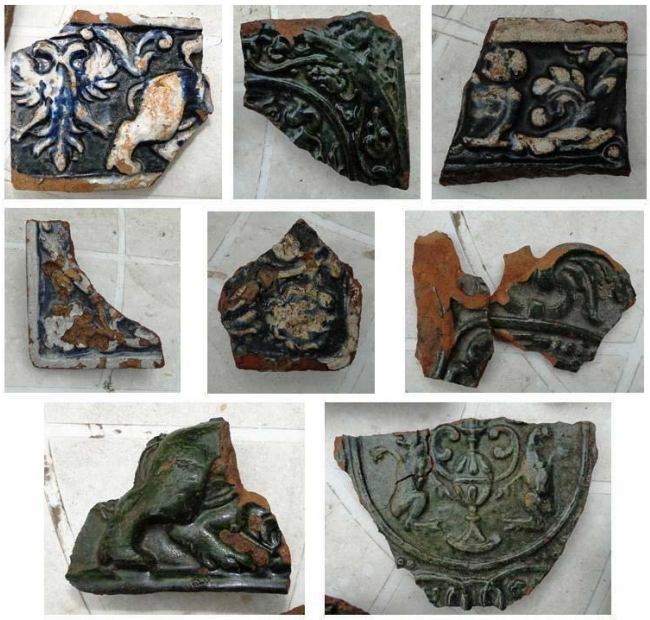

126 pav. Sinagogos griuvėsiai

Šiuo metu buvusios Didžiosios sinagogos vietoje kasmet yra atliekami archeologiniai kasinėjimai. Yra atkasti abiejų mikvų fragmentai, vandens kaitinimo pečių plytelės (žr. 127–128 pav.). Šiuo metu sinagogos vietoje yra sovietmečiu pastatyta Vytės Nemunėlio pradinė mokykla (žr. 129 pav.).

127 pav. Išlikę mikvų fragmentai

128 pav. Išlikę plytelių fragmentai

129 pav. Vytės Nemunėlio pradinė mokykla

3.4.2. Žydų kvartalo fotofiksacijų studija

Žydų gatvė tarpukariu buvo žydų kvartalo centras ir ašis. Ji garsėjo savo maldos namų gausa, be didžiosios sinagogos, kitų ritualinių salių būta beveik kiekviename gatvės name, vien Šulhoife buvo virš 12 privačių sinagogų ir studijų namų. Šulhoifas iki pat Antrojo pasaulinio karo buvo ir piligrimystės centras. Tarpukariu dar labiau išsiplėtė Strašūno biblioteka, ji tapo tikru judaikos lobynu, ir traukė miestiečius, mokslininkus ir studentus iš užsienio (žr. 130 pav.).

130 pav. Žydų gatvės fragmentas tarp Šulhoifo ir Ramailės skersgatvio. Fotografas L. Boedekeris. 1917

Žydų kvartale buvo paklausios nedidelės patalpos . Čia būta daug smulkių prekeivių, supirkėjų, perpardavinėtojų, amatininkų, smulkių krautuvėlių, dirbtuvių, buvo užregistruotos sendaikčių, metalo, drabužių, batų, grūdų, miltų, smulkmenų, kruopų, žvakių, siūlų, druskos, aliejaus krautuvės, taip pat siuvėjų, stalių, skardininkų cechai, kirpykla, kepykla. Tačiau kvartalas buvo labai skurdus, butai - ankšti, didelis gyventojų kiekis (žr. 132 pav.).

131 pav. Kiemas žydų kvartale. Fotografas M. Brazaitis. 1940

132 pav. Šulhoifo kasdienybė. Fotografas F. Krauskopfas.1916

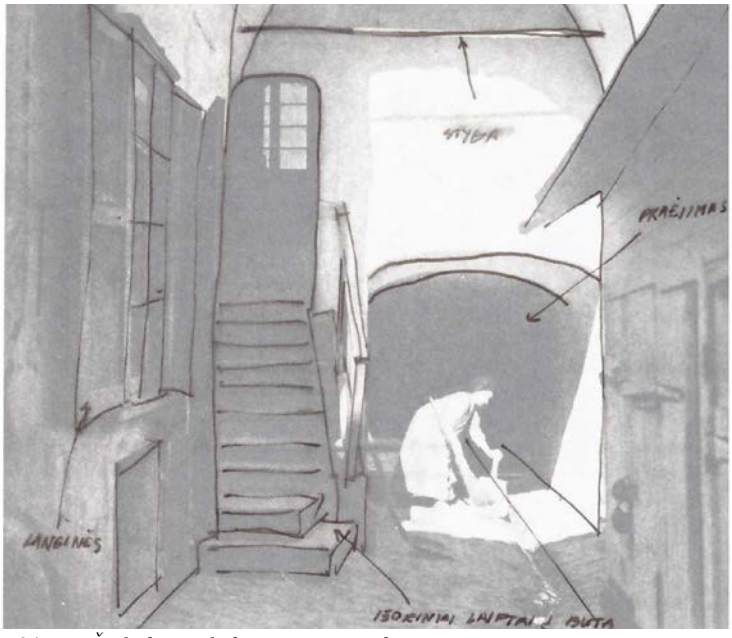
Dėl kai kurių pastatų eksdivizinio statuso pastatų būklė buvo prastos kokybės. Buvo iškertamos naujos durys, langai, ploninamos sienos, pažeidžiamos konstrukcijos, namai, kad ir mūriniai, bet aptriušę, medinės galerijos prastos būklės, vidiniai laiptai siauri. Laiptų šonuose – siauros angos – vedančios į butus žemomis lubomis, skendintys prietemoje požeminiai urvai rūsiuose. Žydų kvartalo kiemai buvo apleisti, grįsti akmenimis, purvini ir be žalumos. Į pastato vidų paprastai buvo patenkama per vidinį kiemelį, kuriame iš trijų pusių būdavo daugybė durų ir prieangių. Praėjimai

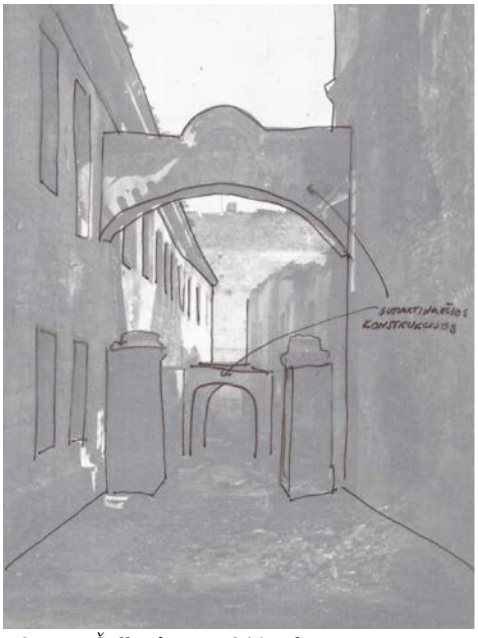
133 pav. Ramailės skersgatvis. Fotografė S. Urbanavičiūtė - Subačiuvienė. 1944

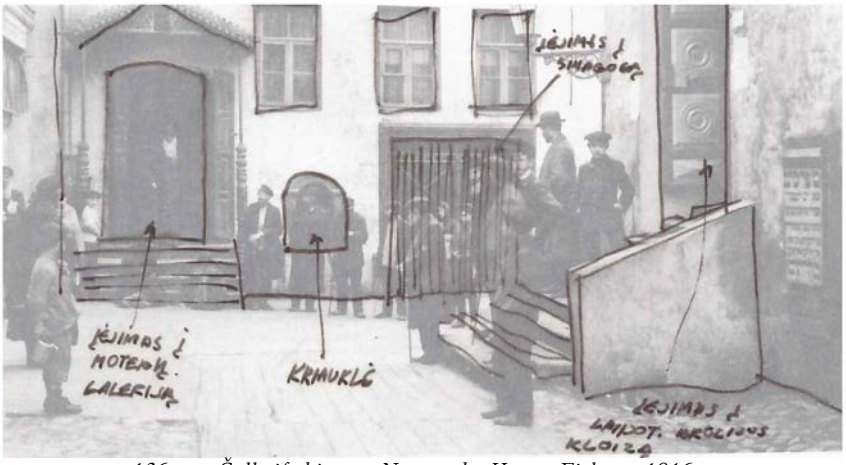
tarp pastatų buvo sutvirtinami papildomomis arkinėmis konstrukcijomis (žr. 133 pav.).

Žydų gatvės kruopų krautuvėlių vietoje buvo suprojektuotas eklektinio stiliaus bibliotekos pastatas, kuriame 1901 m. įsikūrė didžiausia Rytų Europoje žydų biblioteka, paveldėjusi Mato Strašūno, haskalos atstovo, rabino ir maskilio, knygų lobį. Didžioji dalis bibliotekoje buvusių knygų, rankraščių XXa. buvo išvežta ir paslėpta, šiuo metu išlikę leidiniai yra saugomi Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje Vilniuje.

134 pav. Žydų kvartalo kiemas Nuotraukos autorius nežinomas. 1918

135 pav. Šulhoifas po 1944m. bombardavimo. Fotografas I. Bulhakas.

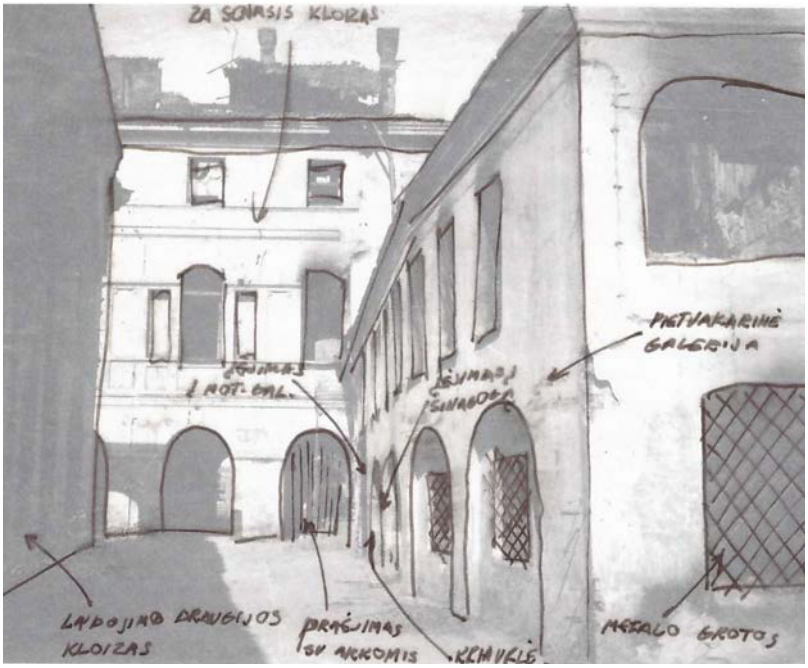

136 pav. Šulhoifo kiemas. Nuotrauka H. von Eichoro. 1916

Už kruopų krautuvėlių (vėliau – Strašūno bibliotekos) pastato kieme kilo Didžiosios sinagogos frontonas. Prie sinagogos esantis Šulhoifas – judriausia vieta gete (žr. 136 pav.). Į jį pasivaikščiojimui, pokalbiui ateidavo rabinai, mokslo žmonės, poetai, filosofai, politikai, pirkliai. Didžioji sinagoga nebuvo vien tik maldos namai. Šulhoifas (vadintas mokyklos kiemu) – buvo kasdienių žydų bendruomenės susibūrimų, švietimo ir savarankiškų studijų vieta, visuomeninis ir dvasinis žydų gyvenimo centras. Kieme buvo Vilniaus žydų religinės bendruomenės namas, Didžioji sinagoga, privačios sinagogos arba kloizai: laidojimo, žydų labdaros organizacijos, amatininkų, dažytojų, batsiuvių, vežimų kloizai, Gaono sinagoga, chasidų sinagoga, spaustuvininkų cecho ješiva ir kloizas, Senasis ir Naujasis kloizai ir kt (žr. 138 pav.).

137 pav. Šulhoifas po bombordavimo. Fotografas I. Bulhakas 1944

138 pav. Vaizdas į Šulhoifą iš žydų gatvės. Fotografas I. Bulhakas. 1944

3.4.3. Nematerialusis žydų paveldas buvusio Mažojo Vilniaus geto teritorijoje

Analizuota medžiaga ir pasakojimai leidžia numanyti Žydų gatvės reikšmę litvakų socialinės ir kultūrinės istorijos kontekste. Žydų kvartale persipynė litvakų kasdienės veiklos ir turtingos kultūrinės tradicijos gijos. Žydų nematerialus paveldas visais laikais buvo ypatingai svarbus konkrečios bendruomenės nariams. Žydų nematerialųjį paveldą galima išskirti į kelias tokio paveldo kategorijas:

- Religija ir ritualinės apeigos
- Mokslas
- Jidiš kalba
- Prekyba
- Kulinarija

Šventaraščių studijos ir religinės tradicijos išmanymas buvo visos bendruomenės interesas. Įprotis mokytis žydams buvo įdiegtas nuo ankstyvosios vaikystės. Žydų gatvę tarptautiniu mastu išgarsino vienas žymiausių talmudistų - Vilniaus Gaonas - dėl kurio šis kvartalas ir gavo Šiaurės Jeruzalės vardą. Taip pat verta paminėti žydų ritualines apeigas, pavyzdžiui - apsivalyma religinėje pirtyje - mikvoje. Žydų gatvėje tiesėsi kelios litvakų religinės ašys - viename kvartale gyvavo ortodoksai, chasidai ir maskiliai.

Kitas žydiškojo Vilniaus reiškinys - intelektinės tradicijos susitelkimas ir jos tęstinumas. Litvakams būdingas intelektualizmas, perėjęs ir į moderniųjų laikų kultūrinį, viesuomeninį ir mokslinį gyvenimą, palikęs įspaudus Žydų gatvės erdvėse. Visų socialinių sluoksnių žydus šimtmečiais siejo bendrai išpažįstama vertybė - nuolatinio mokymosi praktika, žinių gilinimas, pasaulietinio žinojimo ir profesijų gausa.

Dar vienas nematerialaus paveldo pavyzdys - jidiš kalba, susiformavusi šiaurės Europoje. XIX a. išryškėjo skirtingas dviejų žydų kalbų statusas: rimtai literatūrai labiau tinkama laikyta hebrajų kalba, o pramoginiai žanrai buvo rašomi jidiš. Tarpukario metu klestėjo žydų kultūra jidiš kalba. 1922 m. susibūrė meno kūrėjų, dailininkų ir literatų sąjūdis *Jung-Vilne*, kurio žymiausi nariai buvo žydai.

Žydų nematerialiuoju paveldu galima laikyti ir jų prekybos tradiciją. Čia galima paminėti žydų kvartale buvusį Ramailės skersgatvį, kuris dienos metu virsdavo blusturgiu. Be sendaikčių čia taip pat buvo prekiaujama drabužiais, galanterija, miltais, druska, aliejumi, oda, audiniais, siūlais, linu, šilku, metalu, šilku, knygomis, manufaktūra.

Kulinarija taip pat buvo ryškiu nematerialiojo paveldo elementu žydų kvartale. Be tradicinės žydų virtuvės, košerinio maisto, gete taip pat buvo vienas pirmųjų vegetariško maisto restoranų Lietuvoje, bei buvo gaminami tradiciniai litvakiški beigeliai.

Žydų nematerialiojo paveldo klausimo aktualizavimas tapo itin svarbus po XX a. istorinių įvykių, kai didžioji fizinio, materialaus paveldo dalis buvo sunaikinta kartu su nematerialiojo paveldo „nešėjais“ - žmonėmis. Šiai katastrofai yra dedikuota daug memorialinių fizinių objektų, kurie vienaip ar kitaip įprasmina tautos tragediją.

Nors žydų nematerialus paveldas tapo aktualus, jis vis dar tebėra ne visai tinkamai išsaugojamas už bendruomenės ribų. Prieš tai minėti memorialiai objektai iš tiesų neatliepia tikrą nemate-

rialųjį žydų paveldą, kadangi tokie objektai dažniau transliuoja būtent tragedijos padarinius nuo II Pasaulinio karo laiko ribos ir tik kai kurie iš tiesų įprasmina tikrą bendruomenės kultūros paveldą, kuris buvo iki tol. Kaip pavyzdį galėtume paminėti analizuotą „Polin“ muziejų. Taip pat daugiau dėmesio yra skiriama būtent nematerialiajam paveldui asociatyvių materialinių daiktų archyvavimui, pavyzdžiui, nuotraukoms, daiktams ir kt. Žydų nematerialiajam paveldui grėsmę kelia ne tik ne visai tinkamas saugojimas, bet ir tam tikri socialiniai, politiniai aspektai.

Apskritai prie nematerialiųjų kvartalo vertybių galima priskirti prarastą žydišką Vilniaus *genius loci*. Nebelikus senajai dvasiai buvo šalinama istorinė atmintis, kultūros žymės, o vietoj jų nesunkiai prigijo svetimkūniai. Nors šiuo metu teritorijoje yra nunykę žydų nematerialaus ir materialaus paveldo ženklai, visgi teritorija yra laikoma memorialine ir asociatyvia nematerialiajam paveldui teritorija. Tai ne tik memorialinė teritorija, žyminti skaudžius patyrimus, visų pirma, tai yra teritorija, kurioje ilgą laiką gyvavo ir vystėsi Lietuvos žydų kultūra. Tą byloja ne tik išlikę Didžiosios sinagogos pamatai, bet ir pati buvusi kvartalo struktūra ir jos funkcijos. Kvartale veikė 11 skirtingų maldos namų (kloizų), čia buvo kalbama ir mokoma jidiš kalbos, Ramailės skersgatvyje vyko intensyvi prekyba, taip pat veikė ritualinės pirtys - mikvos, bei buvo gaminamas žydų maistas. Visi šie nematerialiojo paveldo elementai turi stiprų ryšį su vietove, net tuo atveju, kai joje nebėra išlikusių materialių paveldo objektų. Tad ši teritorija yra tinkama vieta iš naujo „įprasminti“ aukščiau paminėtas žydų nematerialiojo paveldo veiklas, sukurti galimybę joms veikti autentiškoje aplinkoje taip įtvirtinant nematerialųjį paveldą. Tai yra tas atvejis, kai paveldo „įmaterialinimas“ užtikrina paveldo apsaugą ir veikia daug geriau nei archyvuojami žmonių asmeniniai daiktai, nuotraukos ar kiti materialūs elementai.

3.5. Variantinis projektavimas

Statinys yra projektuojamas atsižvelgiant į analitinės dalies suformuluotas išvadas. Projektuojamas objektas – Žydų kultūros muziejus. Šis objektas, formuojamas buvusioje žydų kvartalo teritorijoje, atlieka ne tik muziejaus funkciją, bet ir yra orientuotas į dabartinių miesto viešųjų erdvių plėtrą, žydų bendruomenės bei dabartinių kvartalo gyventojų bendruomenių poreikių gerinimą. Tai intervencija į kvartalo vidų, įprasminanti praeities įvykius, bei kurianti naują viešų ir privačių erdvių kokybę.

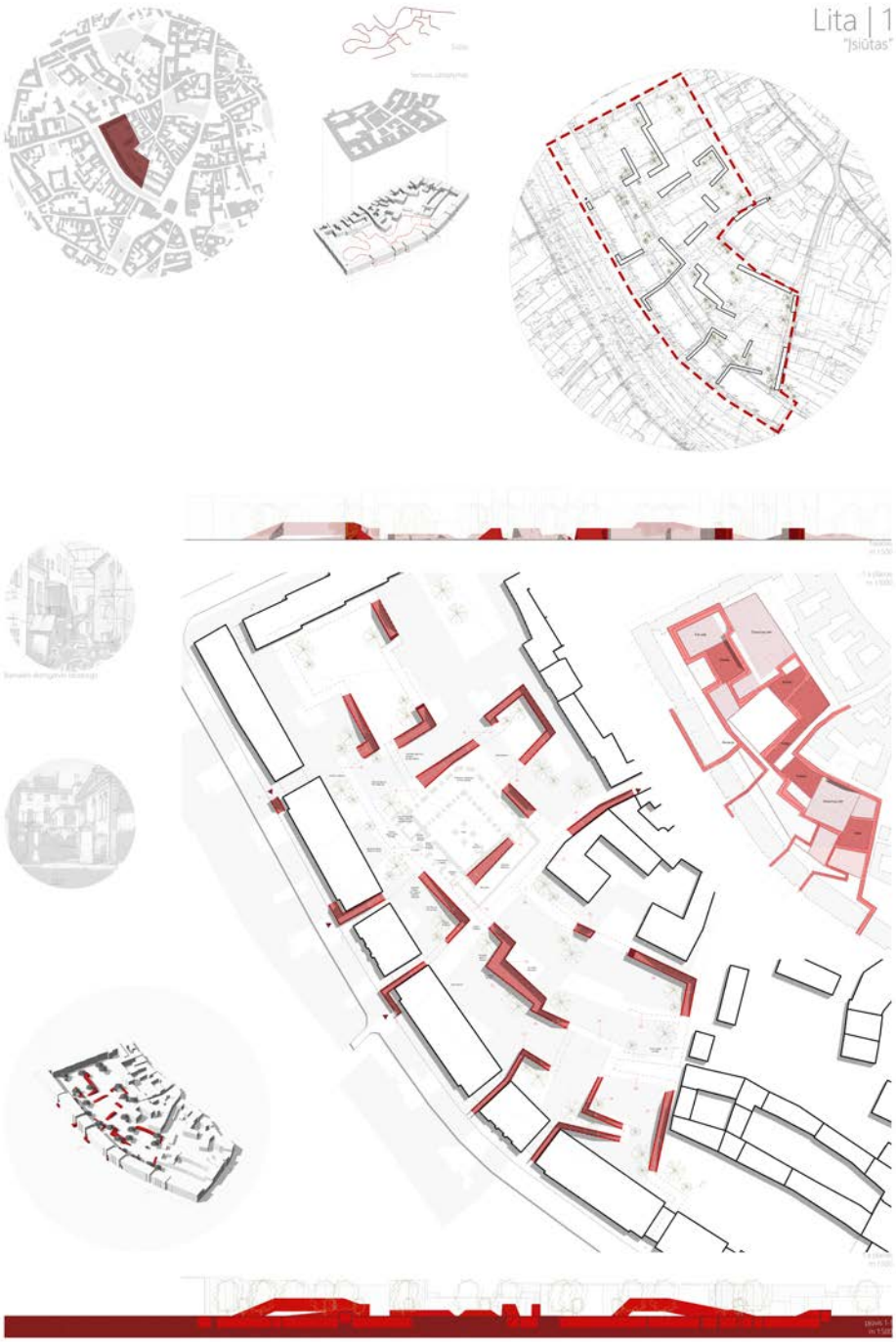
Kvartalo viduje ir už jo ribų yra projektuojamas muziejus, talpinantis savyje istorinę, daiktinę, archyvinę medžiagą, ekspozicijų sales bei patirčių erdvę. Šalia šių funkcijų kvartale yra projektuojami kiti objektai, orientuoti į dabartinės žydų bendruomenės kultūros vystymą (informacijos centras, jidiš kalbos studija ir toros skaitymų studija), gyventojų bendruomenės poreikius (privatūs daugiabučių kiemai, poilsio vietos , sodininkystės zonos) ir komercinį interesą (litvakų tradicinio maisto kavinė, knygynas su skaitykla).

Yra siekiama sukurti aplinkai draugišką objektą, kuris veiktų ne tik kaip memorialas, bet ir kaip objektas, gerinantis dabartinę kvartalo vidaus erdvės kokybę. Tokiu būdu yra vykdoma dabartinės žydų kultūros integracija į miestą.

Preliminari projektuojamo objekto programa yra sudaryta remiantis analitinėje dalyje nagrinėtais panašios paskirties objektais, vietos tyrimu bei baigiamojo darbo keliama problematika. Toliau yra pateikiamos dvi eksperimentinio projektavimo versijos, svarstytos baigiamojo darbo ruošimo metu.

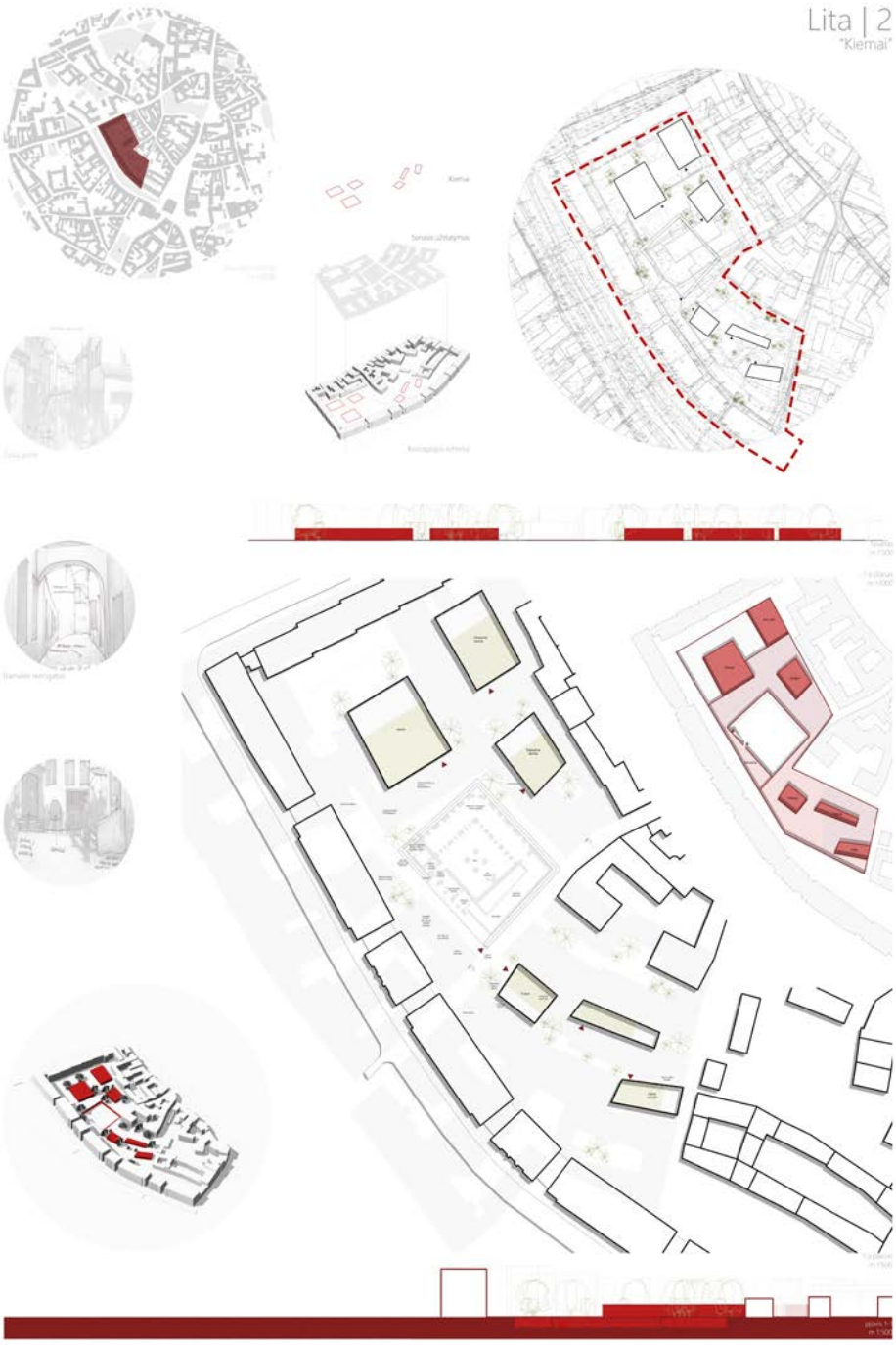
Variantas I
„Įsiūvimas”

Šioje versijoje yra siūloma projektuoti muziejų pagal linijinę schemą, kai muziejaus ekspozicija yra kuriama pagal linijinį naratyvą, šiuo atveju - žydų kultūros Lietuvoje chronologinius įvykius. Objekto vidaus erdvės formuoja atminties įprasminimo naratyvą, tuo tarpu išorinis tūris kuria naujus viešų ir privačių erdvių naratyvus kvartalo viduje.

Variantas II
„Kiemai”

Šioje versijoje yra siūloma projektuoti muziejų pagal taškinę schemą, kai muziejaus ekspozicija yra kuriama ne pagal linijinį naratyvą, o a laisvai lankomos ekspozicijos principu. Objekto vidaus erdvėse formuojamos atminties taškinės „vietos“. Objekto išorinis tūris skaidro kvartalo vidaus erdvę ir mikro erdves.

Variantų vertinimas

Proceso eigoje, analizuojant eksperimentinių projektų galimybes yra pasirenkama vystyti variantą „Įsiūvimas" įvertinus jo didesnį potencialą įprasmintį atmintį naudojant linijinę patirčių erdvių schemą, kuriant potyrį lankytojo choreografja vidaus erdvėse. Taip pat yra įvertinamas platesnis viešos ir privačios kvartalo erdvės formavimo galimybių spektras.

3.6. Objektui siūlomo medžiagiškumo studija

Studijos užduotis yra apžvelgti, kaip medžiagos pasirinkimas gali lemti architektūrinio objekto struktūrą ir formą neprarandant tektoniškos visumos. Kaip medžiagą, šiame tyrime yra pasirinkta analizuot metalą. Tokį tikslinį medžiagos pasirinkimą lėmė baigiamojo darbo projekto konceptualiosios dalies užduotis - „metaliniu siūlu įsiūta atmintis“. Tyrimo metu siekiama nustatyti metalo medžiagos išraiškos galimybes tektoniškos architektūros ribose. Siekiama atskleisti metalo savybes bei įvardinti medžiagos potencialias galimybes kuriant baigiamojo darbo projektą.

Metalas pasižymi kietumu, blizgesiu, lankstumu, lydumu, elastingumu. Metalai yra dažnai naudojami pastatų konstrukcijose dėl savo patvarumo ir stiprumo. Taip pat metalas yra viena universaliausių konstrukcinių medžiagų, panaudojamų architektūroje ne tik dėl savo techninių charakteristikų, bet ir dėl galimybės modifikuoti metalą siekiant išgauti sudėtingos struktūros arba formos objektus. Architektūroje naudojamų metalų rūšys: alavas, cinkas. varis ir jo lydiniai, aliuminis, kalioji geležis, ketus, lakštinis plienas, plienas, dekoratyvus plienas ir kiti metalo lydiniai.

Metalas yra plačiai naudojamas kaip konstrukcinis elementas ne tik dėl savo techninių galimybių. Tai ne tik patvari ir standi medžiaga, bet ir medžiaga gebanti įkūnyti skirtingų formų objektus ir skirtingai atsiskleisti skirtingų konstrukcijų tipų pavyzdžiuose. Metalos konstrukcijos dėl savo lengvumo ir tvirtumo yra bene vienintelės gebančios perdengti didžiulių atstumų tarpatramius.

Kolona

JAUME BACH + GABRIEL MORA CAVAS J.M. RAVENTÓS I BLANC, S.A., SANT SADURNÍ D'ANOIA, SPAIN
PHOTO BY LLUÍS CASALS

a

TONGTONG, SAUNDERS ARCHITECTURE FOGO ISLAND INN. FOGO ISLAND, CANADA
PHOTO BY ALEX FRADKIN, IWAN BAAN

b

COMFORT ARCHITECTEN CASA PLATTER. UNTERINN, ITALY
PHOTO BY GUSTAV WILLEIT

c

a - tiesios vienodo kvadratinio skerspjūvio profilio kolonos išdėstytos viena nuo kitos vienodais atstumais kuria aiškią tolygiai vienodais atstumais suskaidytą, struktūrizuotą, aiškiai suvokiamą erdvę. b- tiesios nevienodo apvalaus skerspjūvio profilio kolonos išdėstytos viena nuo kitos skirtingais atstumais kuria chaotišką netolygiai suskaidytą sudėtingai suvokiamą erdvę. c- pakrypusios nevienodo apvalaus skerspjūvio profilio kolonos išdėstytos netoli viena nuo kitos kuria akcentinį elementą bendroje erdvėje.

Kolona su kapiteliu

SET ENGINYERIA MERCAT DE TARRAGONA. TARRAGONA, SPAIN
PHOTO BY SIMON GARCIA | ARQFOTO

d

HIRONAKA OGAWA & ASSOCIATES FOREST CHAPEL. GUNMA, JAPAN
PHOTO BY DAICI ANO

e

REI MITSUI RENOVATION OF "KANBAN-STYLE" BUILDING. NIHONBASHI, CHUO-KU, JAPAN

f

d - kolonos su ažūriniu ketaus kapiteliu įaugančiu į santvarą. Erdvė vertikaliai suskaitoma kieta tūrine kolona ir kapitelio-santvaros lengva permatoma konstrukcija. e- kolonos su ažūriniu minimalistiniu kapiteliu įaugančiu į lubų konstrukciją suteikia erdvei lengvumo įausmą. f- kolonos tolygiai peraugančios į santvarą veikia kaip vientisai suvokiamas elementas, erdvėje jis minimalistinis.

Sija

JOHN MCASLAN & PARTNERS WESTERN CONCOURSE AT KING'S CROSS. LONDON, UNITED KINGDOM
PHOTO BY HUFTON + CROW

g

DECIMUS BURTON, RICHARD TURNER PALM HOUSE, 1848. LONDON, UNITED KINGDOM
PHOTO BY GILI MERIN

h

LUDWIG MIES VAN DER ROHE NEUE NATIONALGALERIE. BERLIN, GERMANY
PHOTO BY RORY GARDINER

j

g – metalinė stogo sijyno konstrukcija, erdvėje virstanti kolona – siena. h – metalinė stogo sijų konstrukcija, erdvėje formuojanti kupolą ir perdengianti didelį plotą. j– metalinių suvirintų tarpusavy sijų struktūra, formuojanti kesoną ir perdengianti tarpatramius.

Karkasas

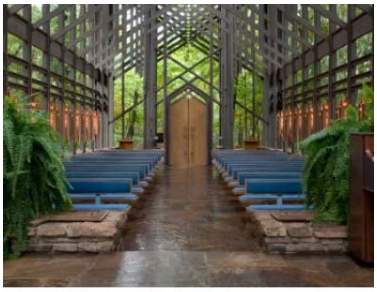
MGM ARQUITECTOS INSTITUTO DE ENSEÑANZA SECUNDARIA. GALISTEO, SPAIN. GALISTEO, SPAIN
PHOTO BY JESÚS GRANADA, BIS IMAGES

k

ROBERTO ERCILLA RAMPS IN THE HISTORIC CENTRE OF VITORIA. VITORIA, SPAIN
PHOTO BY CÉSAR SAN MILLÁN AGÜERA

l

EUINE FAY JONES THORNCROWN CHAPEL. EUREKA SPRINGS, UNITED STATES
PHOTO BY RANDALL CONNAUGHTON

m

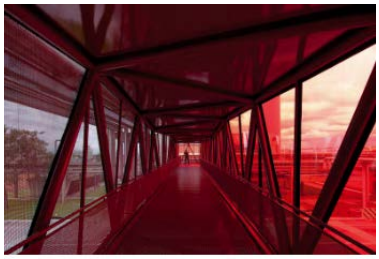
k – metalinių stačiakampių rėmų konstrukcija išreikšta ir kaip eksterjerą, bei pastato tūrį formuojantis elementas. l– tarpusavy persisukančių stačiakampių metalinių rėmų konstrukcija, formuojanti dinamišką vidaus erdvę. m– metalinių netipinių rėmų struktūra, kurianti "sklendžiančio" tūrio jausmą.

Edvinė santvara

AULETS ARCHITECTURE REFORM OF OENOLOGICAL STATION. FELANITX, SPAIN
PHOTO BY JOSÉ HEVIA

n

METRO ARQUITETOS ASSOCIADOS NESTLÉ CHOCOLATE FACTORY. CAÇAPAVA, SP, BRAZIL
PHOTO BY LEONARDO FINOTTI

o

CECIL BALMOND, ANISH KAPOOR ORBIT. LONDON, UNITED KINGDOM

p

n – santvarų konstrukcija, tvirtinama prie kolonų vienodu atstumu, kurianti savyje švarią erdvę. o – metalo erdvinė vienodų metalo strypų ir vienodų jų atstumų santvara pati savyje kurianti pusiau uždarą erdvę – koridorių. p – metalo erdvinė nevienodų metalo strypų ir nevienodų atstumų tarp jų santvara, kurianti plastinių formų tūrį ir kurianti besikeičiančias plastiškas erdvės savyje.

Erdvine santvara perdengiami tarpatramiai

ACT_ROMEGIALLI PONTE PEDONALE . MANDELLO LARIO, ITALY

r

MVRDV BALANCING BARN. SUFFOLK, UNITED KINGDOM
PHOTO BY EDMUND SUMNER

s

JDS/JULIEN DE SMEDT ARCHITECTS NEW HOLMENKOLLEN BEACON. OSLO, NORWAY
PHOTO BY IVAN BRODEY

t

r – netipinė erdvinė santvara perdengianti tarpatramį. s – erdvinė santvara, veikianti kaip konsolė. t – metalo erdvinė santvara formuojanti tūrio perėjimą nuo horizontalaus iki vertikalaus.

Arkinės erdvinės struktūros

DARIO CASTELLINO CANTINA PARUSSO. MONFORTE D'ALBA, ITALY

SANTIAGO CALATRAVA ORIENTE STATION. LISBOA, PORTUGAL
PHOTO BY LUCIA GIANNECCHINI

SANTIAGO CALATRAVA FLORIDA POLYTECHNIC UNIVERSITY. LAKELAND, UNITED STATES
PHOTO BY JAMES FLORIO PHOTOGRAPHY

u v z

u – metalo konstrukcijos peraugančios į arką kuria vientisą erdvę. v – metalinės arkos, tarpusavy sutvirtinamos stambiais metaliniais ryšiais – sijomis – kuria minimalistinę švarią erdvę. z – metalinės arkos, tarpusavy suvirintos smulkiais metaliniais ryšiais – strypais, kuria atvirą vidaus-lauko ažūrinę erdvę

Plieninės vantinės konstrukcijos

STUDIO ARTHUR CASAS, ATELIER MARKO BRAJOVIC, STUDIO MOSAE BRAZILIAN PAVILION - EXPO MILANO 2015. MILANO, ITALY
PHOTO BY FERNANDO GUERRA / FG+SG, IÑIGO BUJEDO AGUIRRE

DIETMAR FEICHTINGER ARCHITECTES FOOTBRIDGE OVER THE RHINE. WEIL AM RHEIN, GERMANY

WALTER DIETL, MARKUS SCHERER FORTE DI FORTEZZA. FORTEZZA, ITALY
PHOTO BY RENÉ RILLER

x y z

u – nevienodų ilgių metalo lynai, tvirtinami prie karkaso viršutinės dalies, kuria neįprastos formos grindis. v – metalo lynai tvirtinami prie arkinės konstrukcijos, laikantys tiltą, kuria lengvumo įspūdį. z – beveik nepastebimi, ploni metalo lynai, laikantys tiltelį, kuria "pakibusių" elementų įspūdį.

Įvairiai konstrukciškai panaudojamas metalas gali formuoti visiškai skirtingas erdvės ir tūrio vertes. Vidaus erdvė plane gali būti skaidoma metalo kolonomis. Toks skaidymas gali būti racionalus, vienodas, kuriantis aiškią erdvės struktūrą ir neklaidinantis architektūros objekto lankytoją, taip pat jis gali būti chaotiškas, padrikas, sudėtingai suvokiamas, skatinantis pasimetimą erdvėje. Kolona gali tapti ir pagrindiniu erdvės akcentu, būti pabrėžta ir sutelkianti į save dėmesį.

Vidaus erdvė kolonomis gali būti skaidoma ir vertikaliai. Kolonos su kapiteliais gali būti suvokiamos ne tik kaip vientisas elementas, bet ir kaip atskiri elementai. Pavyzdžiui, turėti tvirtą kolonos dalį ir lengvo ažūro kapitelį, taip sukuriant sunkumo apatinei erdvės daliai ir lengvumo – viršutinei. Ir atvirkščiai, kolonos gali būti minimalistinės, lengvos, o kapiteliai peraugti į sudėtingą struktūrą taip išgaunant lengvos apačios ir sunkaus viršaus įvaizdį ir spaudimo iš viršaus jausmą.

Architektūrinis tūris gali įgauti įvairias formas. Dėl metalo konstrukcijų galimybės peraugti iš vieno konstrukcinio elemento į kitą (iš kolonos į siją) yra galimybė išgauti ne tik įprastas taisyklingų formų – stačiakampio gretasienio, kupolo, cilindro – tūrius, bet ir sudėtingas plastiškas formas.

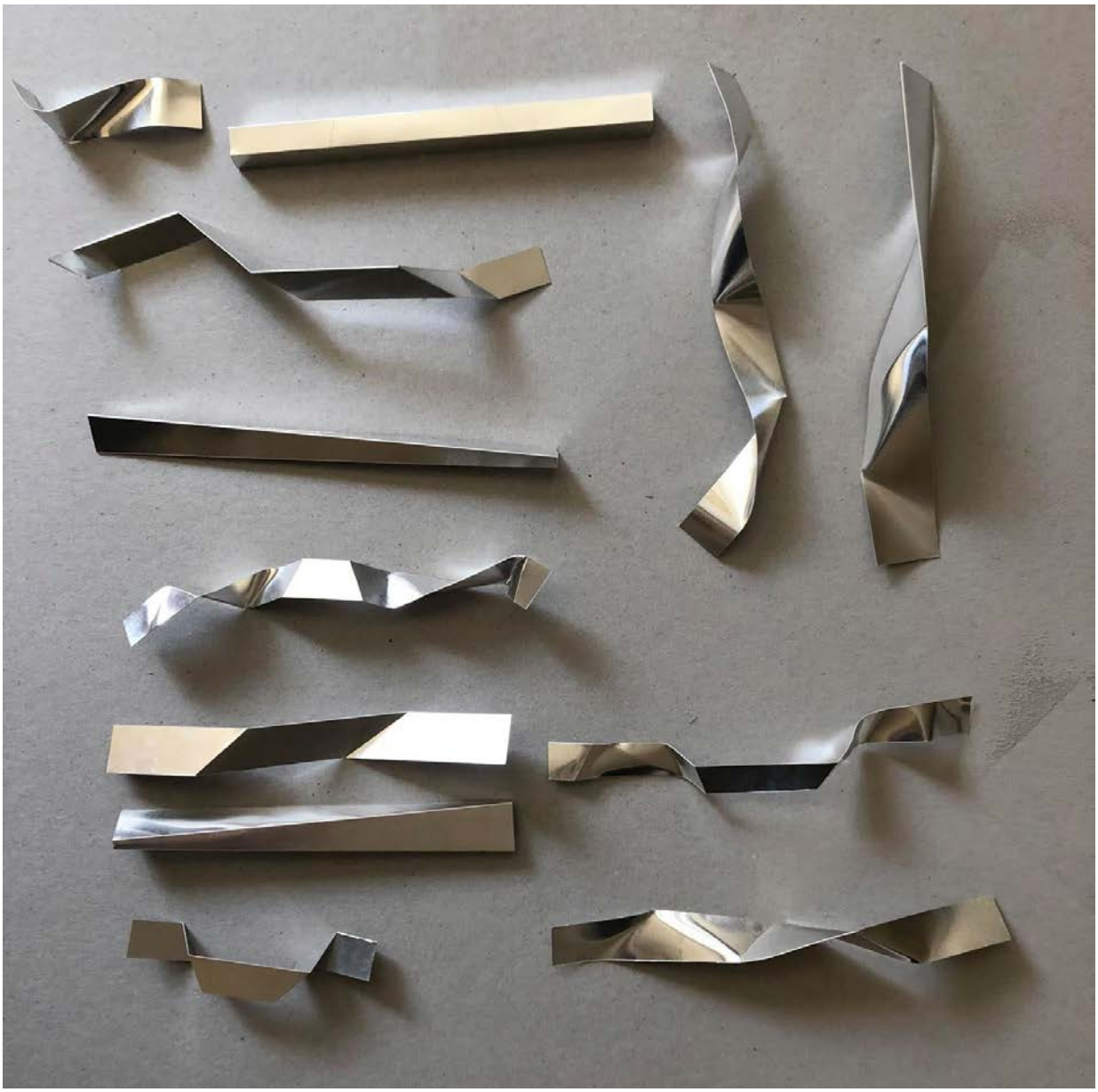
Metalo konstrukcija gali veikti tiek kaip vidaus erdvės, tiek kaip išorės išraiškos elementas. Tai, kaip konstrukcija veikia objekto viduje gali būti matoma išoriškai ir atvirkščiai.

Metalas suteikia galimybę perėjimų tarp erdvių įvairovei. Metalo konstrukcijos architektūros objektas gali būti sudarytas iš skirtingų, kontrastingų erdvių sekos, kurios tarpusavi viena į kitą pereina staigiai, „kapotai". Taip pat metalas suteikia galimybę tokiems perėjimams būti ir tolygiems, plastiškai pareinantiems iš vieno tūrio ar erdvės į kitą tūrį arba erdvę.

Metalo konstrukcijos suteikia galimybę perdengti didelio gabarito erdves, tarpatramius. Tokiems perdengimams gali būti naudojamos ne tik paprastosios ir erdvinės santvaros, bei santvarynai, bet ir tokios struktūros kaip kesonas, kupolas, arka.

Metalas suteikia galimybę architektūros objektui įvairiai keisti vidaus - lauko erdvės percepciją. Naudojant metalo konstrukcijas galima tolygiai pereiti iš vidaus erdvės į lauko erdvę ir taip pat formuoti tarpinę „uždaro lauko“ erdvę.

Metalas gali būti matomas ir nematomas. Matomais metalo elementais konstrukcijoje gali būti kolonos, santvaros ir kiti stambūs elementai. Nematomais metalo elementais gali būti laikomi, pavyzdžiui, lynai.

139 pav. Metalo kuriamos erdvės studija - eskiziniai aliuminio maketai

3.7. Projektinės dalies išvados

Getas – atskiras ar izoliuotas miesto rajonas ar gyvenvietė, kurioje atskirai leidžiama gyventi tautinėms ar kultūrinėms mažumoms, kuriai būdingas heterotopiškumas. Yra išskiriami du aktualūs getų tipai: Antrojo pasaulinio karo ir Viduramžių getai. Taip pat išskiriami geto struktūros elementai: siena, vartai, pastatai, gatvės. Didžioji dalis Antrojo pasaulinio karo getų buvo formuojami naujamiestinėje miesto dalyje. Tuo tarpu viduramžių getai formavosi senamiestinėje miesto dalyje. Vilniaus žydų getas šiame kontekste yra unikalus, nes turi viduramžiams būdingą formavosi senamiestyje bruožą. Didžioji dalis getų buvo formuojami šalia geležinkelio. Šiuo aspektu Vilniaus getas yra panašesnis į viduramžių getus (įvertinant technologijų pažangos aspektą), kadangi buvo formuojamas toliau nuo geležinkelio. Dauguma naujamiesčiuose formuotų getų turi išlikusių smulkių fragmentų, tuo tarpu senamiesčių getuose yra išlikusių statinių arba jų grupių. Getų teritorijų pagrindinė paskirtis karo ir pokario metu yra mišri gyvenamoji, vienetiniais atvejais papildoma pramonine paskirtimi.

Vilniaus mažojo ir didžiojo žydų geto struktūrai įtaką turėjo Vilniaus senamiesčio formavimosi raida: senamiesčio trijų centrų ir į juos vedančių gatvių raida. Iš esmės nuo karo metų geto teritorijos infrastruktūra nėra pakitusi, vienas esminis pakitimas - Vokiečių gatvės transformacija. Nuo karo metų buvusių getų teritorijoje atsirado erdvesni gatvių kanalai, atsirado daugiau viešųjų erdvių, tačiau atsirado ir tuščių elementų, pavyzdžiui, dykra buvusio mažojo geto teritorijoje. Abiejų buvusių getų teritorijos yra apsuptos svarbių urbanistinių mazgų. Geto teritorijoje nebuvo ir nėra aiškių vertikalių dominančių, nors tokia dominante iš dalies galima laikyti buvusią didžiąją sinagogą. Geto teritorijoje nuo karo laikų atsirado naujų žaliųjų erdvių, kurios turi potencialą plėstis.

Nematerialusis paveldas buvusiame Mažajame Vilniaus gete: religija, jidiš kalba, prekyba, mokslo tradicija, kulinarija. Dėl ištuštėjusios getų teritorijos, miestų transformacija sovietų valdžiai buvo lengvesnė, miestas transformavosi, kartu prarasdamas geto teritorijų *genius loci*. Nebelikus seniesiems gyventojams buvo šalinama senosios sostinės istorinė atmintis ir kultūrinės žymės, vietoje jų liko naujos ideologijos įsitvirtinimo svetimkūniai, kurie keitė miesto vaizdinį. Žydų nematerialusis paveldas vis dar nėra tinkamai saugojamas. Ir jo „įpaveldinimas“ būtent buvusioje Mažojo Vilniaus geto teritorijoje yra tas atvejis, kai paveldo „įmaterialinimas“ užtikrina paveldo apsaugą ir veikia daug geriau nei archyvuojami žmonių asmeniniai daiktai, nuotraukos ar kiti materialūs elementai.

Metalo medžiagos pasirinkimą lėmė baigiamojo darbo projekto koncepcija - „metaliniu siūlu įsiūta atmintis“. Metalas yra viena universaliausių konstrukcinių medžiagų, panaudojamų architektūroje ne tik dėl savo techninių charakteristikų, bet ir dėl galimybės modifikuoti metalą siekiant išgauti sudėtingos struktūros arba formos objektus. Taip pat metalo konstrukcija gali veikti architektūros erdvę ir tūrį skirtingais parametrais, kurdama naujus erdvių pojūčius.

4. Aiškinamasis raštas

4.1. Meninė koncepcija

Baigiamojo darbo siūloma koncepcija „Įsiūvimas“ yra paremta teritorijos materialių ir nematerialių, antropogeninių ir kitų sluoksnių „susiūvimu“ tokiu būdu regeneruojant esamą teritoriją ir siekiant įprasminanti atmintį architektūros formoje integruojant ją į aplinką viešų ir privačių erdvių kūrimo principu.

Objekto koncepcija yra kuriama dviejų aspektų - „audinio“ ir „siūlo“ - sujungimo principu. Čia „audinys“ - tai kontekstas, o „siūlas“ - projektuojamas objektas.

140 pav. Koncepcijos schema

„Audinio“ (konteksto) yra išskiriami šie sluoksniai:

- istorinis antropogeninis - sociokultūrinis (jame nurodomi pagrindiniai buvusios struktūros sociokultūriniai vienetai - maldų namai, taip pat buvusios pagrindinės viešosios bendruomenės erdvės - Šulhoifas (Sinagogos kiemas), Sinagoga kaip bendruomenės susibūrimo erdvė, Durhoifas (Ramailės skersgatvis), bei sociokultūriniai elementai (Sinagogos kriauklė, šulinys, vartai);
- esamas antropogeninis - sociokultūrinis (jame nurodomi pagrindiniai esamos struktūros sociokultūriniai vienetai - gyventojų kiemas, vaikų žaidimų aikštelė, sporto aikštelė, bei kultūriniai elementai (Vilniaus Gaono skulptūra kvartalo viduje, fontanas ir V.Vildžiūno „Barboros“ skulptūra Vokiečių g.);

141 pav. Istorinis ir esamas antropogeninis - sociokultūrinis sluoksniai

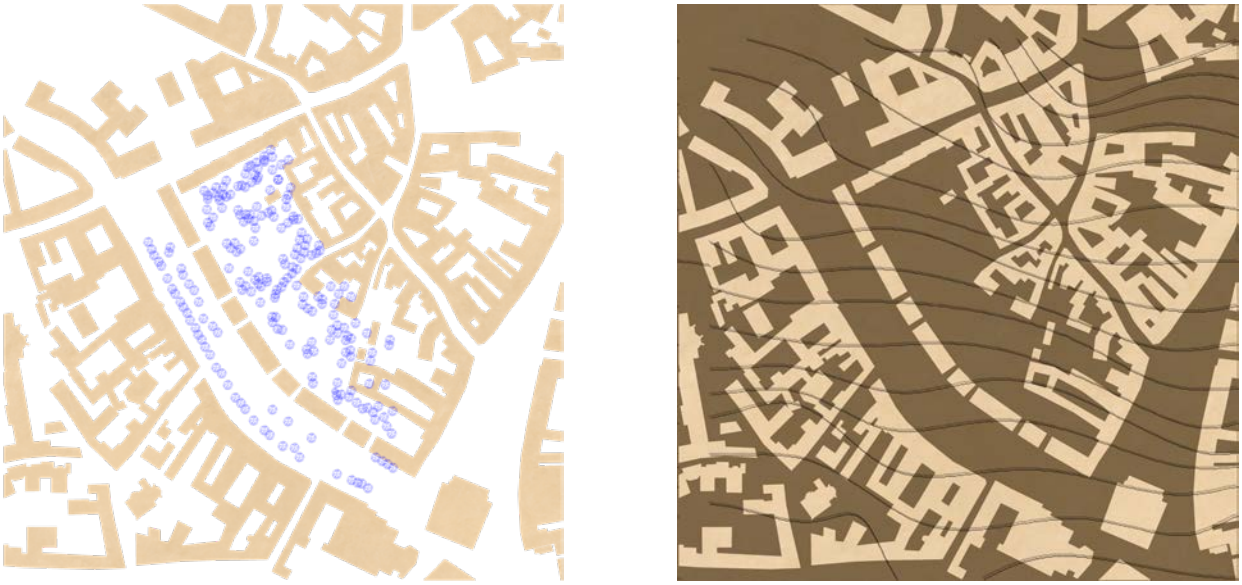
- istorinis struktūros ir morfotipo (jame nurodomos užstatymo ribos, vidiniai kiemai, Žydų ir Antokolskio gatvės);
- esamos struktūros ir morfotipo (jame nurodomas dabartinis užstatymas, atsiradusi Vokiečgių g. promenada);

142 pav. Istorinis ir esamas antropogeninis - sociokultūrinis sluoksniai

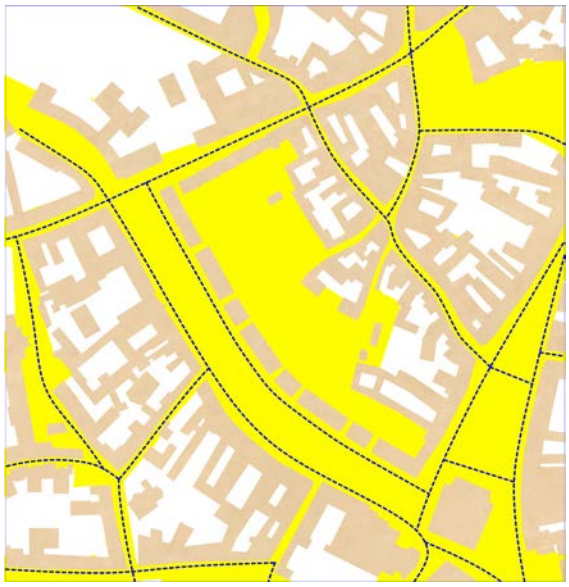
– gamtinis želdynų (jame nurodomas esamas susiformavęs želdynų sluoksnis, kuris taip pat traktuojamas kaip itin svarbus dėl jo tiesioginio sąlyčio su buvusios struktūros išlikusiais pamatais);

– gamtinis tereno;

143 pav. Gamtiniai sluoksniai: želdynai ir terenas

–esamos viešosios erdvės (jame nurodomas esamas aplinkos viešų erdvių sluoksnis ir nesuformuotas kvartalo vidaus viešų erdvių sluoksnis);

144 pav. Viešųjų erdvių sluoksnis

„Siūlo“ (objekto) yra išskiriami šie sluoksniai:

- chronologinis (identifikuojama chronologinių įvykių seka, pagal kurią konstruojamas naratyvas);

- nematerialus - juslinis (identifikuojamas chronologinių įvykių emocinis suvokimas, pagal kurį konstruojamas pojūčio naratyvas);

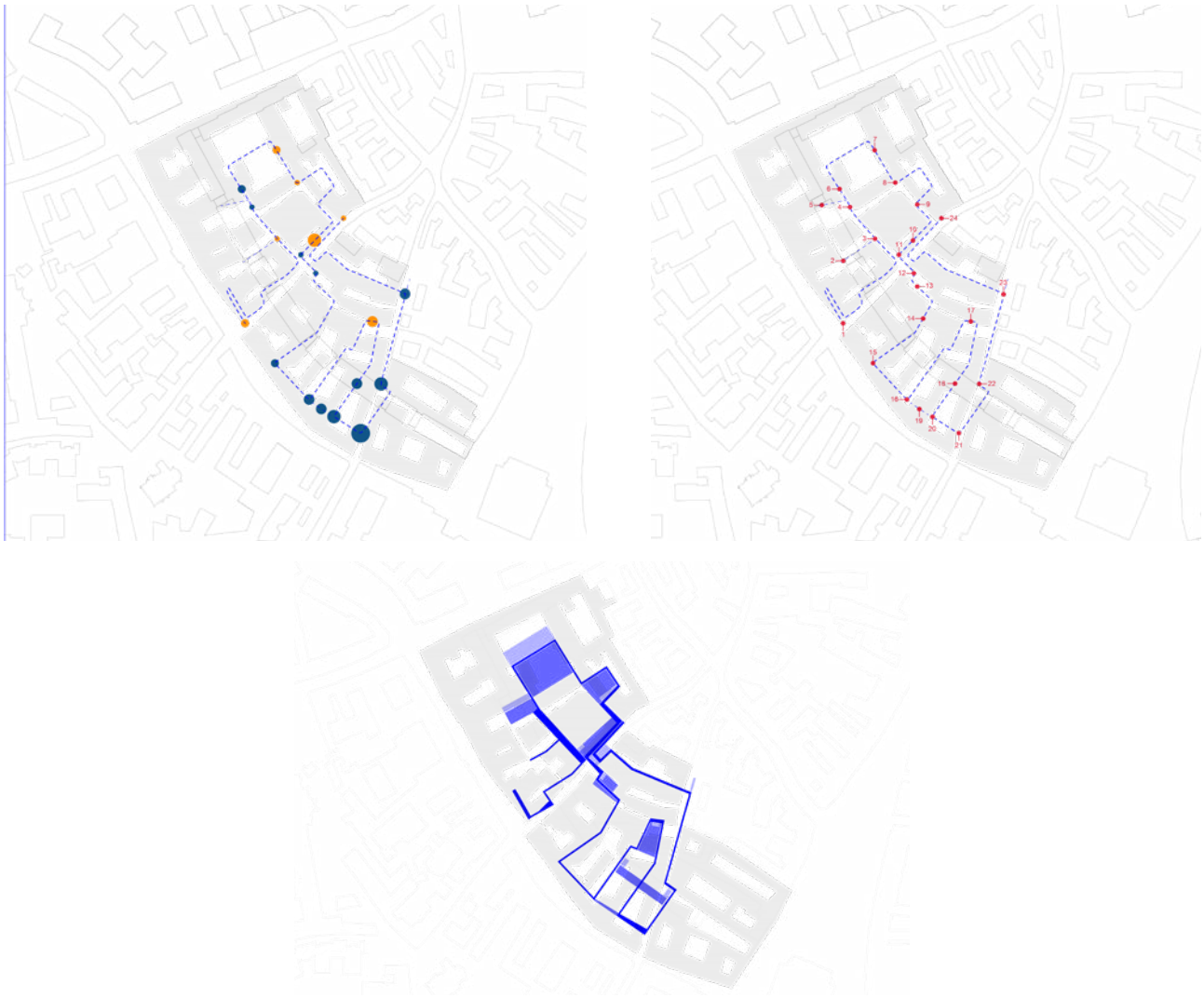
145 pav. Chronologinis ir pojūčio sluoksnis

– materialus – faktinis (jame identifikuojami materialiniai ir faktiniai elementai arba vietos, naudojamos formuojant naratyvą).

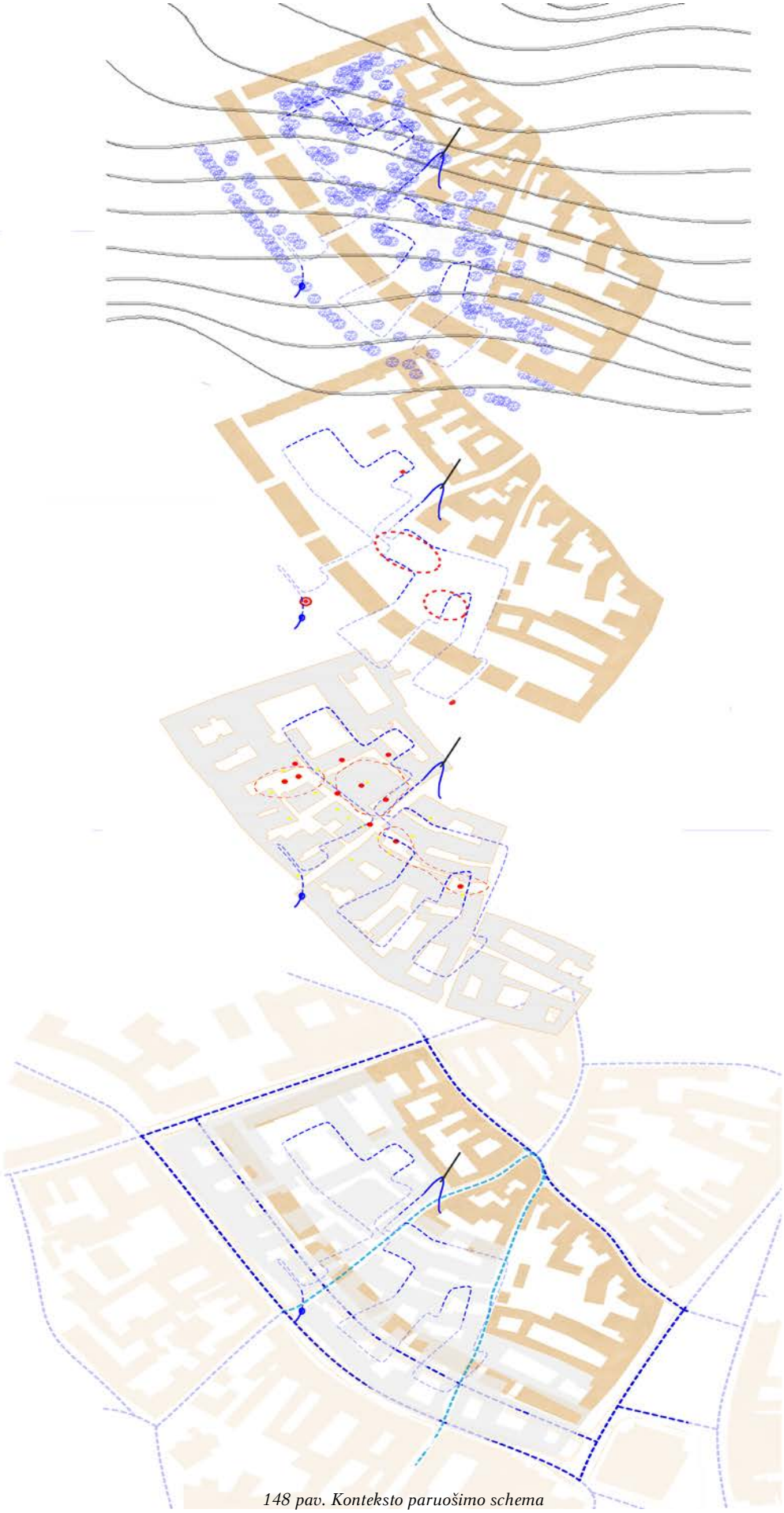
Kartu šie sluoksniai formuoja suformuoja objekto strūktūrą ir lankytojo judėjimo pastate schemą.

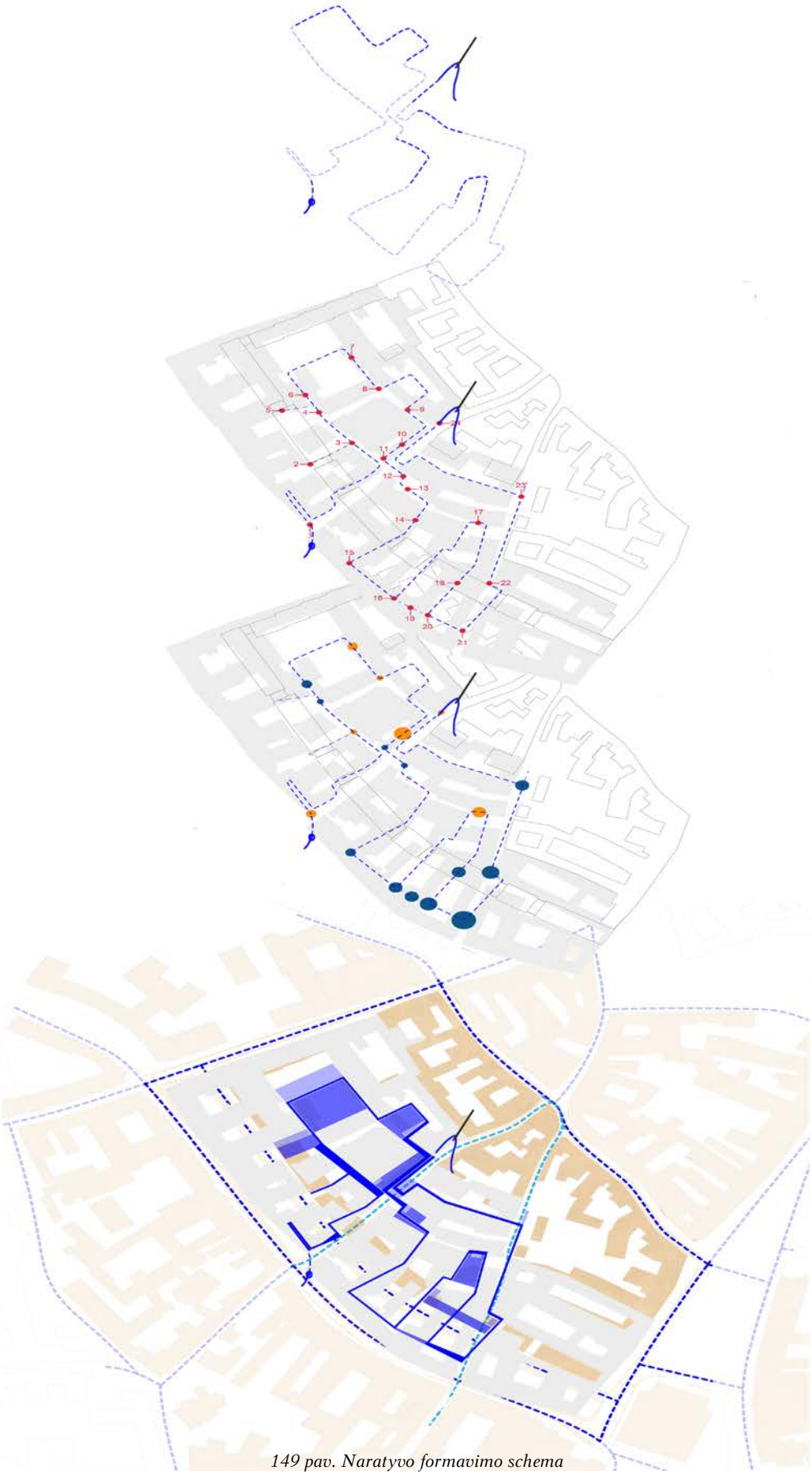
146 pav. Materialinis – faktinis sluoksnis

147 pav. Naratyvo formavimas

148 pav. Konteksto paruošimo schema

149 pav. Naratyvo formavimo schema

Šių dviejų aspektų – konteksto ir objekto – sintezė savaime sukuria ne tik atmintį įprasminantį objektą, bet ir naują kvartalo vidaus kokybę – viešųjų (geltona) erdvių ir privačiųjų (melsva) erdvių sluoksnius.

150 pav. Formuojamos privačios ir viešos erdvės

4.2. Urbanistinė ir architektūrinė koncepcija

Objektu nėra siekiama imituoti buvusio užstatymo struktūros. Šiuo atveju statinys kaip vientisas tūris yra beveik nepastebimas, virš paviršiaus akupunktūriškai iškylantys minimalistiniai tūriai pagrindžia memorialo horizontalumo idėją, jog tokio tipo muziejus privalo išlaikyti savo subtilumą miestovaizdyje ir neturi būti pernelyg „agresyvus“. Projektuojamas objektas neturi būti tiesmukiškas, bet turi skatinti mąstymą, emocinį ir komunikacinį ryšį. Tai objektas ne apie imitavimą, realistinį atvaizdavimą, bet įkūnyjimą.

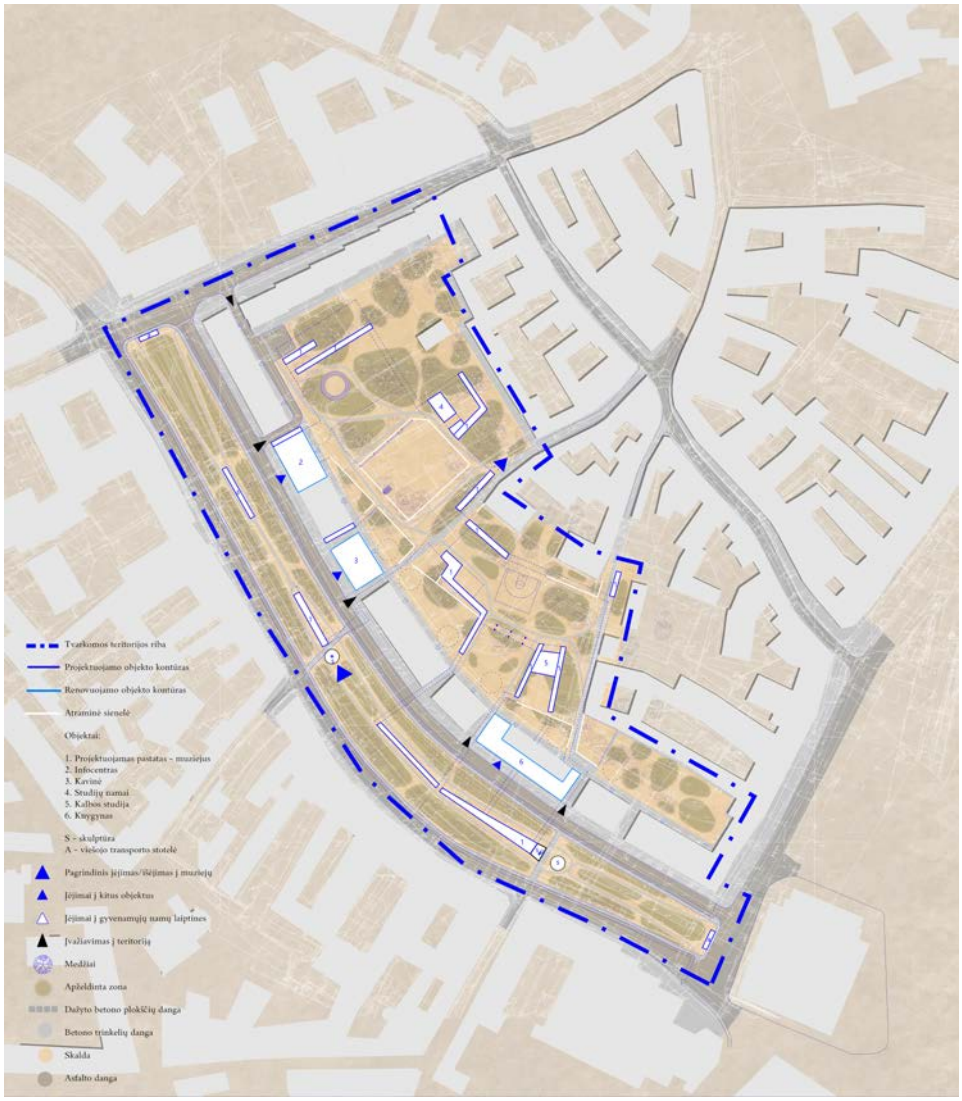
151 pav. Projektuojamo objekto aksonometriniai vaizdai

4.3. Viešųjų erdvių planavimas ir teritorijos sutvarkymo sprendiniai

Objektas taip pat yra paremtas viešųjų erdvių planavimo aspektu. Vietoj senųjų gatvių grindinio atkūrimo yra pasirenkamas būdas įprasminti šiuos atminties elementus ne tiesmukiškai atkuriant grindinį, bet įprasminant juos per viešųjų erdvių kanalų tose gatvėse stiprinimą. Šių viešųjų erdvių kanaluose, Žydų gatvėje yra projektuojamas Sinagogos memorialas-duobė (atvirkštinė dominantė), turgus, amfiteatras, kavinė, Antokolskio gatvėje - vaikų žaidimo aikštelė, sporto aikštelė.

Objekte taip pat yra privačių erdvių, skirtų kvartalo gyventojams. Prie kiekvieno namo yra formuojama pusiau uždara privati erdvė, kurioje yra projektuojamos vietos želdynams, suoliukai, staliukai susibūrimams, maisto auginimo loviai. Kiemo gyventojams dalintis taip pat yra suprojektuojama didesnė maisto auginimo zona, senjorų sporto aikštelį ir vaikų sporto aikštė. Šios zonos yra apribojamos muziejaus tūriu arba atraminėmis sienelėmis.

Objekte yra ir žydų bendruomenei skirtų erdvių. Tai toros studijų pastato (Beit Midraš) vidinis kiemes su toje vietoje esančia Vilniaus Gaono skulptūra, jidiš kalbos studijai priklausantis pusiau uždaras vidinis kiemelis bei Sinagogos memorialas - archeologinių kasinėjimų zona.

152 pav. Sklypo sutvarkymo schema

Vokiečių g. ašis išlieka be intensyvaus užstatymo. Joje suprojektuojami akcentiniai muziejais-memorialo elementai: subtilus įėjimas, Holokausto pavilijono tūris. Abu šie elementai yra sujungiami su Vokiečių gatvėje jau esančiais kultūriniais elementais - fontanu ir Barboros skulptūra.

Vokiečių g. ašies galiniuose taškuose yra suprojektuojamos naujos viešojo transporto stotelės, papildančios Vokiečių g. ašies elementų kompoziciją.

Teritorijoje yra numatyta minkšta danga su želdynų elementais. Yra siekiama nebrėžti tikslių dangos ribų, tačiau yra nurodomi pagrindiniai pėsčiųjų srautai, todėl dangos riba yra paliekama „minkšta" ir tikimasi ateityje ji bus suformuota natūraliais pėsčiųjų srautais. Taip pat yra išlaikomas esamas želdynų sluoksnis. Kartu želdynai tampa ir nauja kvartalo vertybe, nauju sluoksniu, indikuojančiu kvartalo humaniškumą, kurio trūko istoriniame žydų kvartale.

Vidiniame kieme yra atsisakoma automobilių parkavimo vietų, jos yra iškeliamos į miesto bendrąsias aikšteles siekiant mažinti keliamą ekologinę ir vizualinę taršą bei triukšmą, tačiau prie kiekvieno įvažiavimo į kiemą yra numatoma neužstatyta ir neapželdinta teritorija galimybei įvažiuoti ir apsisukti automobiliu. Prie šiaurės vakarų įvažiavimo iš Dominykonų g. pusės yra numatoma aikštelė techniniam muziejaus aptarnavimui su apsisukimu, įvertinant naujai nustatytą kilpinio judėjimo Vilniaus senamiestyje planą. Apibus Vokiečių g. yra numatomi dviejų krypčių dviračių takai, įsijungiantys į Vilniaus dviračių takų sistemą.

Viešoji erdvė, takai, zonos, veiklos teritorijoje, vidiniai kiemai, vokiečių gatvės akcentai, stotelės

4.4. Tūrinė - erdvinė kompozicija

Objekto tūrinė kompocizija yra formuojama šių „sluoksnių":

- istorinis užstatymo morfotipas (senasis užstatymas);
- istorinis socialinis sluoksnis (Sinagogos kiemas, vidiniai kvartalo kiemai, prekyba, kavinės);
- istorinis kultūrinis sluoksnis (Sinagoga, kloizai, mikvos, studijų namai, biblioteka);
- istorinis infrastruktūros sluoksnis (buvusi Žydų ir Antokolskio gatvių tąsa);
- esamo užstatymo morfotipas (pokario Stalinistiniai pastatai Vokiečių g. išklotinėje);
- esamas socialinis sluoksnis (vaikų žaidimo aikštelė, sporto aikštelė, gyventojų kiemas);
- esamas kultūrinis sluoksnis (fontanas ir V. Vildžiūno skulptūra „Barbora");
- esamas infrastruktūros sluoksnis (Vokiečių g. trasa, viešojo transporto stotelės, dviračių takas);

Objekto erdvinė kompozicija yra formuojama šių „sluoksnių":

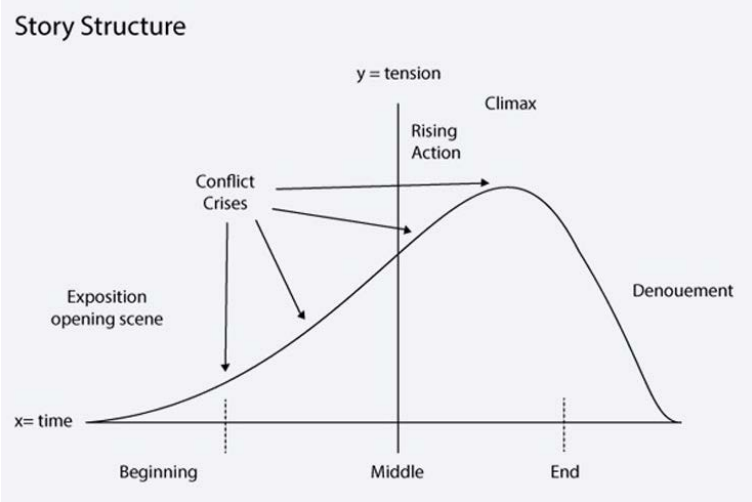
- žydų bendruomenės Lietuvos teritorijoje chronologinė schema;
- objekto vidaus funkcinis zonavimas;
- pojūčių naratyvas - erdvės choreografija.

Objekto išorės ir vidaus santykis yra formuojamas ieškant kompromiso šiais sluoksniais:

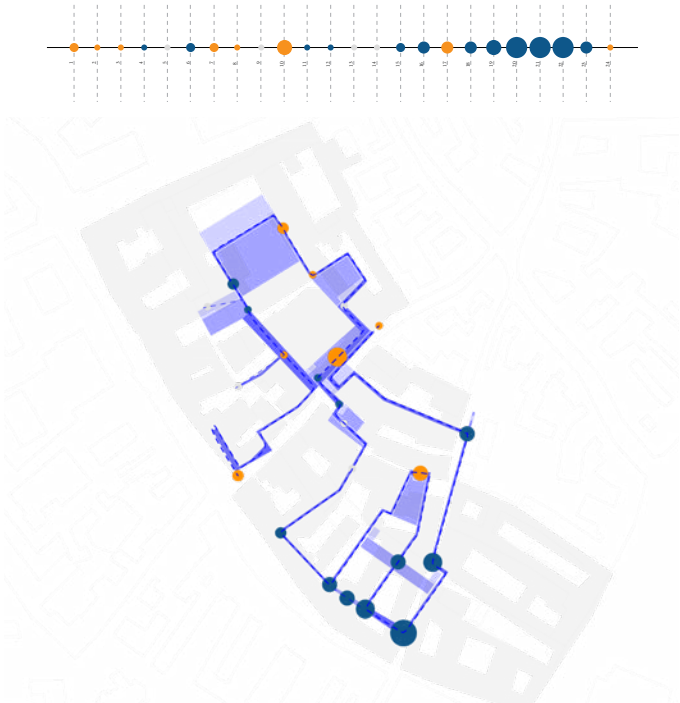
- Gamtinis žaliasis sluoksnis;
- Tereno sluoksnis;
- Viešosios erdvės;
- Privačios erdvės.

4.5. Funkcinis-erdvių zonavimas

Kadanti atmintis yra suvokiama kaip iškylantis vaizdinys ir jos vaizdinis interpretavimas yra komunikuojamas per vaizdinį mąstymą, veiksmą, abstrakciją, alegoriją, metaforą, kuriant „siūlo“ įprasminamąją erdvių seką tampa labai svarbi tos sekos sintaksė. Šiuo atveju, objektas yra traktuojamas kaip chronologiškas pasakojimas, todėl jis turi turėti savo struktūrą (žr. 153 pav.). Šiuo atveju, pojūčio sluoksnis - naratyvas tampa pagrindiniu „stuburu“, kuriuo yra konstruojamas naratyvas, turintis savo užuomazgos, konflikto, kulminacijos ir atomazgos taškus. Tačiau taip pat yra nepamirštama papildyti pasakojimą emocinėmis „pauzėmis“. Būtent todėl naratyvo struktūroje atsiranda tarpinių, antrinių erdvių, materialaus paveldo ekspozicijų, meno, video salių - „pauzių“.

153 pav. Naratyvo konstravimo schema

154 pav. Naratyvo konstravimo schemos pritaikymas kuriant objektą

Objekto požeminiame aukšte projektuojama patyrimų erdvė yra sudaryta iš šių psichologiškai suvokiamų vienetų-erdvių (pojūčio), metaforų ir faktų (pastaba: skliausteliuose nurodyti chronologinės sekos skaičiai, kuriuos atspindi erdvė):

- Įėjimas (pojūtis: intymumas, slaptumas). Kadangi objektą yra siekiama sujungti su esamais ir prarastais sluoksniais, įėjimas yra numatomas prie esamo „pienės“ fontano, panaudojant jį kaip elementą, pabrėžiantį subtilaus, beveik nematomo, įėjimo tašką Vokiečių g. promenadoje. (1)

- Sinagogos kriauklė (pojūtis: nusiplovimas). Praėjus kontrolę, recepcijos zoną, prieš patenkant į pirmąją salę, erdvėje yra projektuojama kriauklė skirta rankoms nusiplauti, toje pačioje vietoje, kurioje ji buvo, šalia įėjimo į Sinagogą. Kriauklės motyvas yra naudojamas kartu ir kaip faktinis atminties įprasminimas, ir kaip metafora į tradiciją prieš kontaktą su kultūra nusiplauti rankas. (2-3)

- Šulinio salė (pojūtis: nepatogumas). Tai stalinistinio pastato rūsio salė su vieninteliu natūralios šviesos šaltiniu - šuliniu į antžeminiame aukšte esančio infocentro erdves. Šulinys yra projektuojamas tame pačiame taške, kuriame buvo Šulhoifo kiemo šulinys. (4)

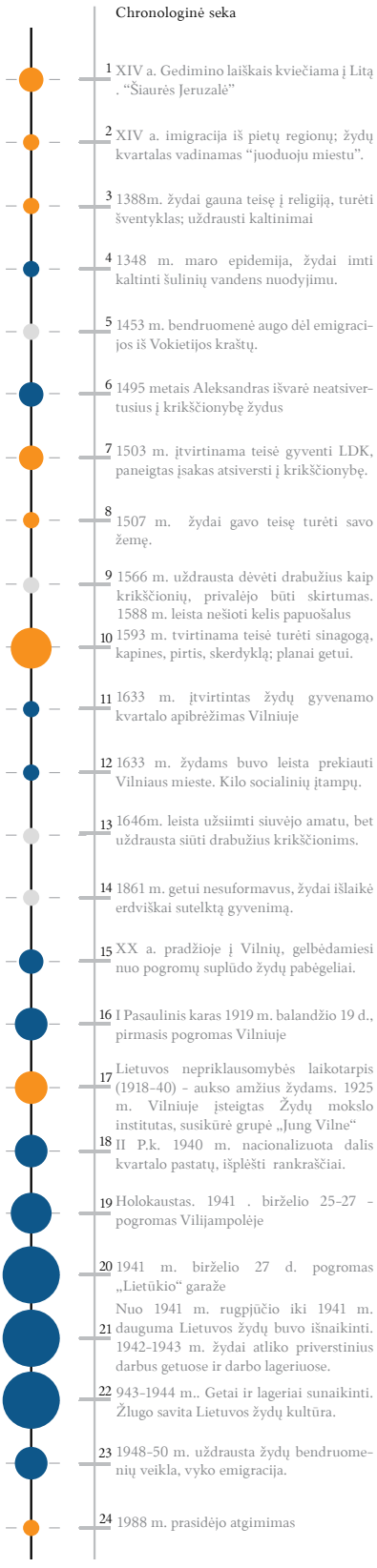
- Takas virš žemės (pojūtis: atskirtis, baimė, atsiplėšimas). Perėjus tarpinę erdvę - ekspozicijų salę - yra siūloma eiti į kitas erdves, kylant ir leidžiantis nuo žemės 3,5m pakylančiu antžeminiu taku, sudarytu iš aklinų sienų, lubų ir tinklinių, permatomų grindų. Tai metafora į vietos praradimą, baimę ir susigrąžinimą. (6-8)

- Bimos salė (pojūtis: viltis, suspaudimas). Erdvė su langu į Sinagogos duobę - suteikta viltimi ir švelniu, nepastebimu nuolydžiu į kitą erdvę suspaustą erdvę - perėjimu po Žydų gatve. Metafora į apibrėžtą žydų kvartalo įtvirtinimą. (10-11)

- perėjimas po Žydų gatve (pojūtis: suspaudimas). Suspausta, vertikali erdvė. (11)

- Ramailė (pojūtis: išsivadavimas). Erdvė, iš vertikalios ir ankštos tampanti erdvesniu Ramailės skersgatvio kiemu. (12-14)

- Holokausto pavilijonas I (pojūtis: aidėjimas). Pirmoji, Holokaustui skirtos erdvės dalis - tai uždaras pavilijonas, su keliomis ertmėmis fasade šviesai patekti ir garsui skleisti. Pavilijono grindinys - tai metaliniai skirtingų ilgių strypai, kuriais žengiant yra skleidžiamas garsas. Strypų struktūra yra tam tikra prasme atkurta Vilniaus Didžiajame gete sukurtos lopšinės „Shtiller, shtill-

er“ (liet. „Tyliai, tyliai“) muzikinės kompozicijos struktūra (žr. prieduose). Pavilijonas veikia kaip metalinis muzikos instrumentas - muzikinė dėžutė, kuris lankytojų kuriamo srauto pagalba skleidžia nuolat kintantį chaotišką garsą. (15-16)

- JIVO (pojūtis: viltis, susivienyjimas, stiprybė, saugumas) - išėjus iš Holokausto erdvės yra trumpam pabėgama į JIVO erdvę su apvaliu kambariu, kurio lubose yra stoglangis - vienintelis šviesos šaltinis šioje muziejaus dalyje. (17)

- Holokausto pavilijonas II (pojūtis: metalo garsas, baimė, sumišimas) (žr. „Holokausto pavilijonas I“).

- Tunelis, kurį saugo Barbora (pojūtis: bėgimas). Holokausto pavilijonas baigiasi tuneliu, virš kurio yra V. Vildžiūno skulptūra „Barbora“. Tai dar vienas esamos struktūros elementas, kuris naratyviai sujungiamas su projektuojamu objektu. Lietuvių „Barboros“ skulptūra, atgabenta sovietmečiu į Vokiečių g. iš Jeruzalės skulptūrų sodo, tuo laikotarpiu buvo įvardyjama kaip abstrakti skulptūra , nors „slapta“ miestiečių visada buvo vadinama „Barbora“. Lietuviška „skulptūra“, saugant pabėgimą. Tai metafora, paliekama laisvai lankytojo interpretacijai. (18-22)

- Emigracija (pojūtis: skubėjimas). Pirmasis natūralios šviesos šaltinis, matomas kaip evakuacijos laiptinė. (23)

- išėjimas į Žydų gatvę (pojūtis: intymumas, slaptumas). Išnyrantis į paviršių tūris. (24)

Kadangi pats materialusis sluoksnis ir atminties vieta savaime negarantuoja atminties įprasminimo, yra siūloma įveiksmintį materialųjį sluoksnį per patyrimą (požeminėje pastato dalyje) ir jo panaudojimą (antžeminėje pastato dalyje). Materialusis - faktinis sluoksnis yra įprasminamas per jo sąveiką su nematerialiuoju - jusliniu sluoksniu. Tokiu būdu jis įsisavinamas per jo panaudojimą - pojūtį.

155 pav. Naratyvo chronologinė seka

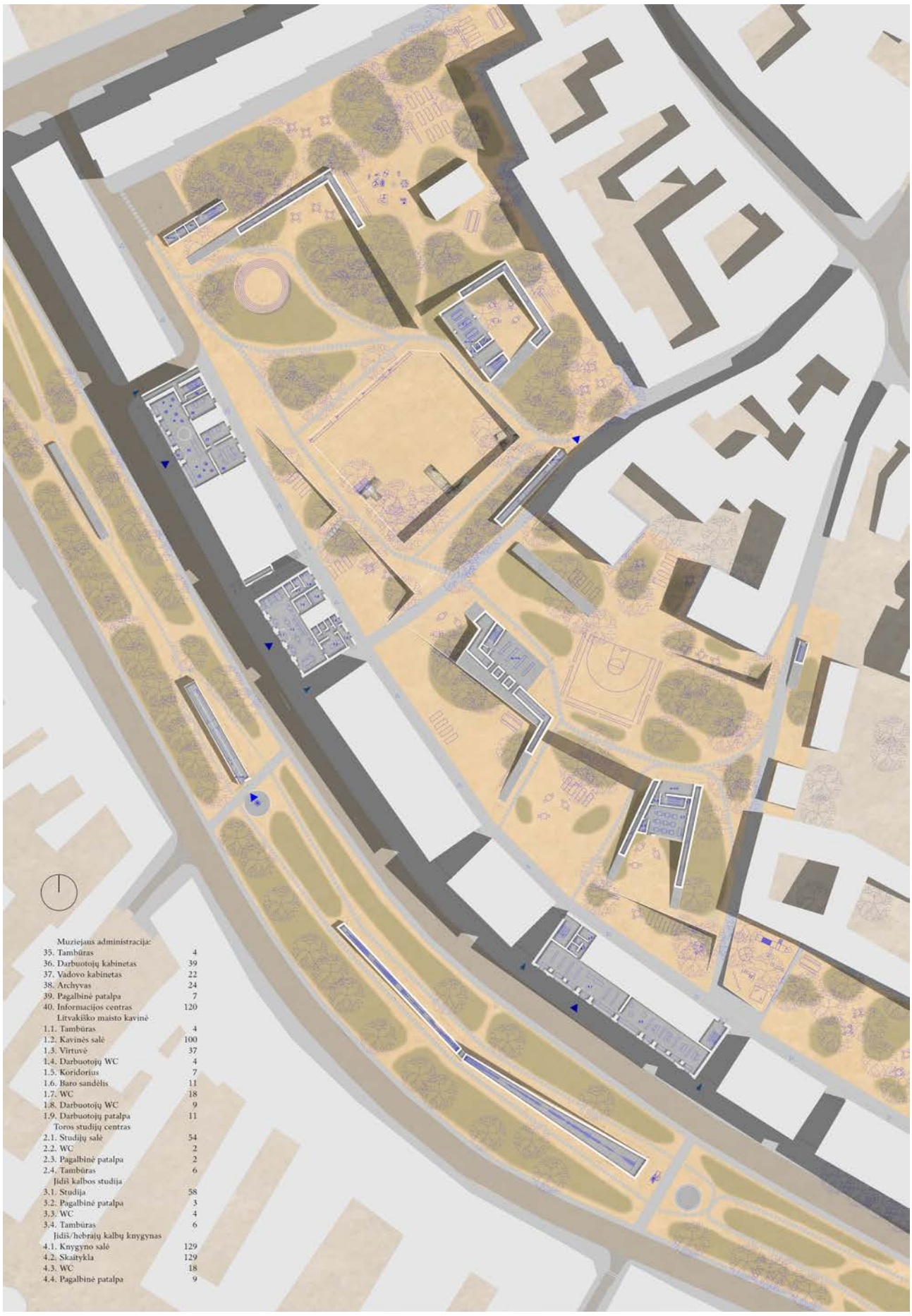
156 pav. Požeminio aukšto schema

Prie pojūčių tako yra jungiamos pagalbinės erdvės: video salė, studijų ekspozicija, religijos ekspozicija, prekybos ekspozicija, kalbos ekspozicija, knygų ekspozicija, knygynas. Požeminiame aukšte taip pat yra projektuojamos administracinės patalpos, techninės muziejaus aptarnavimo patalpos, patalpos įvadams. Muziejaus patyrimų erdvė - tako pradžia ir pabaiga funkciškai yra sujungiama rūbinės bloku, pradžioje ir pabaigoje projektuojami san. mazgai, kas tam tikrą atstumą yra numatomi evakuaciniai išėjimai į lauką (evakuacinės laiptinės ir evakuaciniai šliuzai).

Analitinėje dalyje išskirtos nameterialaus Lietuvos žydų paveldo kategorijos: religija, studijos, kalba, prekyba, maistas, yra įkūnyjamos per jų panaudojimą, tradicijos tęstinumą, lygiagrečiai - Sinagogos archeologinių tyrimų įduba, Toros studijų erdve, jidiš kalbos studija, turgumi, litvakiško maisto kavine.

Objekto antžeminiame aukšte yra projektuojami atskiri statinai:
- Beit Midraš (Toros skaitymo studija);
- Jidiš kalbos studija;
- Turgaus zona.

Vokiečių g. išklotinės stalinistinių pastatų pirmuose aukštuose projektuojamos šie objektai:
- infocentras;
- litvakų maisto kavinė;
- knygynas;
- skaitykla.

157 pav. Antžeminio aukšto schema

4.6. Objekto programa

Objekto programa

Objektas yra planuojamas kaip potyrių erdvių seka, panardinanti lankytoją į pojūčius, stiprinančius žmogaus suvokimą apie atmintį. Pojūčių erdvės yra „perpinamos“ muziejaus objektui būtinomis erdvėmis – techninėmis muziejaus patalpomis. Taip pat projekte numatomas tyrimų centras, kavinė, skaitykla.

Požeminis aukštas

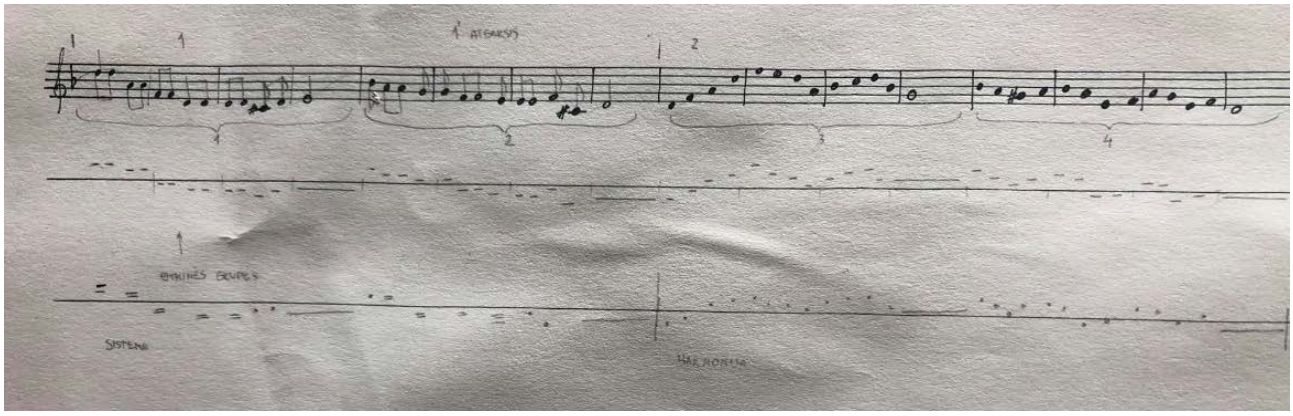
Patalpa	plotas, m^2
1. Įėjimo tambūras	64
2. Kontrolės zona	44
3. Recepcija	257
4. Šulinio salė	346
5. WC	36
6. Administracijos koridorius	12
7. Darbuotojų patalpos	20
8. Valytojos patalpa	7
9. Keičiamos ekspozicijos salė	900
10. Video salė	113
11. Techninis koridorius	147
12. Apsaugos patalpa	16
13. Elektros įvado patalpa	12
14. Šilumos įvado patalpa	8
15. Vandens įvado patalpa	8
16. Ventiliavimo kamera	25
17. Įvadų aptarnavimo koridorius	15
18. Ženklinimo patalpa	408
19. Fotografavimo patalpa	408
20. Konservavimo patalpa	408
21. Archyvas	408
22.Techninis koridorius	14
23. Ekspozicija: studijos	430
24. Ekspozicija: religija	387
25. Ekspozicija: prekyba	253
26. „Shtiller Shtiller“ erdvė I	54
27. Ekspozicija: kalba	268
28. Ekspozicijs: knygos	317
29. „Shtiller Shtiller“ erdvė II	136
30. WC V	12
31. WC ŽN	6
32. WC M	12

33. Muziejaus krautuvė	51
34. Rūbinė	70
Bendras požeminės dalies plotas	**5672 (iš kurių 602 - renovuojamos patalpos)**
Antžeminis aukštas	
Muziejaus administracija:	
35. Tambūras	4
36. Darbuotojų kabinetas	39
37. Vadovo kabinetas	22
38. Archyvas	24
39. Pagalbinė patalpa	7
40. Informacijos centras	120
Litvakiško maisto kavinė	
1.1. Tambūras	4
1.2. Kavinės salė	100
1.3. Virtuvė	37
1.4. Darbuotojų WC	4
1.5. Koridorius	7
1.6. Baro sandėlis	11
1.7. WC	18
1.8. Darbuotojų WC	9
1.9. Darbuotojų patalpa	11
Toros studijų centras	
2.1. Studijų salė	54
2.2. WC	2
2.3. Pagalbinė patalpa	2
2.4. Tambūras	6
Jidiš kalbos studija	
3.1. Studija	58
3.2. Pagalbinė patalpa	3
3.3. WC	4
3.4. Tambūras	6
Jidiš/hebrajų kalbų knygynas	
4.1. Knygyno salė	129
4.2. Skaitykla	129
4.3. WC	18
4.4. Pagalbinė patalpa	9
Bendras antžeminės dalies plotas	837 (iš kurių 702 - renovuojamos patalpos)
Bendras viso pastato aukštų plotas	6509 (iš kurių 1304 - renovuojamos patalpų)

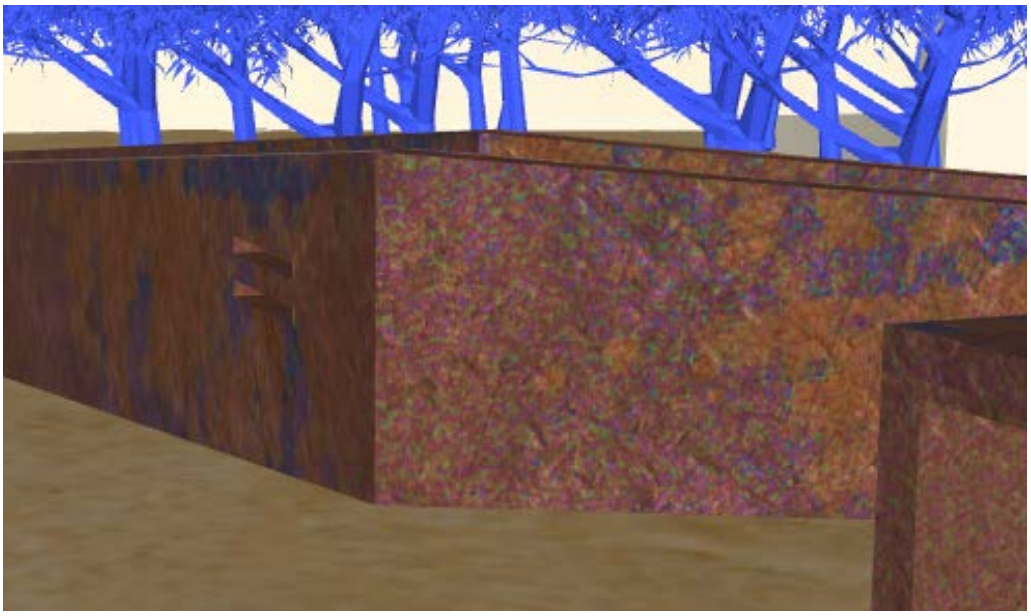
4.7. Fasadų sprendimas ir medžiagiškumas

Objekto fasadų medžiagiškumui yra parenkamos metalo plokštės ir metalo lakštai viso pastato tūryje siekiant išlaikyti vientisumą. Siekiama susieti objektą su Vilniaus senamiesčio medžiagiškumu, būtent dėl šito aspekto yra pasirenkamamas surūdyjęs metalas, kurio dėka objektas dar labiau įsilieja į aplinką, tampa subtilus bei nekuria šaltos atmosferos kvartalo gyventojams.

Objekto antžeminiuose pastatuose (Beit Midraš bei jidiš kalbos studijų) fasaduose projektuojami vitrininiai langai, likusioje pastato dalyje yra projektuojami minimalistiniai langai „įpjovimai“, inspiruoti Didžiajame Vilniaus gete sukurtos lopšinės „Tyliai, tyliai“ muzikine struktūra. Pastato fasade „įpjovimai“ dėstomi chronologine tvarka pagal kūrinio ritmą ir metrą.

158 pav. „Tyliai tyliai“ muzikinės kompozicijos fragmentas

159 pav. Fasadų sprendimo fragmentas

4.8. Konstrukcinis sprendimas

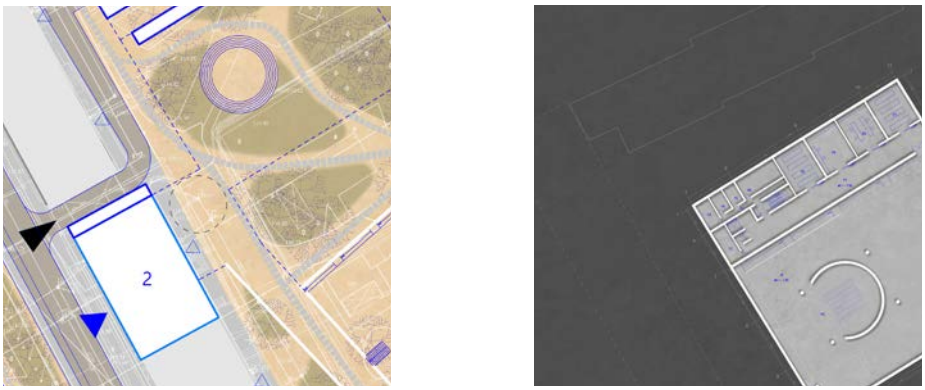
Pastato tūrį galima suskirstyti į dvi dalis – patyrimų tako ir papildomą antžeminę ir požeminę dalį. Potyrių tako karkasas yra sudarytas erdvinės santvaros principu, požeminėje dalyje susijungiančios su poliniais pamatais. Likusi pastato dalis konstruojama kolonų-sijų konstrukcijų principu ir yra apjungiama poliniais pamatais. Kolonos apvalaus ir kvadrato formos skerspjūvio, jų skersmuo - 0,45 m.

160 pav. Konstrukcijos pavyzdys

4.9. Inžineriniai sprendimai

Šalia sklypo,
Dominykonų g. esantys inžineriniai tinklai (elektros, šiluminė, vandentiekio, buitinių, lietaus nuotekų trasa) yra nutiesiami iki pastato požeminėje dalyje esančių, į Dominykonų g. pusę orientuotų techninių patalpų.
Pastate numatoma centralizuota šildymo sistema, šildomi visi antžeminiai ir požeminiai aukštai (išskyrus „Shtiller Shtiller“ erdvę).

161 pav. Inžinerinių įvadų vietą pastate. Privažiavimas antžeminiame aukšte ir įvadų patalpos požeminiame aukšte

4.10. Pritaikymas ŽN

Pastatas yra pritaikytas žmonėms su negalia. Visų pandusų nuolydis projekte neviršyja 8,3 laipsnio, tarpinės aikštelės įrengiamos pakylant kas 750 mm, aikštelių dydis ne mažesnis 1500x1500 mm, tinkamas apsisukimui vežimėliu. Potyrių tako plotis siauriausioje dalyje - 1600 mm. Evakuacijos keliuose, taip pat laiptinėse yra paliekama 1200x850 mm vieta neįgaliojo vežimėliui. Projekte numatyti san. mazgai pritaikyti žmonėms su negalia.

4.11. Bendrieji statinio rodikliai

Tvarkomos teritorijos plotas - 32 600 m²

Antžemine dalimi užstatomas plotas:
Esamų pastatų - 3973 m²
Projektuojamo pastato - 1494 m²
Bendras - 5467 m²

Antžeminės dalies patalpų plotas:
Esamų pastatų - 19865 m²
Projektuojamo pastato - 135 m²
Bendras - 20000 m²
Sklypo užstatymo tankumas - 17 %
Sklypo užstatymo intensyvumas - 0,625

Aukštis projektuojamo pastato - 6,3 m
Aukštingumas - 1a. + požeminis aukštas
Pastato energinė klasė - A+
Pastato akustinė klasė - B

5. Išvados ir siūlymai

Tiriamosios, analitinės dalies išvados ir apibendrinimas iškėlė problemas ir klausimus, kuriais vadovaujantis ruošiamas eksperimentinis Žydų kultūros muziejaus projektas. Įvardyjama, kad toks muziejaus modelis veikia kaip naujosios atminties įprasminimo architektūros pavyzdys. Yra suformuluojamos šios baigiamojo darbo tezės:

-Vienas pagrindinių magistro baigiamojo darbo uždavinių - atrasti sąsajas tarp vietos atminties ir dabarties ir taikant įvairias architektūros ir urbanistines priemones skatinti šių dviejų elementų sintezę. Konkrečiu atveju - suprojektuoti objektą taip, jog jis veiktų ir kaip atmintį įprasminanti struktūra, bet kartu ir veiktų kaip dabarčiai tarnaujantis objektas.

- Atlikus mokslinės literatūros ir analogiškų objektų studiją, identifikuojamos atminties įprasminimo priemonės: patyrimas ir komunikacija, identifikuojamos atmintį įprasminančios rchitektūros projektavimo priemonės: dydis, proporcija, masteliškumas, šviesa, spalva, garsas, simbolizmas, metaforiškumas.

- Atlikus atmintį įprasminančių objektų vystymosi analizę laike, identifikuojama, jog šiuolaikinis atminties įprasminimo būdas yra kurti erdvę skirtą edukacijai ir dialogui. Taip pat nustatoma, jog tokios atminties įprasminimo objektų asocijacijos kaip didingumas, ženkliškumas, pompastika ir agresyvumas nebėra aktualūs įprasminant atmintį XXI a.

-Projektuojamu objektu siekiama ne atvaizduoti, imituoti praeities, bet ją įkūnyti. Todėl projektuojamame objekte yra pasirenkama ne tiesmukiškai atkartoti buvusias struktūras, nes pati objekto vieta ir jos išlikęs materialusis paveldas negarantuoja įprasminimo, bet skatinti jų interpretavimą referuojant į objekto ir vietos lankytojo atminties suvokimo asmeninę interpretaciją ir patyrimą.

-Tiriamosios dalies metu identifikuotas materialusis paveldas yra įprasminamas per projektuojamo objekto nematerialias vertes - pojūčius. Jis veikia kaip antrinis sluoksnis, skirtas įgaunamų žinių pabrėžimui ir įtvirtinimui.

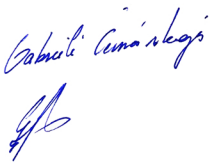
- Projektuojant atmintį įprasminančius objektus svarbu atkreipti dėmesį į socialiai integruotą atmintį į miesto sociokultūrinį gyvenimą. Todėl projektuojamas objektas reaguoja ne tik į atminties įprasminimo sluoksnį, bet ir į kvartalo ir miesto sociokultūrinius sluoksnius. Siekiant socialiai integruoto rezultato, projektuojamu objektu, jo tūriu, yra formuojama miesto viešoji erdvė ir bendruomenių privačiosios erdvės.

- Projektuojant atmintį įprasminantį objektą svarbu, jog architektūrinė ir sociokultūrinė vietos kokybė būtų gerinama, vadovaujantis viešųjų ir privačių erdvių formavimo principais.

-Projektuojamu objektu siekiama „surišti aktualius atminties įprasminimui ir vietai sluoksnius. Tokiais sluoksniais yra įvardyjami: esami ir istoriniai sociokultūriniai, antropologiniai, užstatymo struktūros morfotipo, infrastruktūros, želdynų, tereno, viešųjų erdvių, materialaus ir nematerialaus paveldo.

-Objekto tūris yra projektuojamas pagal konteksto sluoksnius, tačiau objekto vidinės erdvės, „surišdamos“ minėtus sluoksnius yra formuojamos chronologinio, juslinio, materialaus ir nematerialaus sluoksnio.

-Pagrindinė baigiamojo darbo išvada: Sprendžiant atminties įprasminimo konkrečioje vietoje problematiką, būtina atsižvelgti ne tik į buvusius, bet ir esamus tos vietovės materialius ir nematerialius sluoksnius, bei išnaudojant jų privalumus ir trūkumus, sukurti atmintį įprasminantį naratyvą, kuris veiktų išvien su esamais sluoksniais. T.y. objektas turi ne agresyviai deklaruoti savo „teisę“ atsirasti konkrečioje vietoje, bet ieškoti kompromiso su jį supančiu vietos nauju struktūriniu ir sociokultūriniu kontekstu, priimant jį kaip dabartį, o ne kaip žalos padarinį.

6. Literatūros sąrašas

1. Hill, J. (2006) I*mmaterial architecture.* Londonas: Routledge.

2. Radford, A., Morkoç, S.B., Srivastava, A. (2014) *The Elements of Modern Architecture: Understanding Contemporary Buildings*. JAV: Thames & Hudson.

3. Harpaz, N. (2013) *Zionist Architecture and Town Planning: The Building of Tel Aviv (1919 - 1929).* JAV: Purdue University Press.

4. Ivaškevičius, M. (2016) *Aš – ne žydas.* Prieiga per internetą: https://bit.ly/2TvI2pd

5. Vanagaitė R. (2016) *Mūsiškiai*. Vilnius: Alma littera.

6. Finkelman, I., Fdeda, D.P., Sagiv, O., Coen-Uzzielli, T. (2018) *In Statu Quo: Structures of Negotiation.* Hatie Cantz: Mostra internazionale di architettura di Venezia.

7. Koolhaas, R. (2004). *Content: urbicide.* Vokietija: Taschen.

8. Drukteinis, G. (2016) *Izraelis, žydų valstybė.* Vilnius: Sofoklis.

9. Libeskind, D. (2001) D*aniel Libeskind: The Space of Encounter.* New York: Universe Publishing

10. Al-Sultany, Khaled. (2012). *Architectural Intertextuality: Architecture as Acceptance of 'the Other'*. Denmark: The Royal Danish Academy of Fine Arts.

11. Mallgrave, H. (2013). *Architecture and Embodiment: The Implications of the New*. London: Routledge.

12. Ekici, D., Schrank, S. (2016). *Healing Spaces, Modern Architecture, and the Body*. London: Routledge

13, Woods, L. (1996) *War and Architecture.* JAV: Princeton Architectural Press.

14. Gumauskaitė, V. (2000). *Struktūrializmo apmatai.* Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.

15. Young, J.E. (2000). *The texture of memory*. London: Yale university press.

16. Assmann, A. (2012). *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives.* Cambridge: Cambridge University Press.

17. Moriarty C. (2004). *Remnants of Patriotism: The Commemorative Representation of the Greatcoat after the First World War.* Oxford: Oxford University Press

18. Rosenau, H. (1970) *Social Purpose in Architecture: Paris and London Compared.* London: Studio Vista.

19, Stewart, J., Revett, N. (1762). *The Antiquities of Athens*. London.

20. Trancik, R. (1986). *Finding Lost Space: Theories of Urban Design.* New Yorks: Villey.

21. Vanagas, J. (2008) *Urbanistikos pagrindai.* Vilnius: Technika.

22. Juškevičius, P. (2003) *Miestų planavimas*. Vilnius: Technika.

23. Assmann, J. (2008) *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin.

24. Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Memoire. *Representations, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory*. No. 26. Prieiga per internetą: https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH230/PierreNora.pdf 1989

25. Puišytė, R., Staliūnas, D. (2007). Žydų gyvenimas Lietuvoje:parodos katalogas. Vilnius: Žara.

26. Assmann, A. (2015) Prisiminimai ir atmintis. *Bernardinai*. Prieiga per internetą: http://www.bernardinai.lt/index.php/straipsnis/2011-05-09-aleida-assmann-prisiminimai-ir-atmintis/62370

27. Assmann, J. (2010) *Globalization, Universalism, and the Erosion of Cultural Memory*. New York.

28. Halbwach, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press.

29. Munjeri, D. (2004). *Tangible and Intangible Heritage: from difference to convergence.* Oxford: Blackwell Publishing.

7.Iliustracijų sąrašas.

1 pav. Austerlico piramidė 1805
2 pav. Trajano kolona
3 pav. Siegestor 1852
4 pav. Memorialinis kompleksas Prūsijos karaliui
5 pav. Memorialas mūšio lauke
6 pav. Atminties akmuo
7 pav. Tessenowo memorialas
8 pav. Terragni Danteum
9 pav. Gyvenamasis pastatas Muranowe su geto fragmentais
10 pav. Memorialas geto aukoms Milane
11 pav. Memorialas Antrajam pasauliniam karui, Paryžiuje
12 pav. Yed Vashem "Atminties salė"
13 pav. Vietnamo aukų memorialas
14 pav. Sugriauto kaimo memorialas
15 pav. "Duoklė šviesai" 9/11 memorialas
16 pav. 9/11 memorialas
17 pav. memorialas terorizmo aukoms atminti
18 pav. Chronologinė schema
19 pav. Objektas ir kontekstas
20 pav. Situacijos schema
21 pav. 3 A schema
22 pav. 2 A schema
23 pav. 1 A schema
24 pav. -1 A schema
25 pav. Formos sukūrimo schema
26 pav. Linijos - paralelės
27 pav. Koncepcinės ašys
28 pav. Holokausto bokštas
29 pav. Tremties sodas
30 pav. Tęstinumo ašies kelias
31 pav. Koncepcinė ašių schema
32 pav. Bokšto interjeras
33 pav. Fasado fragmentas
34 pav. Objektas ir kontekstas
35 pav. Situacijos schema
36 pav. Sklypo schema
37 pav. 2 A planas
38 pav. 1 A planas
39 pav. -1 A planas
40 pav. Ekspozicijos schema
41 pav. Interjeras
42 pav. Interjeras
43 pav. Koncepcijos elementas
44 pav. Interjeras
45 pav. Koncepcijos eskizas
46 pav. Koncepcijos vizija
47 pav. Fasadas
48 pav. Fasado lentelės
49 pav. Objektas ir kontekstas
50 pav. Situacijos schema
51 pav. Sklypo schema
52 pav. 2 A planas
53 pav. 1 A planas
54 pav. 1 A planas
55 pav. Vizualus ryšys
56 pav. Memorialinės lentelės
57 pav. Tunelis
58 pav. Įspaudai
59 pav. Įspaudai
60 pav. Įėjimas
61 pav. Objektas ir kontekstas
62 pav. Situacijos schema
63 pav. Sklypo schema
64 pav. Planas
65 pav. Aksonometrinis vaizdas
66 pav. Įėjimas
67 pav. Objektas situacijoje
68 pav. Auditorija
69 pav. Ekspozicijos salė
70 pav. Terasa
71 pav. Objektas ir kontekstas
72 pav. Situacijos schema
73 pav. Sklypo schema
74 pav. Planas
75 pav. Vizualus ryšys
76 pav. Koncepcijos eskizas
77 pav. Ekspozicijų erdvė
78 pav. Prisiminimų salė
79 pav. Instaliacijos fotofiksacija
80 pav. Novelės ištrauka
81 pav. Eisenmano memorialas
82 pav. Nuotrauka iš Yolocaust projekto
83 pav. Pasirinktos teritorijos aeronuotrauka
84 pav. Geto teritorijos schema
85 pav. Geto teritorijos schema
86 pav. Geto teritorijos schema
87 pav. Geto teritorijos schema
88 pav. Geto teritorijos schema
89 pav. Geto teritorijos schema
90 pav. Geto teritorijos schema
91 pav. Geto teritorijos schema
92 pav. Prieš karą
93 pav. Karo metu
94 pav. pokaris
95 pav. sovietmetis
96 pav. dabartis
97 pav. Dabartis
98 pav. Vilniaus getų teritorijos schema
99 pav. Senamiestį formuojantys centrai
100 pav. Senamiesčio raidos etapai
101 pav. Infrastruktūra 1941 m.
102 pav. Infrastruktūra pokario laikotarpiu
103 pav. Dviračių takų sistema
104 pav. Gatvių sistema
105 pav. Space syntax depthmapx analizė (judėjimas)
106 pav. Space syntax dpethmapx analizė (matomumas)
107 pav. Viešųjų erdvių sistema 1941 m.
108 pav. Viešųjų erdvių sistema pokario laikotarpiu
109 pav. Erdvinio gatvės kanalo sistema 1941m.
110 pav. Erdvinio gatvės kanalo sistema 2019 m.
111 pav. Viešosios erdvės
112 pav. Pagrindiniai gatvių - pėsčiųjų takų urbanistiniai mazgai
113 pav. Dominantės

114 pav. Žaliosios jungtys
115 pav. Viešųjų erdvių sistema karo metu
116 pav. Viešųjų erdvių sistema pokario metu
117 pav. Teritorijos istorinis kontekstas
118 pav. Žydų kvartalo schema
119 pav. Sinagogos pastatas
120 pav. Žydų gatvės išklotinė
121 pav. Sinagogos planas ir skliauto brėžinys
122 pav. Strašūno bibliotekos fasadas
123 pav. Sinagogos pjūvis
124 pav. Sinagogos pjūvis
125 pav. Sinagogos griuvėsiai
126 pav. Sinagogos griuvėsiai
127 pav. Išlikę mikvų fragmentai
128 pav. Išlikę plytelių fragmentai
129 pav. Vytės Nemunėlio pradinė mokykla
130 pav. Žydų gatvės fragmentas tarp Šulhoifo ir Ramailės skersgatvio. Fotografas L. Boedekeris. 1917
131 pav. Kiemas žydų kvartale. Fotografas M. Brazaitis. 1940
132 pav. Šulhoifo kasdienybė. Fotografas F. Krauskopfas.1916
133 pav. Ramailės skersgatvis. Fotografė S. Urbanavičiūtė - Subačiuvienė. 1944
134 pav. Žydų kvartalo kiemas Nuotraukos autorius nežinomas. 1918
135 pav. Šulhoifas po 1944m. bombardavimo. Fotografas I. Bulhakas.
136 pav. Šulhoifo kiemas. Nuotrauka H. von Eichoro. 1916
137 pav. Šulhoifas po bombordavimo. Fotografas I. Bulhakas 1944
138 pav. Vaizdas į Šulhoifą iš žydų gatvės. Fotografas I. Bulhakas. 1944
139 pav. Metalo kuriamos erdvės studija - eskiziniai aliuminio maketai
140 pav. Koncepcijos schema
141 pav. Istorinis ir esamas antropogeninis - sociokultūrinis sluoksniai
142 pav. Istorinis ir esamas antropogeninis - sociokultūrinis sluoksniai
143 pav. Gamtiniai sluoksniai: želdynai ir terenas
144 pav. Viešųjų erdvių sluoksnis
145 pav. Chronologinis ir pojūčio sluoksnis
146 pav. Materialinis - faktinis sluoksnis
147 pav. Naratyvo formavimo schemos
148 pav. Konteksto paruošimo schema
149 pav. Naratyvo formavimo schema
150 pav. Formuojamos privačios ir viešos erdvės
151 pav. Projektuojamo objekto aksonometriniai vaizdai
152 pav. Sklypo sutvarkymo schema
153 pav. Naratyvo konstravimo schema
154 pav. Naratyvo konstravimo schemos pritaikymas kuriant objektą
155 pav. Nratyvo chronologinė seka
156 pav. Požeminio aukšto schema
157 pav. Antžeminio aukšto schema
158 pav. „Tyliai, tyliai“ muzikinės kompozicijos fragmentas
159 pav. Fasadų sprendimo fragmentas
160 pav. Konstrukcijos pavyzdys
161 pav. Inžinerinių įvadų vieta pastate. Privažiavimas antžeminiame aukšte ir įvadų patalpos požeminiame aukšte

8. Antros pakopos studijų metu atlikti darbai

Konkursai:

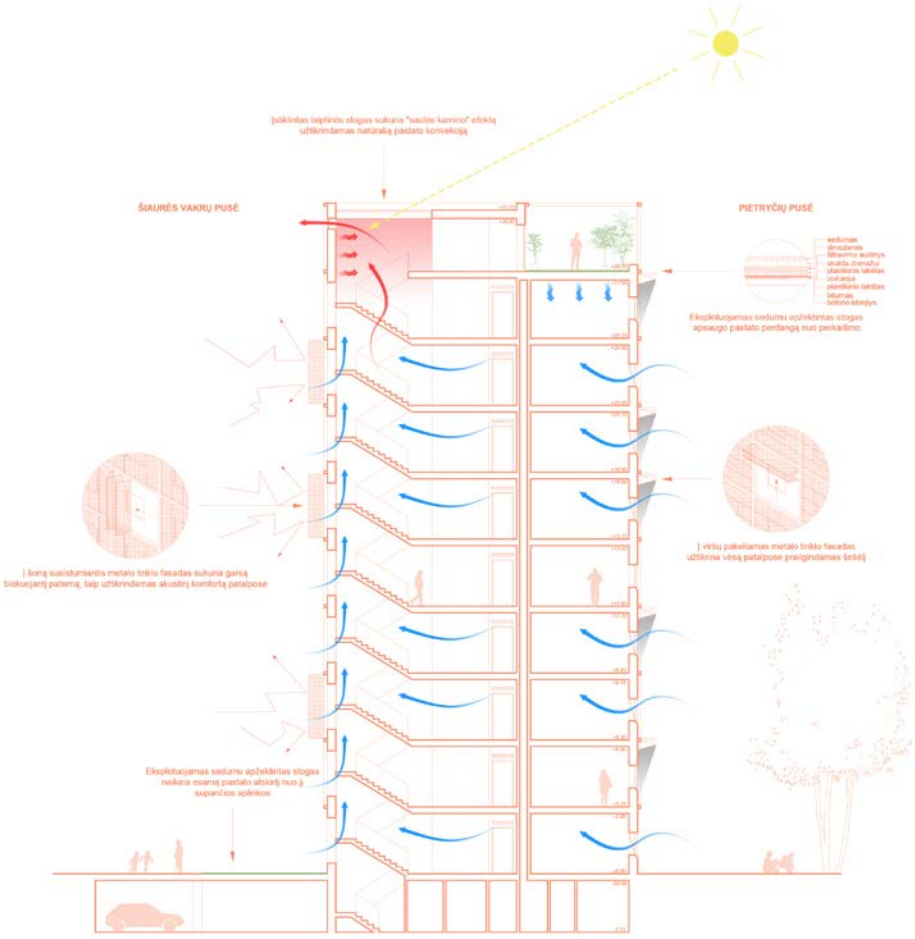
- Doce x doce 2019 „Freie papier“ (kartu su M. Germanavičius, A. Rakauskaitė, D. Markovskaja)

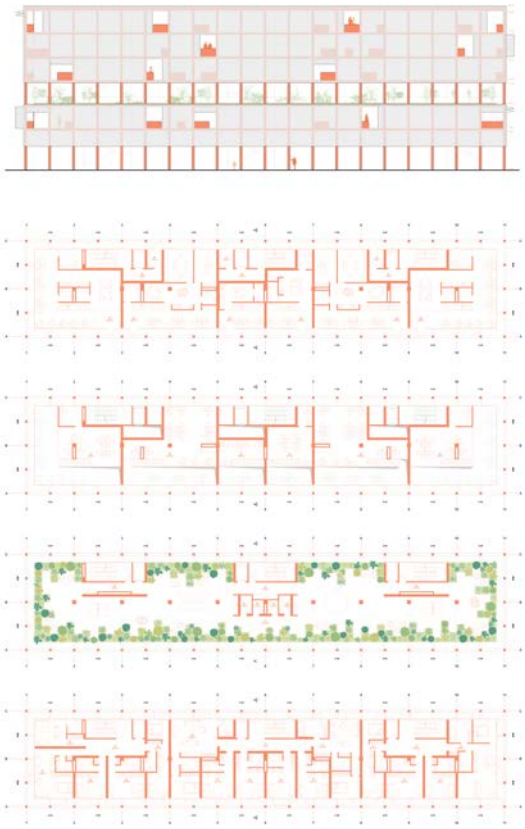

– SaintGobain “Multi Comfort student contest Milan 2019”(kartu su M. Brimas)

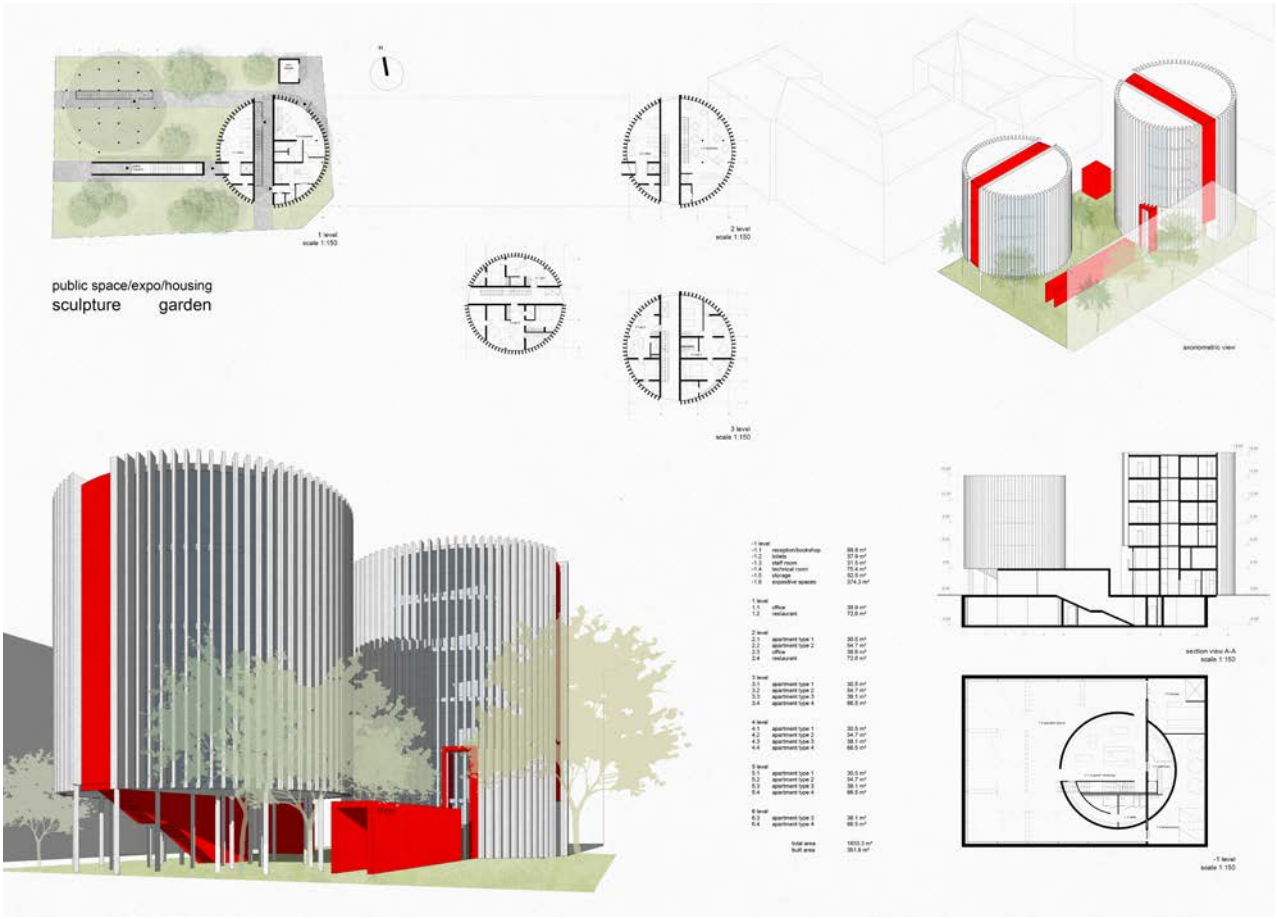

Įstiklintas laiptinės stogas sukuria "saulės kamino" efektą užtikrindamas natūralią pastato konvekciją
ŠIAURĖS VAKRŲ PUSĖ
PIETRYČIŲ PUSĖ
sedumas
dirvožemis
filtravimo audinys
skalda drenažui
plastikinis takelas
izoliacija
plastikinis takelas
bitumas
betonio klėnjys
Eksploatuojamas sedumu apželdintas stogas apsaugo pastato perdangą nuo perkaitimo
Į šoną susistumiantis metalo tinklo fasadas sukuria garsą biokuojantį paternį, taip užtikrindamas akustinį komfortą patalpose
Į viršų pakeliamas metalo tinklo fasadas užtikrina vėsą patalpose praleidžiamas šešėlį
Eksploatuojamas sedumu apželdintas stogas neišsiskiria esamų pastato atskirtį nuo jį supančios aplinkos

- Venice call (kartu su J.Kinduryte)

Kūrybinės dirbtuvės

- Merkinės aikštės sutvarkymo kūrybinės dirbtuvės
- Archmedialė'18
- Archmedialė'19

Asmeninės parodos ir dalyvavimas grupinėse parodose:

- „Test: 0.1" su audiovizualinės arch kritikos kūriniu „Veidrodis" (galerija "Nulinis laipsnis")
- „Telktis 0.2' su urbanistiniu tyrimu „Miesto audio pjūvis" (galerija "Nulinis laipsnis")
- „Mirror" (Swamp pavilijonas Venecijos bienalėje 2018)

